

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/291521898>

Aplikovaná etika v sociální práci

Book · July 2010

CITATION

1

READS

4,115

4 authors, including:

[Andrej Matel](#)

St. Elizabeth College of Health and Social Work in Bratislava

42 PUBLICATIONS 73 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

[Pavel Mühlpachr](#)

Silesian University in Opava

24 PUBLICATIONS 107 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Identification of Professional Values within the Social Work in the Slovak Republic [View project](#)

Přímá a jasná podpora školské inkluze - otázka školy, rodiny, okolí (Straight and clear support of school inclusion - the question of school, family and neighborhood) [View project](#)

INSTITUT MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ
BRNO

Aplikovaná etika v sociální práci

Andrej Mátel

Milan Schavel

Pavel Mühlpachr

Tibor Roman

Brno 2010

MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. – MÜHLPACHR, P. – ROMAN, T. 2010. *Aplikovaná etika v sociální práci*. 1. vyd. Brno : Institut mezioborových studií, 2010. 236 s. ISBN 978-80-87182-13-0.

Editoři

PhDr. ThDr. Andrej Mátel, PhD.
prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD.
prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, PhD.
PhDr. Tibor Roman, PhD.

Recenzenti

prof. PhDr. Pavol Dancák, PhD.
Prešovská univerzita v Prešově
prof. MUDr. František Mateička, PhD.
Trnavská univerzita v Trnavě
Ing. Miroslav Bargel, CSc., Dipl. EBS,
Institut mezioborových studií Brno

Vydal

Institut mezioborových studií Brno
2010
Vydání první

Tisk

BEKI Desing

Náklad

350 ks

ISBN 978-80-87182-13-0

Obsah

Předmluva	6
Místo úvodu – Desiderata jako kategorický imperativ sociální práce	
<i>Pavel Mühlpachr</i>	8
Popoluška, alebo etika slovenskej sociálnej práce	
<i>Jana Levická, Katarína Levická</i>	13
Etické hodnoty a dôstojnosť v sociálnej práci	
<i>Mária Dávideková</i>	23
Filozofické a etické východiská sociálnej spravodlivosti	
<i>Ludovít Hajduk</i>	30
Etický kódex sociálnych pracovníkov. Reálna potreba praxe alebo len nevyhnutnosť?	
<i>Peter Brnula</i>	40
Aktualizácia etického kódexu sociálnych pracovníkov Slovenskej republiky	
<i>Mátel Andrej</i>	52
Kompetencie a zodpovednosť sociálneho pracovníka vo vybraných etických kódexoch	
<i>Emília Janigová</i>	74
Etika v práci sociálneho pracovníka	
<i>Daniela Baková</i>	82
Zodpovednosť sociálneho pracovníka voči seba a defenzívna orientácia v sociálnej práci	
<i>Andrej Mátel, Tibor Roman</i>	93
Systematický postup řešení etických dilemat v sociální práci	
<i>Andrej Mátel</i>	109
Etika v supervízii	
<i>Milan Schavel</i>	118

Niekoľko poznámok k etickým aspektom výskumu	
<i>Libuša Radková, Anna Pavlovičová</i>	124
Etika penitenciárnej starostlivosti	
<i>Tibor Roman, Ladislav Roman</i>	130
Morálne princípy učiteľa a terénneho sociálneho pracovníka	
<i>Jozef Facuna</i>	138
Etika v inštitucionalizovaných sociálnych službách	
<i>Irena Kamanová</i>	146
Vybrané etické aspekty sociálnej práce se seniory	
<i>Zuzana Truhlářová, Daniela Květenská</i>	157
Prieniky etiky v sociálnej práci, zdravotníctve a v ošetrovatel'stve u vybraných skupín dospelých občanov a seniorov	
<i>Jana Kollárčiková</i>	163
Paliatívna a hospicová starostlivosť ako súčasť etiky života	
<i>Slavomír Laca</i>	172
Od Hippokrata k bioetike. (Bio) etické princípy a modely s dôrazom na sociálnu prácu	
<i>Daniela Koval'ová</i>	179
Etika v komunikácii s onkologickým pacientom	
<i>Viera Bencová</i>	189
Etika rozvoja v encyklike Caritas in veritate	
<i>Anton Fabian, Martina Drobňáková</i>	198
Shrnutí	207
A Summary	208
Abstracts of Contributions	209
Seznam bibliografických odkazů	219
Autoři příspěvků	233

Předmluva

Počátek třetího tisíciletí je obdobím, kdy dochází k prudkému rozvoji sociálních věd. Ani sociální práce není výjimkou. Dochází k rozvoji oboru jak studijního tak vědeckého. Neoddělitelnou součástí sociální práce je i otázka etiky v sociální práci. Etické otázky nabývají významného rozměru v podmínkách postmoderní společnosti, ve které jsou patrné momenty krize hodnot.

Sociální práce je jednou z nejmladších sociálních věd, která se modifikovala v mnoha sociálních situacích a v mnoha společenských režimech. Za poslední dvě desetiletí je rozvoj tohoto oboru natolik expandující, že zasahuje do mnoha sociálních oblastí společnosti. Sociální práce se koncipuje jako interdisciplinární a multidisciplinární vědní disciplína.

Odborná vědecká monografie je dílem autorů, kteří intenzívně rozvíjí sociální práci v nelehkých podmínkách Slovenska, ale nejen tam. Zároveň na mnoha detašovaných pracovištích po celém světě. Nejde však jen o autory publikace, ale o autory všech prezentovaných příspěvků. Jsou to lidé, kterým záleží na rozvoji sociální práce a obětují tomu skutečně velmi mnoho. Jim patří dík za jejich snažení, za jejich píli, nadšení, entuziasmus a neutuchající energii. Jen tak se každá věda posune o další kroky dopředu a bude o to více k užitku potřebným.

Publikace je výsledkem mezinárodní vědecké konference, která se konala na podzim roku 2010 na půdě detašovaného pracoviště Vysoké školy zdravotnictví a sociální práce sv. Alžběty v Bratislavě, a to na pracovišti v Ústavu sociální práce sv. Pátra Pia v Piešťanech.

Jako spolupořadatelé této konference vystupují Institut A. Radlinského v Dolním Kubíně, který je integrální součástí Pedagogické fakulty Katolické univerzity v Ružomberku. Dále zde významně vystupuje rakouský partner, a to Collegium Elizabethinum Vienna. V neposlední řadě se jako významným spolupořadatel konference stal Institut mezioborových studií Brno, Česká republika. Toto pracoviště patří k prestižním vědeckým a vzdělávacím institucím v oboru sociální pedagogika ve středoevropském prostředí.

Nechť publikace přispěje k rozvoji vědního odboru, studijního odboru a oblasti této praxe.

Autoři

Brno, listopad 2010

MÍSTO ÚVODU – DESIDERATA JAKO KATEGORICKÝ IMPERATIV SOCIÁLNÍ PRÁCE

Pavel MÜHLPACHR

Abstrakt

Príspevek se zamýšlí nad hodnotovými myšlenkami Desideráty, historií Desideráty, pojetí Desideráty pro profesionální koncepci sociální práce.

Klíčová slova

Desideráta, hodnoty, sociální práce, profese sociální pracovník.

Co je to tedy Desiderata? Desiderata je soubor morálních norem, určitě to není kompletní soubor morálních norem, ale ukazuje nám, jak se dá žít šťastnějším životním stylem. Kdo je autorem Desideráty? Jedna z novodobých koncepcí nám říká, že je to Max Hermann. Neobyčejný člověk, který vystudoval právo, profesí byl bankéř a dalším povoláním spisovatel. Celý život bydlel v nevelkém městečku ve státě Indiana, kde našel čas na rozjímání a hledání vnitřního klidu. To se stalo předlohou pro napsání Desideraty. Desiderata má podle něho charakter jakéhosi průvodce plnohodnotným a šťastným životem. *Desiderata* (latinsky *Co je žádoucí*, plurál slova *desideratum*) je krátká báseň v próze o tom, jak dosáhnout štěstí v životě. Jak už bylo řečeno jejím autorem je možná americký právník a filosof Max Ehrmann žijící v letech 1872 – 1945, poprvé ji uveřejnil roku 1927.

Existuje však legenda, a ta je čas od času více či méně přijímána, tvrdící, že se jedná o anonymní text, který pochází ze 17. století a byl nalezen v kostele sv. Pavla v Baltimore.

Nám nejznámější soubor norem – Desatero – se věnuje převážně negativnímu chování (např. nezabiješ, nepokradeš). Jakoby nosnou ideou Desatera bylo – řečeno slovy současné psychologie – soustředění se na trestání. Není pochyb, že současný člověk

uznávající hodnoty Desatera je motivován pozitivně a orientuje se na formy chování determinované odměnou, to je charakteristické lidskému naturelu. Papež Jan Pavel II. konstatoval po shlédnutí recitálu s Desiderátou, že jde o cituji: „neobvyklé morální poslání zrozené v duchu ekumenismu a tolerance“.

Verše byly označovány v dějinách různými názvy – Desiderata, Desideraty, Baltimorská modlitba, Zásady z Baltimore. Originál ale bezpochyby zněl Desiderata. Slovo ve své podstatě znamená „požadované, žádoucí, vysněné, něco co je přáním“. Podle legendy byl text nalezen na zdech starého kostela sv. Pavla v Baltimore v roce 1692. Tedy v 17. století. Evropa prožívá období baroka, Amerika období bílé kolonizace. Jméno autora těchto veršů se téměř nikde nevyskytuje. Co lze říci o místě nálezu. V roce 1876 zde (myšleno v Baltimore) vznikla univerzita, v Baltimore navždy odpočívá Edgar Allan Poe. Baltimore je největším městem státu Maryland. Vzniklo jako hlavní město kolonií v roce 1643. O mnoho let později, v roce 1995 přijel do Baltimore Papež Jan Pavel II. V homilii připomněl vznik města, jeho roli pro katolicismus a význam právě Baltimorského katechismu. Kde je tedy pravda? Není to až tak důležité. Důležité je obsažné poselství desideraty se zvláštním zřetelem právě k sociální práci.

Desiderata je dílo velmi krátké, psané prostým a jasným jazykem. Má v sobě moudrost biblických knih. Skládá se z několika málo delších či kratších vět, je jich něco málo přes dvacet a to v závislosti a způsobu překladu. Četba Desideraty zabere něco málo přes minutu času. A právě těch dvacet a něco vět je důležitých pro několik set tisíc lidí, možná i několika milionů. V každém případě vyšla Desiderata v mnohamilionových nákladech.

A jaký byl novodobý osud díla? Verše se staly známými v 60. letech 20. století v USA. Je to období, které je svázané z mnoha společenskými situacemi. V roce 1960 propukly nové protesty proti rasové segregaci. O rok později začal stát řídit John Kennedy. První američtí poradci vycestovali do Vietnamu, na podzim roku 1962 vznikla Kubánská krize, v létě následujícího roku probíhaly obrovské manifestace a pochody na podporu lidských práv. Státisíce lidí poslouchali pastora Kinga, který kázal o spravedlivé Americe. Vypukly obrovské nepokoje v černošských čtvrtích od Chicaga po

San Francisco. Umírali bílí i černí Atentát na prezidenta Kennedyho v roce 1963 a začátek války ve Vietnamu byly poslední kapkou v makrosociální krizi té doby. Evidentně šlo o společnost s prvky anomie, tedy sociálního chaosu. V Kalifornii se v té době zrodila mládežnická kontrakultura – kultura hippies. Hipisovská revoluce zachvátila celou Ameriku. Mladí lidé se odvracejí od hodnot, norem, zvyků a víry. A Desiderata se stává na čas politikem této mládežnické subkultury.

Rozvoj pozitivních hodnot u člověka má významný vliv na fyzický i psychický stav jedince. Závist, zlost, agresivita a negativní myšlení je v pojetí současné vědy považováno za prapříčinu deprese, strachu, a celé řady civilizačních chorob trávícího i srdečně oběhového systému. Ale rozvoj těchto pozitivních hodnot jakož i eliminace negativních postojů u jedince je velmi obtížný. Lze ale najít i jiná poselství vedle Desideráty. Například internetové vzkazy Dalajlámy pro nové tisíciletí. Tady jsou některá z nich: *Měj na paměti, že jak velká láska tak velké úspěchy sebou nesou velká rizika... Važ si sám sebe a také ostatních a buď odpovědný za své činy... Každý den buď trochu času sám... Pamatuj, že mlčení je někdy nejlepší odpovědí... V konfliktech s blízkými se nikdy neodvolávej na minulost... Rozdávej svoje vědění – je to jednoduchá cesta k nesmrtelnosti...*

Podobných textů je možné najít vícero, Ale žádný nedosahuje hloubky a prostoty Desideráty a především patrné skromnosti jejich tvůrce. Max Ehrmann nic nenařizuje, nepoučuje, ale chce se s těmito myšlenkami, které jsou podle něho důležité, podělit s ostatními. Autor nazval Desideratu něco jako soukromý průvodce životem. Myšlenky Desideraty byly implementovány v sociální a terapeutické práci s psychicky nemocnými, alkoholiky a jinými skupinami osob. Myšlenky Desideraty se objevují v různých kulturách, mezi chudými i bohatými, mezi Američany i v mnoha evropských státech. V rámci korektivní sociální práce s vězeňskou populací byly v Polsku evidovány výrazné pozitivní změny životní kondice mezi účastníky jak individuální tak skupinové terapie. Je to srozumitelný obsažný text pro všechny, apeluje na naše člověčenství a motivuje k zamyšlení a k autoreflexi.

Lidé potřebují moudré a jednoduché životní vzkazy a orientace, které jim pomáhají vyrovnávat se jak se svým světem vnitřním tak tím venkovním, který nás obklopuje permanentními sociálními změnami. Sociálně oslabení a dezorientovaní lidé potřebují buzolu stejně, tak jak ji potřebuje jachta na rozbořeném moři. Žijeme ve světě, který nemá alternativy resp. kde chybí alternativy, který sociálně slabé a sociálně izolované paralyzuje. Mnohé z nás žene do deprese. Desiderata do jisté míry dává možnost zamyšlení, nalezení alternativy. Přečtete-li si tento text jednou jsem přesvědčen, že se k němu někdy a někde vrátíte s nadějí na jakousi žádoucí a potřebnou změnu.

Desiderata

- *Procházej poklidně kolem hřmotu a shonu tohoto světa a pamatuj jaký klid lze nalézt v tichu.*
- *Pokud je to možné, bez nařikání a bědování, žij se všemi ve shodě.*
- *Svoji pravdu vyjadřuj klidně a jasně, ale vyslechni také jiné až do konce, pronásledované a nevědomé – oni mají rovněž právo se vyjádřit.*
- *Svůj čas neztrácej ve společnosti hlučných a agresivních, oni jsou tvým trápením.*
- *Budeš-li sám sebe porovnávat s jinými, můžeš se stát domýšlivým jakož i nahořklým, neboť vždy najdeš lidi horší a lepší, než jsi sám.*
- *Nechť jsou Tvoje úspěchy a plány zdrojem Tvé radosti.*
- *Svou práci vykonávej od srdce, ať je jakkoli skromná, neboť ona je tvým jediným majetkem v proměnlivých životních osudech.*
- *Buď opatrný v tom, do čeho se pouštíš – na světě je totiž plno podvodů. To ať Ti však nezakryje opravdovou ctnost, mnoho lidí směřuje ke vznešeným ideálům a všude je život plný hrdinství.*
- *Buď sám sebou, zvláště se nepřetvařuj. A k lásce nepřístupuj cynicky, neboť vůči citovému chladu a zklamání je věčná jako tráva.*

- *Přijmi klidně co přináší roky tvého stárnutí a mládí ztrácej důstojně.*
- *Rozvíjej duchovní sílu, aby Tě mohla ochránit v náhlém neštěstí. Netrap se výplody fantazie. Mnoho obav se rodí z nudy a samoty.*
- *Vůči sobě buď zdravě disciplinovaný a vlídný. Jsi dítětem vesmíru a o nic méně, než strom a hvězdy a máš právo zde být. Ať je to pro tebe srozumitelné nebo ne. Vesmír je bezpochyby na správné cestě.*
- *Žij tedy v souladu s Bohem, ať se Ti zdá, že je čímkoliv, ať děláš cokoli a ať jsou Tvá přání jakákoli a v tomto bláznivém světě si uchovej klid své duše. Při všech zklamáních, těžkostech a ztracených snech je svět krásný.*
- *Buď radostný, dojdeš ke štěstí.*

POPOLUŠKA, ALEBO ETIKA SLOVENSKEJ SOCIÁLNEJ PRÁCE

Jana LEVICKÁ, Katarína LEVICKÁ

Abstrakt

Takmer v každej odbornej práci, ktorá bola po obnovení vysokoškolskej prípravy sociálnych pracovníkov v SR publikovaná, sa zdôrazňuje význam etiky pre túto pomáhajúcu profesiu. Súčasný stav v praktickej i teoretickej rovine tomuto nezodpovedá. Etika slovenskej sociálnej práce tak nápadne pripomína Popolušku, o význame ktorej všetci vedia, ale takmer nikto o ňu neprejavuje primeraný záujem. Autorky v príspevku reflektujú túto skutočnosť a zamýšľajú sa nad príčinami tohto stavu a načrtávajú ďalší možný vývoj.

Kľúčové slová

Etika, sociálna práca, dilemy, hodnoty.

Úvod

V tomto akademickom roku si pripomíname 20. výročie otvorenia vysokoškolského študijného programu „sociálna práca“.¹ Takéto výročie priamo vyzýva na bilancovanie toho, čo sa nám za uplynulé obdobie podarilo. Očakávali by sme, že tento akademický rok bude aj rokom „konferenčným“, t.j. že sa v ňom pod hlavičkou dvadsiateho výročia uskutoční rad kvalitných konferencií, ktoré budú

---

¹ Aj keď sa v niektorých zdrojoch môžeme stretnúť s tvrdením, že vzdelávanie sociálnych pracovníkov na vysokých školách v SR začalo skôr, predsa len za oficiálne obnovenie vysokoškolského štúdia sociálnych pracovníkov je možné označiť akademický rok 1990/1991.

príležitosťou pre rozvíjanie tak potrebného diskurzu sociálnej práce. Zatiaľ vieme o dvoch², čo neznamená, že ich nemôže byť viac.

Aj keď dnešná konferencia sa priamo nenesie v duchu spomínaného výročia, pre nás to bola príležitosť zamyslieť sa v tomto kontexte nad miestom etiky v rámci vysokoškolskej prípravy odborníkov a aspoň okrajovo aj vo vzťahu k praxi.

V začiatku príspevku uvádzame niekoľko faktov z obdobia, keď sme plní eufórie plánovali rozvoj odboru do budúcnosti. Následne podávame pohľad na súčasný stav a ako sme už v abstrakte naznačili, pokúsime sa identifikovať aj možné príčiny súčasného stavu.

Miesto a význam etiky pri budovaní odboru sociálna práca

Od akademického roku 1995/6 približne až do roku 2003 sa na Slovensku odohrávali búrlivé diskusie o tom, akú podobu by mala mať kvalitná pregraduálna príprava sociálnych pracovníkov realizovaná na slovenských vysokých školách. Na týchto diskusiách sa zúčastňovali pravidelne zástupcovia vtedy existujúcich katedier, ktoré toto štúdium realizovali. Bratislavskú katedru zastupoval Štefan Strieženec, za Trnavu sme sa zúčastňovali Jana Levická a Alžbeta Mrázová, z nitrianskej katedry to bol Miroslav Tvrdoň, za Banskú Bystricu Anna Žilová a Tatiana Matulayová a napokon za Prešov to bola Anna Tokárová a Júlia Čechová. Túto minikomunitu pomerne často dopĺňal aj Milan Schavel, ktorý v tom čase pôsobil na MPSVaR SR a neskôr sa stal pravidelným účastníkom týchto stretnutí, už aj preto, že po odchode z MPSVR a SR zakotvil na TU ako vysokoškolský pedagóg.³ O užitočnosti týchto diskusií svedčia najmä tri dôležité fakty:

- ✓ Založenie Asociácie vzdelávateľov v sociálnej práci SR,
- ✓ Vytvorenie prvej (a doteraz jedinej) kolektívnej učebnice pod vedením A. Tokárovej,

---

² Jednu konferenciu organizuje Katedra sociálnej práce PdF UK v Bratislave „Realita a vízia sociálnej práce“ (február 2011) a druhá by sa mala uskutočniť v Trnave (apríl 2011).

³ Predovšetkým on sa zaslúžil o to, že nám MPSVaR SR poskytlo dôstojné priestory pre tieto stretnutia, za čo sme sa ani Ministerstvu a ani kolegovi Schavelovi nikdy verejne nepoďakovali, tak to robím aspoň touto cestou.

- ✓ Vytvorenie základného korpusu, pre vzdelávanie sociálnych pracovníkov, ktorý akceptovalo MŠ SR.

Pre korektnosť dodávam, že napriek skutočnosti, že na stránkach ministerstva sa pod týmto dokumentom nachádzajú tri mená (Ondrejko, Tokárová a Levická, J.) ide o spoločné dielo celého vyššie spomínaného kolektívu, ktorý sa postupne rozšíril o ďalších, mladších a nadšených kolegov. „Hnacím strojom“ tohto kolektívu bol Štefan Strieženeč. Pod jeho taktovkou sa prerozdělila práca tak, aby boli pokryté všetky oblasti významné pre vzdelávanie sociálnych pracovníkov. Korpus vznikol na základe analýzy vtedy existujúcich študijných programov, kedy sa v prvom kroku analyzovali vyučovacie predmety a v druhom kroku sa vytvárala predstava o tom, čo má tvoriť minimálny štandard pre vzdelávanie v sociálnej práci.⁴

Kontaktnou osobou pre oblasť etiky a filozofie bol M. Tvrdoň, pod vedením ktorého bola vypracovaná základná koncepcia o *sociálno-filozofických a etických základoch sociálnej práce*.

Účastníci tohto diskurzu sa zhodli na tom, že etika musí tvoriť povinnú súčasť vzdelávania sociálnych pracovníkov. Obsah predmetu bol naznačený len rámcovo a k jeho základným tematickým celkom boli priradené nasledovné: sloboda, zodpovednosť, trest, vina, osobnosť, solidarita, rovnosť príležitostí, ľudské práva. V tom čase nebolo v SR katedry, na ktorej by sa nevyučoval predmet etika sociálnej práce, či profesijná etika a pod. Zároveň vyučujúci tohto predmetu boli prevažne internými pedagógmi danej fakulty, čo vytváralo predpoklad pre optimálny rozvoj etiky sociálnej práce nielen ako didaktickej jednotky, ale aj jej rozvoj ako vedecko-výskumnej súčasti rozvíjajúceho sa odboru sociálna práca.

---

⁴ Vďaka MPSVaR SR bola vytvorená aj pomerne široká pracovná skupina, ktorá pracovala pod vedením profesora Tomeša a jej úlohou bolo oboznámiť sa so vzdelávacími štandardami platnými v tom čase vo Veľkej Británii a ich aplikáciu do slovenskej praxe. Všetci hore menovaní boli účastníkmi aj tejto pracovnej skupiny.

Súčasný stav

Pri hodnotení súčasného stavu etiky a jej miesta v pregraduálnej príprave sociálnych pracovníkov sme použili obsahovú analýzu dokumentov. Objektom skúmania sa stali:

- ✓ informačné listy predmetov umiestnené na internetových stránkach jednotlivých vzdelávateľov,
- ✓ informácie o uskutočnených a plánovaných konferenciách v SR,
- ✓ publikačné výstupy.

Informácie získané na základe analýzy sme porovnali s cieľom Etického kódexu⁵ ako aj s významom profesijnej etiky tak, ako je popísaná v Globálnych štandardoch pre tvorbu etických kódexov sociálnej práce. V týchto dvoch dokumentoch je ako cieľ etického kódexu o. i. uvedené nasledovné:

- stanoviť základné hodnoty, ktoré odrážajú poslanie sociálnej práce,
- ponúknuť široký súbor etických zásad, ktorý bude základom pre súbor konkrétnych etických noriem, ktoré by mali byť použité ako vodidlo v praxi sociálnej práce,
- *Kódex* má za cieľ pomáhať sociálnym pracovníkom identifikovať prípadné problémové momenty pri výkone ich profesionálnych povinností a tiež pomôcť im porozumieť možným etickým dilemám, či nejasnostiam, ktoré prirodzene vznikajú aj v sociálnej práci.

V oboch dokumentoch sa môžeme stretnúť s tým, že mimoriadny dôraz kladú na nasledovné hodnoty:

- služba,
- sociálna spravodlivosť,
- dôstojnosť a hodnota osoby,
- význam ľudských vzťahov,

---

⁵ Pre tieto účely som pracovala s ostatnou verziou Etického kódexu, prijatého na celosvetovom kongrese sociálnych pracovníkov v Addelaide, 2004, ktorý organizovali spoločne IFSW a IASSW a tiež s Globálnymi štandardami pre tvorbu etických kódexov, ktoré boli vypracované pod gesciou IFSW.

- bezúhonnosť,
- ľudské práva.

Vo vzťahu k ľudským právam dokumenty stanovujú aj medzinárodné právne normy, ktoré majú byť súčasťou pregraduálnej prípravy sociálnych pracovníkov a majú byť ponúkané ako etické témy. Ide o nasledovné medzinárodné dokumenty:

- Všeobecná deklarácia ľudských práv,
- Medzinárodná konvencia občianskych a politických právach,
- Medzinárodný dohovor o ekonomických, sociálnych a kultúrnych právach,
- Dohovor o eliminácia všetkých foriem rasizmu a diskriminácie,
- Dohovor o eliminácia všetkých foriem diskriminácie žien,
- Dohovor ILO o pôvodných a kmeňových obyvateľov,
- Dohovor o právach dieťaťa.

Na základe analýzy dostupných informačných listov konštatujeme nasledovné:

- Napriek tomu, že vo všetkých študijných programov sa nachádza samostatný predmet, prostredníctvom ktorého sa majú študenti oboznámiť či už so základmi etiky, alebo profesijnej etiky, nie každá katedra má informačný list vypracovaný tak, aby bolo jednoznačne možné identifikovať obsah predmetu. Preto sa objektom realizovanej obsahovej analýzy stali informačné listy⁶ nasledovných katedier sociálnej práce: Bratislava, Trnava,⁷ Nitra, Sládkovičovo, Ružomberok, Prešov a z detašovaného pracoviska VŠZaSP sv. Alžbety v Skalici.

- Informačné listy sa prioritne orientujú na témy: *etický kódex – medzinárodný aj domáci, pomáhajúca profesia, profesijná etika, hodnoty, normy.*

- Ako ďalšie témy sa v etike sociálnej práce objavujú tematické okruhy, ktoré podľa nášho názoru do tohto predmetu

---

⁶ V niektorých prípadoch sa na internete nachádza označenie „syllabus predmetu“, čo je staršia, dnes už MŠ SR nepoužívaná forma informačného listu, preto vo svojom príspevku používam len terminologické spojenie *informačný list predmetu*.

⁷ KSP FZaSP TU v čase, keď sme pracovali na tomto príspevku nemala na internete informačný list uverejnený, v tomto prípade som využili skutočnosť, že sme internými členkami katedry a pracovali sme aj s týmto informačným listom.

nepatria a to *kompetencie sociálneho pracovníka, syndróm vyhorenia, syndróm pomocníka, kazuistika* a do konca *kauzistický seminár*. Tieto témy sú preberané zároveň v takých predmetoch ako napr. úvod do štúdia sociálnej práce, základy sociálnej práce, teória sociálnej práce, metódy sociálnej práce ap., kam aj obsahovo môžu byť zaradené.

- Za neporozumenie podstaty sociálnej práci pokladáme, ak katedra do obsahu predmetu *Etika a hodnoty v sociálnej práci II* zaradí nasledovné tematické okruhy: 1) *Kľúčové etické hodnoty relevantné pre sociálnu prácu*, 2) *Podstata a význam etických kódexov v sociálnej práci*, 3) *Profesijný etický kódex a etický kódex organizácie* (podotýkam, že tieto 3 celky sú podľa mňa správne zaradené do predmetu), 4) *Tvorba etického kódexu organizácie*, 5) *Predpoklady integrácie etiky do inštitúcie*, 6) *Inštitucionalizácia etiky v organizácii*, 7) *Nástroje a metódy etického riadenia*, 8) *Etický a sociálny audit*, 9) *Praktické otázky prevádzania auditu, jeho kvalita a efektivita*, 10) *Prekrývanie sa etického a sociálneho auditu s medzinárodnými systémami kvality*, 11) *Možnosti zneužitia etického a sociálneho auditu*, 12) *Význam etického a sociálneho auditu*.

- Vychádzajúc z tematických celkov ako aj zo zoznamu povinnej a odporúčanej literatúry, ktorú si majú študenti v rámci predmetu naštudovať konštatujeme, že hodnoty, na význam ktorých poukazuje práve medzinárodný kódex a to *služba, ľudská dôstojnosť, hodnota osoby, význam ľudských vzťahov, solidarita, bezúhonnosť, zodpovednosť, sloboda, sociálna spravodlivosť a pod.* nie sú primerane reflektované v rámci tohto predmetu.

- Medzi povinnou literatúrou sa nachádzajú napr.: *Medzinárodný etický kódex sociálnych pracovníkov* – prevažná väčšina sa odvoláva na skrátenú internetovú verziu, alebo na príspevok M. Nečasovej v časopise *Sociální práce/Sociálna práca, Etický kódex sociálnych pracovníkov SR*, ale tiež: Levická J.: *Kazuistický seminár zo sociálnej práce*, 2004, Gabura, J.; Pružinská, J.: *Poradenský proces*, 1995 Mydlíková, E.; Gabura, J.; Schavel, M.: *Sociálne poradenstvo*, 2002 atď. Ba dokonca aj Yalom, I., D.: *Lži na pohovce*, 1999 či Puntová, Seknička: *Etické řízení ve firmě. Nástroje a metody. Etický a sociální audit*. 2007.

Vychádzajúc z výsledkov, ku ktorým sme prostredníctvom obsahovej analýzy dát obsiahnutých v informačných listov dospeli konštatujeme, že vzdelávanie v predmetoch zameraných na etiku sociálnej práce je až na výnimky povrchné. Je smutné, koľko energie vynaložia naši študenti na to, aby sa naučili naspamäť obsah domáceho aj medzinárodného kódexu bez toho, aby sme ich učili kriticky uvažovať napr. nad spojením sociálna práca ako služba, alebo nad ľudskou dôstojnosťou a pod.

Informácie o uskutočnených a plánovaných konferenciách v SR

Predmetom nášho záujmu boli konferencie výhradne venované etike sociálnej práce. Jedným zo zdrojov, z ktorých sme čerpali informácie bol internet, na ktorom sme našli jedinú informáciu a to je informácia o tejto konferencii.

Ďalším zdrojom bol katalóg Univerzitnej knižnice, v ktorom by sa mohli nachádzať konferenčné zborníky na tému etika sociálnej práce.

Tretím zdrojom bol osobný kontakt s niektorými kolegyňami a kolegami, ktorí sa venujú etike sociálnej práce.

Problematike etiky sociálnej práce v SR bola (podľa našich informácií) zatiaľ venovaná len konferencia *Etika a sociálna práca*, ktorá sa uskutočnila v októbri 2002 na FZaSP TU v Trnave. Dnešná konferencia je tak druhá v poradí a koná sa s odstupom 8 rokov. V novembri tohto roku by sa mala uskutočniť tiež konferencia v Prešove.

Publikačné výstupy

Ak by sme analyzovali všetky konferenčné zborníky predpokladám, že by sme našli viacero príspevkov, v ktorých ich autori riešili niektoré etické témy. Nás ale zaujímalo, či sme za tých 20 rokov vytvorili a ponúkli našim študentom a kolegom v praxi nejakú ucelenú prácu so zameraním na profesijnú etiku.

Do tohto zoznamu by sme zaradili:

- Kapitoly od autorov: Tvrdoň, Machalová, Halečka In: Tokárová, 2002

- zborník z už spomínanej trnavskej konferencie, ktorý vyšiel pod názvom *Etika a sociálna práca* v roku 2002,
- monotematické číslo časopisu Sociální práce/Sociálna práca č. 4/2004 – Hodnoty a etika v sociálnej práci
- *Mátel a kol. Etika sociálnej práce, 2010*

Samozrejme, vždy máme možnosť siahnuť po literatúre, ktorej autormi sú etici, či filozofi. Tieto práce sa však žiaľ v zoznamoch povinnej a odporúčanej literatúry uvedenej v informačných listoch vyskytujú skôr výnimočne. Preto sme si položili otázku: Je vôbec možné tento predmet vyučovať bez toho, aby sme študentov upozornili na niektorú z prác Aristotela, či Kanta? A samozrejme mnohých iných. Ale ani práce Sarah Banksovej, či N. Thompsona, alebo Frederica Reamera nie sú v týchto zoznamoch.

Kolegom by sme do pozornosti odporučili dve práce, ktoré spracúvajú práve tie tematické okruhy, na ktoré upozorňuje Medzinárodný etický kódex sociálnych pracovníkov:

- *Remišová, A.: Dejiny etického myslenia v Európe a USA, 2008*
- *Gluchman a kol.: Reflexie o humánnosti a etike, 1999, z tejto práce by som upozornila najmä na kapitolu od Plašienkovej, Z. a Bohunickej, L.: Poznámky k problematike ľudského konania v etike sociálnych dôsledkov alebo hodnotenie konania a centrum morálky.*

Hľadanie príčin tohto stavu

Máme za to, že tento stav nie je možné pomenovať ani ako dobrý ani ako uspokojivý. Na konferencii v Trnave T. Matulayová (2002, s, 39) v závere svojho príspevku konštatovala, že „Tento predmet poskytuje priestor pre sebareflexiu a zároveň diskusiu, vďaka čomu prispieva k hľadaniu identifikácie študenta so sociálnou prácou a jej poslaním“.

Ak sme si boli vedomí významu a možností, ktoré nám predmet etika dáva pri formovaní budúcich sociálnych pracovníkov ako je to možné, že sme ako akademická obec tak málo urobili?

Jedným z dôvodov mohlo byť, že v období rokov 2000 – 2004 sme viacerí predpokladali že niekto z trojice M. Tvrdoň, T. Matulayová, E. Grey napíše prácu, ktorou sa otvorí slovenský diskurz o profesijnej etike v sociálnej práci.

Druhým, a reálnejším dôvodom môže byť, že táto problematika je teoreticky tak obširná, že nás môžu zväzovať obavy z toho, či sme ju spracovali kvalitne. Sami seba vnímame ako sociálnych pracovníkov, či pedagógov a nie ako etikov, či filozofov a preto možno čakáme, že to urobí namiesto nás niekto iný. Ale tí, čo sú odborníkmi na etiku sa necítia kompetentní pracovať na etike sociálnej práce, oni sa totiž neorientujú v problematike našej profesie.

Naša neistota sa prenáša aj do roviny praktického výkonu sociálnej práce. Absolventi, ktorých sme naučili vnímať ako jadro profesijnej etiky len etický kódex, do praxe odišli s nedostatočne interiorizovanými profesnými hodnotami (Levická, K., 2009), čo je nepostačujúce pri riešení etických dilem profesie. Akademická obec neponúka praktikom žiadne práce, ktoré by im mohli pomôcť pri rozhodovaní sa v takýchto situáciách. A treba si tiež priznať, že profesijná organizácia, ktorá by zastrešovala oblasť etiky a etických problémov, mám na mysli Asociáciu sociálnych pracovníkov Slovenska, je už takmer 10 rokov v takom útlme, že ju možno pokladať za nefunkčnú a nečinnú. ASP nereagovala ani na významné zmeny, ktoré sa v profesii za poslednú dekádu uskutočnili. Asociácia, ktorá si pri svojom vzniku dala za cieľ zdržovať všetkých sociálnych pracovníkov (predovšetkým praktikov sociálnej práce) na Slovensku sa vo vzťahu k svojej členskej základni odmlčala už pred niekoľkými rokmi. Neplní si teda základný cieľ podieľať sa na rozvoji a skvalitňovaní profesie sociálna práca. Možno aj preto vznikajú ďalšie asociácie, či komory, pretože sociálni pracovníci v praxi pociťujú potrebu inštitúcie, ktorá by ich odborne zastrešovala. V situácii, keď nepociťujeme prítomnosť profesionálnych organizácií a keď aj z akademickej obce sa len občas stretáme s niečím, čo by sme mohli skutočne pokladať za prínos k rozvoju etiky našej profesie je potrebné mobilizovať práve akademickú obec, aby prišlo k potrebnej zmene.

Záver

Aká je budúcnosť etiky sociálnej práce? Ako vyučovací predmet samozrejme zostane pevnou súčasťou študijného programu. Otázka je, či sa stane aj oblasťou nášho vedeckého a výskumného záujmu. Už samotný fakt, že sme sa na tejto konferencii zišli znamená, že nás táto téma zaujíma, že o nej chceme hovoriť a predpokladám, že sa na to cítíme aj kompetentní. Zostáva nám len dúfať, že nepotrvá ďalších osem rokov, kým sa v tejto oblasti niečo zmení.

ETICKÉ HODNOTY A DÔSTOJNOSŤ V SOCIÁLNEJ PRÁCI

Mária DÁVIDEKOVÁ

Abstrakt

Ľudská dôstojnosť v pomáhajúcej profesii sociálneho pracovníka nie je len predstavou a ideou o statuse človeka, jeho postojoch v sociálnej práci, ale je to najdôležitejšie právo človeka, ktoré veľmi úzko súvisí s právom človeka na život. Každý ľudský život má jedinečnú, neopakovateľnú a neodňateľnú hodnotu a dôstojnosť, ktorá vyplýva zo samej podstaty „byť človekom“. Hlavným poslaním každého z nás je byť človekom zodpovedným vo všetkých rovinách – byť zodpovedný k sebe samému, k okolitému svetu a samozrejme k tým, ktorí potrebujú našu pomoc – ku klientom. Celkom prirodzene sa týchto rovín dotýka každá činnosť v rámci sociálnej práce, ktorá je pomocou, podporou, službou a sprevádzaním. Preto si len veľmi ťažko vieme predstaviť túto činnosť s absenciou etických súvislostí. Sociálna práca je založená hlavne na rešpekte k hodnotám a dôstojnosti všetkých ľudí. Skúmanie hodnôt nesporne patrí medzi najdôležitejšie etické témy pre pomáhajúce profesie. V príspevku sa zameriavame na dôstojnosť a niektoré vybrané etické hodnoty v sociálnej práci.

Kľúčové slová

Dôstojnosť, klient, etika, etické hodnoty, sociálny pracovník, živo, právo.

Ľudská dôstojnosť v pomáhajúcej profesii sociálneho pracovníka nie je len predstavou a ideou o statuse človeka, jeho postojoch v sociálnej práci, ale je to najdôležitejšie právo človeka, ktoré veľmi úzko súvisí s právom človeka na život.

V štruktúre ľudského poznania patrí etike dôležité miesto ako jednej z najstarších filozofických disciplín zaoberajúcej sa morálkou, mravnými hodnotami a spôsobmi správania, ktoré vedú k uplatňovaniu mravných zákonov v rozličných oblastiach života pospolitosti.

V súčasnosti má kriticko-teoretický výklad základných mravných problémov svoje významné praktické vyznenie v aplikovaných etikách, ktoré formulujú prakticko-etické riešenia každodenných problémov vo vzťahu etiky k rôznym oblastiam vedy a praxe.

Štúdium a osvojenie si metód implementácie etiky korešponduje s modernými trendmi a humanizáciou v oblasti vedy, poznania a praxe, výzvami pre 21. storočie, ako aj integračnými ambíciami Slovenska zaradiť sa do moderného a európskeho duchovného prostredia.

Na začiatku tretieho tisícročia sa intenzívne zvyšuje potreba odborníkov v oblasti aplikovanej etiky (sociálna etika, etika komunikácie) ale aj profesijných etík medzi ktoré nesporne patrí etika v sociálnej práci.

Ľudský život je závislý od personálnych vzťahov a morálnych spôsobilostí, ktoré sa rozvíjajú na základe vzájomnej výmeny skúseností ako je prejav intelektuálneho poznania pravdy, aplikácie morálneho dobra. Život všetkých ľudí aj keď s rozdielnou intenzitou smeruje k osobnostnej zrelosti.

Každý ľudský život má jedinečnú, neopakovateľnú a neodňateľnú hodnotu a dôstojnosť, ktorá vyplýva zo samej podstaty „*byť človekom*“. Hlavným poslaním každého z nás je byť človekom zodpovedným vo všetkých rovinách – byť zodpovedný k sebe samému, k okolitému svetu a samozrejme k tým, ktorí potrebujú našu pomoc – ku klientom. Celkom prirodzene sa týchto rovín dotýka každá činnosť v rámci sociálnej práce, ktorá je pomocou, podporou, službou a sprevádzaním. Preto si len veľmi ťažko vieme predstaviť túto činnosť s absenciou etických súvislostí.

Etika je spojenie najvšeobecnejšieho s najsúkromnejším, je filozofiou ľudskosti, filozofiou života. Je to vedná disciplína, ktorá sa zaoberá morálkou, mravnou stránkou života človeka, jeho vonkajšieho prejavu, jednaní a vzťahu k ľuďom. Navyše sa usiluje viesť človeka k dobru, skúma ľudské správanie z hľadiska jeho morálnej hodnoty a usiluje nájsť meradlo, ktoré by umožnilo človeku rozhodnúť, čo je dobro, čo je zlo, česťnosť, nečesťnosť (Mráz, 2001).

Ku kľúčovým pojmom v etike patrí *hodnota*. Tento termín nie je možné presne definovať, je však možné vymedziť jeho chápanie – hodnoty súvisiace s ľudskými záujmami a potrebami, s rozhodovaním ako konať a s etickými normami a hodnotením. Hodnoty môžeme chápať ako čokoľvek, čo má pre nás význam, v konkrétnom zmysle sú to veci, ktoré stoja za to, aby sa po nich túžilo. *Etické hodnoty* majú svoj základ v dobre, ktoré predstavujú, sú poznateľné a uskutočniteľné iba v priestore slobody a sú teda vlastné iba človeku. Dodržiavanie etických zásad a správania je *zvlášť dôležité v pomáhajúcej profesii sociálneho pracovníka*. Špecifikom pomáhajúcich profesií je skutočnosť, že *klient je v závislej pozícii* od pomáhajúceho pracovníka.

A aké by mali byť etické hodnoty v sociálnej práci? Malo by byť samozrejmosťou, že už „samotná práca“ je hodnotou. Známý český filozof F. X. Šalda hovorí: “Jediným spôsobom ako spoznať čo v kom väzí, je pripustiť ho k práci“.

Vzhľadom k tomu, že sa zaoberáme hodnotami v sociálnej práci, môžeme ich rozdeliť do niekoľkých skupín:

1. Hodnoty mravného vedomia.
2. Hodnoty povahových vlastností človeka.
3. Hodnoty medziľudských vzťahov.
4. Hodnoty ľudského konania.

Zamyslime sa bližšie nad tým, čo znamenajú jednotlivé skupiny hodnôt pre sociálnu prácu :

Všeobecne je zakorenená predstava, že mravnosť je vecou vrozeného citu, a je jednotlivcom „daná zhora“. Určite je to tak, pretože niektorí ľudia sú skutočne viac citliví na javy, ktoré vyžadujú mravné hodnotenie (Mrázová, 2000). V rámci hodnôt mravného vedomia môžeme hovoriť o určitých etických princípoch, pravidlách. Pre sociálnu prácu je najdôležitejším *princíp humanizmu* – princíp

ľudskosti (z lat. homo = človek, humanitas = ľudský) ktorý je aj princípom lásky a úcty k človeku. Princíp humanizmu nám káže nežiť v živote iba pre seba, ale hlavne pre tých druhých, ktorí nás potrebujú. Humanizmus je postoj, ktorý vychádza z viery v ľudské schopnosti, zdôrazňovania ľudskej dôstojnosti človeka. Pojem ľudská dôstojnosť vychádza z filozofie zakotvenej vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv. Každý človek ako príslušník ľudstva – v *našej práci sociálny klient si zasluhuje vážnosť, česť a úctu.*

Druhým, nemej dôležitým princípom je *princíp čestnosti a svedomitosti* v sociálnej práci. V požiadavke svedomitosti ide hlavne o disciplinovanosť a sebadisciplinovanosť v prístupe k plneniu povinnosti. Svedomitosť v sociálnej práci znamená „byť na strane dobra a postaviť sa proti zlu“. Čestnosť a svedomitosť sú hodnoty, ktoré si žiadajú mravnú čistotu vo všetkých morálnych dimenziách človeka.

Do druhej skupiny hodnôt – skupiny povahových vlastností človeka, môžeme zaradiť vlastnosti sociálneho pracovníka, ktoré sú obsiahnuté v Etickom kódexe sociálneho pracovníka (1997): *úcta a slušnosť, dôveryhodnosť, zdvorilosť, bezúhonnosť, vytrvalosť, taktnosť, rozvážnosť.* Určite sa v sociálnej práci nepripúšťá akákoľvek hrubosť, vulgárnosť, pretože etika v sociálnej práci musí vždy smerovať k ochrane ľudskej dôstojnosti.

Hodnoty medziľudských vzťahov – skupina hodnôt, ktoré sú primárne v ľudskom konaní vôbec, nehovoriac o sociálnej práci, ktorú by človek bez takýchto etických hodnôt ani nemal vykonávať – *priateľstvo, láska, altruizmus, empatia a prosociálnosť.* Vykonávať prácu v sociálnej oblasti života bez priateľstva a lásky k človeku by bolo nemožné. Rozmerom konania, podtextom každého kroku v sociálnej práci by malo byť biblické „milovať budeš blížneho ako seba samého“. Altruizmus predstavuje morálnu zásadu, ktorá od človeka vyžaduje potlačiť vlastný egoizmus a obetovať svoje záujmy v prospech záujmov iných ľudí, vyžaduje nezištnú službu ľuďom ako zásadu svojho rozhodovania a konania. *Empatia* zase predpokladá schopnosť človeka vžiť sa do situácie problému iného človeka, znamená vidieť očami druhého človeka a cítiť jeho srdcom. *Prosociálnosť* znamená schopnosť a ochotu spolupracovať, vedieť sa

dohodnúť, byť ochotným urobiť pre druhých niečo bez očakávania protihodnoty, alebo odmeny.

Hodnoty ľudského konania. K uvedeným hodnotám patrí – *dobrý skutok, charita, filantropia*. Sociálnu prácu nie je možné realizovať bez obetavosti, pomoci a dobročinnosti. Hodnoty ľudského konania sú prejavom vzťahu človeka k druhým ľuďom. V súčasnosti je medziľudská komunikácia často charakteristická vzájomnou izoláciou ľudí. Jej následkom je nevšímavosť, nechota pomôcť iným, ľahostajnosť a egoizmus. Tieto hodnoty sú v rozpore so samou podstatou sociálnej práce, ktorá je založená na hodnotách spolupráce, tolerancie, ľudskosti, ochote pomáhať. Kľúčom k zdravým a plnohodnotným medziľudským vzťahom je „schopnosť mať uši pre city, prosby a problémy iných“, odsunúť do úzadia vlastné želania. To si však vyžaduje čas, silu, kompromisy a ochotu riskovať.

Sociálny pracovník na základe osobnej voľby chce a pracuje s ľuďmi a pre ľudí s cieľom poskytnúť im pomoc na profesionálnej úrovni. Túto prácu je takmer nemožné vykonávať bez schopnosti optimálneho sociálneho cítenia

Sociálne cítenie predstavuje v prvom rade schopnosť poznať a pochopiť situáciu v ktorej sa klient ocitol. Empatické chápanie situácie, v ktorej sa klient ocitol, umožňuje sociálnemu pracovníkovi voliť nielen optimálnu formu komunikácie s klientom, ale taktiež aj optimálnu mieru pomoci. Sociálne cítenie je emócia vyvolaná morálnymi, alebo duchovnými príčinami a príčinami bezprostredne organickými. Nemôžeme stotožňovať sociálne cítenie s altruizmom ako mravným princípom spočívajúcim v nezištnej pomoci – službe k iným ľuďom, v ochote obetovať pre ich dobro osobné záujmy. Človek, ktorý je istým spôsobom strádajúci, môže byť osamotený, môže byť vo svojom okolí neakceptovaný. Nemôže však mať trvalý pocit vlastného nerealizovania sa. Sociálne cítenie sa vzťahuje na rešpektovanie všeobecne prijatých hodnôt sociálneho života. *Sociálne cítenie nie je v žiadnom prípade súciti.*

V tejto súvislosti si opäť pripomeňme, že *sociálna práca je špecifická odborná činnosť, ktorá smeruje k zlepšovaniu vzájomného prispôsobovania sa jednotlivcov, rodín, skupín a ich sociálneho prostredia*. V súčasnosti je vnímaná ako multidisciplinárna až transdisciplinárna vedná oblasť, ktorá disponuje špeciálnymi

metódami práce a teoreticky je zameraná na oblasť sociálnej starostlivosti o jednotlivca, skupinu, komunitu či spoločnosť, ako aj na prípravu odborníkov v tejto oblasti (Levická, 2004).

Realizátormi úloh sociálnej práce v praktickej podobe sú sociálni pracovníci. Sociálni pracovníci napomáhajú k rozvíjaniu sebaúcty a vlastnej zodpovednosti jednotlivcov. Činnosti, úlohy a povinnosti sociálneho pracovníka sú pomerne jasne stanovené. S otázkami osobnosti sociálneho pracovníka sa stretávame u nás najmä v súvislosti s riešením otázok etiky sociálnej práce. *Základom etiky sociálnej práce sú humanistické hodnoty a postoje spoločnosti k človeku, ktoré sa vyvíjali v priebehu ľudského spolunažívania.* Nemala by byť v rozpore s etikou spoločnosti a naopak. Etika, ako systém vedeckého poznania morálky, vo vzájomných vzťahoch jednotlivca a spoločnosti, vytvára pravidlá na výkon profesionálnej sociálnej práce, ktoré sú obsiahnuté v Etickom kódexe sociálneho pracovníka, ktorý bol prijatý už v polovici 20.storočia. Je dôležité, aby sociálny pracovník prinajmenšom udržiaval určitý etický štandard vo výkone svojho povolania, avšak podľa možností ďalej rozvíjal a zvyšoval svoju etickú úroveň (Levická, 2000).

Etický kódex explicitne vymenúva všetky vlastnosti, zručnosti aj kompetencie, ktorými má sociálny pracovník disponovať. Je formulovaný tak, aby slúžil ako sprievodca každodenného správania sociálnych pracovníkov v profesionálnych vzťahoch s tými, ktorým slúžia – s klientmi, kolegami, zamestnávateľmi, s inými osobami, s ľuďmi iných profesií.

Kódex je postavený na základných hodnotách sociálnej práce ako profesie, ktoré zahŕňajú hodnotu, určenie a jedinečnosť všetkých ľudí.

Na sociálnu prácu ako špecifickú odbornú činnosť sa vzťahujú ja všeobecné znaky *profesionálnej etiky*, ktorá sa zaoberá etickými dilemami, problémami hodnôt, ktoré sa vyskytujú pri práci odborníkov, ale aj špecifickými otázkami, akými sú organizácia a disciplína v profesii.

O dôležitosti a potrebnosti sociálnej práce v modernej sociálnej spoločnosti nemožno pochybovať a rovnako nemožno pochybovať o tom, *že túto prácu môže vykonávať len profesionál*, ktorý má nielen

vedomosti, skúsenosti, zručnosti, ktorý koná v súlade s etickými normami a hodnotami, ale ktorý má aj „*srdce na pravom mieste*“.

Záver

Každý kto prijme normy, princípy i hodnoty sociálnej práce, ktoré tvoria základnú časť tohto povolania, musí jednať v zhode s nimi nielen vo svojom profesionálnom, ale aj v súkromnom živote.

Sociálny pracovník sa vo svojej práci každodenne stretáva s ľudskosťou a dôstojnosťou. Na jednej strane musí pracovník rešpektovať svoju dôstojnosť a na strane druhej musí rešpektovať dôstojnosť svojich klientov, preto je celá sociálna práca založená na vzájomnom rešpekte k hodnote a dôstojnosti všetkých ľudí a na právach, ktoré z tohto vyplývajú.

Prečo práve zachovanie dôstojnosti a ľudskosti je také dôležité v sociálnej práci? Humánny a ľudský prístup s rešpektovaním dôstojnosti každého človeka sa dá považovať za investíciu do budúcnosti.

FILOZOFICKÉ A ETICKÉ VÝCHODISKÁ SOCIÁLNEJ SPRAVODLIVOSTI

Eudovít HAJDUK

Abstrakt

Obsah pojmu sociálna spravodlivosť prešiel v rámci dejín filozofie a etiky od svojho „objavenia“ až po súčasnosť veľmi významným vývojom. Sociálna spravodlivosť sa dnes v rámci filozofie a etiky reflektuje skôr v „hospodárskom“ význame ako problematika spravodlivého rozdelenia nedostatkových materiálnych hodnôt s relevantnými spoločenskými vzťahmi a v tomto význame je potrebné chápať ju ako čosi substanciálne. Najvýznamnejšími otázkami súčasného diskurzu o sociálnej spravodlivosti je najmä problematika politickej spravodlivosti, „individuálnej“ a „redistribučnej“ spravodlivosti v rámci rozšírených modelov riešenia týchto otázok R. Nozickom, F. A. Hayekom, J. Rawlsom, M. Walzerom a K. Marxom a ich zástancov.

Kľúčové slová

Sociálna spravodlivosť, filozofia, etika, liberalizmus, komunitarizmus.

„Z minulosti svojej rodiny, svojho mesta, svojho kmeňa, svojho národa si nesiem množstvo bremien, dedičstiev, oprávnených očakávaní a záväzkov. Toto sú danosti môjho života, moje morálne východisko. Toto šťastie dodáva môjmu životu morálnu výlučnosť. Modernému individualizmu sa pravdepodobne táto myšlienka bude zdať cudzia a zrejme prekvapivá. Z hľadiska individualizmu som tým, kým som si zvolil byť. Ak budem chcieť, môžem kedykoľvek spochybníť to, čo považujem iba za náhodné spoločenské črty svojej existencie.“

Alasdair MacIntyre

Koncept sociálnej spravodlivosti a jeho filozofické a etické základy je nanajvýš dôležitý pre pochopenie otázok identity Európy z hľadiska sociálnej dimenzie. Bez pochopenia súčasného filozofického a etického diskurzu o sociálnej spravodlivosti nám chýba skutočné teoretické zázemie na adekvátnu analýzu tejto problematiky.

Pojem sociálnej spravodlivosti vo význame, ktorý reflektujeme z hľadiska jeho aktuálneho diskurzu, sa objavuje až začiatkom devätnásteho storočia. Jedným z prvých, kto tento termín tematizoval bol francúzsky socialista J. P. Proudhon. Neskôr sa k tomuto významu prihlásil aj britský liberál J. S. Mill. Spomínaný koncept sociálnej spravodlivosti zaviedol do diskusie o spravodlivosti ďalší rozmer, a to požiadavku hospodárskej spravodlivosti v rozdeľovaní. Úsilie o sociálnu spravodlivosť v devätnástom storočí sprevádzal taktiež rozvoj marxizmu, ktorý takisto značne napomohol v šírení myšlienky sociálnej spravodlivosti. Samozrejme, marxizmus odmietal koncept sociálnej spravodlivosti ako „zastaranú frázu“, avšak nemožno prehliadnuť, že sociálna spravodlivosť sa implicitne objavuje aj v Marxovom diele. Na prelome 19. a 20. storočia sa pojem sociálna spravodlivosť používal v naznačenom hospodárskom význame už bežne, a tak je to dodnes.

Dva pohľady na sociálnu spravodlivosť

Skôr, ako sa dostaneme k najznámejším súčasným teoretickým pohľadom na sociálnu spravodlivosť, prenesme sa do danej problematiky jedným príznačným príkladom amerického filozofa Roberta Nozicka. Nozick rozpráva príbeh basketbalistu Wilta Chamberleina, ktorý hrá výborný basketbal a priťahuje svojou hrou všetkých fanúšikov. Zaslúži si väčší príjem, keď je najlepší? – pýta sa Nozick. Jeho odpoveď je pochopiteľne kladná. Ak Chamberlein hrá natoľko dobre, že sú ľudia ochotní za to, aby videli jeho výkon, platiť nepomerne viac, ako by ocenili ostatných jeho spoluhráčov, podľa Nozicka mu tie peniaze právom patria. (Nozick, 1974, s. 160-163)

Je podstatné si hneď na začiatku uvedomiť, že v rámci našej intuitívnej úvahy o tom, či je nepomerne vyšší príjem W. Chamberleina spravodlivý, resp. oprávnený, sa dostávame ku konfliktu dvoch veľmi bežných intuitívnych ponímaní spravodlivosti. Prvé z nich nás nabáda k tomu, aby sme prisúdili každému toľko, koľko si „zaslúži“, a teda tým, ktorí sú schopnejší, prisúdime pochopiteľne viac, prípadne všetko. Túto formu našich intuícii o spravodlivosti využíva (a do istej miery aj zneužíva) vo svojom príklade Nozick. Nazvime tento rozmer spravodlivosti spravodlivosťou výkonu, resp. „individuálnou spravodlivosťou“. Podľa nej má byť ohodnotenie jednotlivca úmerné jeho vynaloženému výkonu. Pritom však bytostne záleží na kvalite tohto výkonu, pretože schopnejší majú byť podľa spravodlivosti výkonu „podľa zásluhy“ spravodlivo odmenení. Otázka ešte znie, kto určuje kvalitu (zásluhu, resp. záslužnosť) daného výkonu? Odpoveď moderných neoliberalov, vrátane Nozicka, ale aj Hayeka znie, že trhový mechanizmus. Títo filozofi zároveň odmietajú akýkoľvek iný mechanizmus rozpoznania kvality, ako napríklad význam výkonu pre komunitu, apriórna nadržanosť výkonov privilegovaných vrstiev či morálna sila výkonu (morálna zásluha). Napokon, prvý, kto sa prestal pýtať na mechanizmus určenia kvality výkonu a obrátil pozornosť na jeho kvantitu, a teda uskutočnenú prácu, bol Marx. Ten zároveň vo svojej ideji komunizmu tematizoval aj ďalší distributívny princíp, ktorý popiera mechanizmus určenia kvality výkonu – ľudské potreby.

Spomínaný rozmer spravodlivosti nazveme „individuálna spravodlivosť“, pretože vo všeobecnosti odmeňuje jednotlivca na báze jeho vlastných kvalít (akokoľvek rozpoznávaných), a to bez ohľadu na iných jednotlivcov či na celok spoločnosti. Ako spravodlivý či nespravodlivý teda možno označiť len vzťah jednotlivca k jeho veciam, pričom vzťah jednotlivca a jeho vlastníctva k iným jednotlivcom s ich vlastníctvom je v tomto prípade irelevantný. Pripomeňme ešte, že v sociálno-filozofickom myslení sa stretávame v súčasnosti najmä s tromi základnými požiadavkami ohľadom „individuálnej spravodlivosti“: po prvé – spravodlivé je to, čo človek získal v súlade so súčasne platným

právom a trhovým mechanizmom (Nozick, Hayek, a ďalší); po druhé – spravodlivé je zožať plody svojej práce, prípadne paušálne dostať koľko potrebujem (Marx); po tretie – spravodlivosť by mala odrážať morálne zásluhy (MacIntyre).

Druhá intuícia o spravodlivosti nás, naopak, privádza k myšlienke, že je nevyhnutné brať do úvahy aj menej schopných jednotlivcov (nech už je kritériom kvality, resp. schopnosti trh alebo čokoľvek iné) a voči nikomu by sa teda nemalo postupovať tak, aby daný človek stratil dôstojnosť či dokonca samotnú možnosť prežiť. Táto intuícia vychádza najmä z chápania spravodlivosti ako rovného prístupu a prebúda sa v ľuďoch predovšetkým vo vyhrotených situáciách, pri pohľade na utrpenie chudobných a hladujúcich. Zjednodušene povedané, ak niekto „spravodlivo“ dospel k miliardám a iní „spravodlivo“ umierajú od hladu, „spravodlivé“ to nie je. V tomto prípade nestačí procedurálna spravodlivosť, ani „individuálna“ spravodlivosť, naopak, ponúka sa „výsledkový“ princíp sociálnej spravodlivosti. Zmyslom tohto poňatia spravodlivosti je teda vyrovnanie spoločenských podmienok pre všetkých jednotlivcov, alebo aspoň zabezpečenie dôstojného minima pre prežitie každého ľudského tvora. Vzťah jednotlivca k jeho veciam je v tomto prípade závislý od jeho vzťahu k ostatným jednotlivcom s ich vlastníctvom, resp. od jeho vzťahu k celej spoločnosti, ktorej je členom. Kým teda v poňatí „individuálnej spravodlivosti“ možno hovoriť len o spravodlivom vzťahu jednotlivca k veciam, v tomto prípade hovoríme o spravodlivom vzťahu k iným ľuďom. Tento prístup k spravodlivosti možno celkom pokojne nazvať „sociálnou spravodlivosťou“, aj keď v užšom slova zmysle. Samotné slovo „sociálny“ evokuje pohľad spoločnosti ako celku, a teda opodstatňuje nedistribučné požiadavky. V širšom slova zmysle však sociálna, resp. distributívna spravodlivosť zahŕňa aj vyššie spomenutú „individuálnu“ spravodlivosť. Aby sme diskusiu nemiatli rovnakými pojmami, nazvime túto dimenziu sociálnej spravodlivosti „redistribučnou spravodlivosťou“, pretože de facto zákonite vyžaduje redistribučnú politiku. (podobné vymedzenie dvoch základných intuícií o sociálnej spravodlivosti v modernej spoločnosti možno nájsť aj v MacIntyrovom diele *Strata cnosti*: MacIntyre, 2004.)

Vrátme sa po krátkom interpretačnom odbočení k Nozickovmu príkladu. Výhoda príkladu s výnimočným basketbalistom, zdá sa, spočíva v troch rozmeroch, okrem toho, že poukazuje na kooperáciu v rámci spoločenského života, uľahčuje zároveň rozpoznateľnosť kvality výkonu, pretože pri športových výkonoch je vopred určené a neodškriepiteľné, čo sa považuje za hodnotné a nakoniec, po tretie, zužuje problematiku do veľkej miery len na problém prirodzených schopností jednotlivcov, ktorý Rawls nazval prírodnou lotériou. Ak vezmeme do úvahy len rozmer „individuálnej spravodlivosti, ktorú favorizuje Nozick, odsunieme tým problematiku „prírodnej lotérie“ v prospech prirodzene schopnejších, nadanejších a „trhovo“ pripravenejších. Voči tomuto prístupu má fundamentálne námietky Rawls, ktorý tvrdí, že prirodzené schopnosti, ktoré človek má, nie sú z hľadiska morálky ničím, čo by spoločenské normy malo viesť k tomu, aby daného človeka oceňovali viac ako iných. Človek si totiž svoje prirodzené schopnosti nevyberá. Sú mu, naopak, dané, rodí sa s nimi, a to bez ohľadu na to, či si ich zaslúži alebo nie. Povedané Rawlsovými slovami, ide tu o hru prírodnej lotérie a nikto si nemôže vybrať, aký žreb mu v tejto hre pripadne.

Rawls si zároveň všíma, že nie je prípustné, aby sa o morálke, a najmä o spravodlivosti, rozhodovalo po tom, čo už sú dané schopnosti rozdelené. Mohlo by to viesť ku krajnej zaujatosti a subjektívnosti, čo v otázke o spravodlivosti nie je prípustné. Rawls teda z úvah o spravodlivosti vylučuje prirodzené schopnosti ľudí. Keď od týchto schopností abstrahujeme, môžeme sa už korektnejšie pýtať na otázku spravodlivosti. Keby sme za týchto okolností (za pôsobenia tzv. závoja nevedomosti o svojich prirodzených kvalitách) položili basketbalistovi Chamberlainovi otázku, ako by si predstavoval spravodlivosť rozdeľovania zisku za basketbalový zápas, asi by neoblomne netvrdil, že najlepší má dostať nepomerne viac ako zvyšok tímu. Sám by totiž nevedel, či to bude práve on, kto bude tým najlepším.

Na protiklade Nozickovho a Rawlsovho pohľadu možno demaskovať základné napätie medzi súčasnými pohľadmi na sociálnu spravodlivosť. Jednu by sme mohli charakterizovať ako

„trhovou spravodlivosť“ (Nozick, Hayek), druhú ako „redistribučnú spravodlivosť“ (Rawls).

Spontánny poriadok a morálna záslužnosť

Hayekovo poňatie spravodlivosti vychádza z princípu, že sa so všetkým zaobchádza podľa rovnakých pravidiel (Hayek, 1991, s. 40). Ide o prístup tzv. formálnej (procedurálnej) spravodlivosti, ktorú Hayek stavia do protikladu (distributívnej, substantívnej, alebo tiež ekonomickej) spravodlivosti. Najvyššou hodnotou je pre Hayeka sloboda, a tá je podľa neho zlučiteľná iba s formálnou spravodlivosťou, nie však so spravodlivosťou sociálnou.

Sociálna spravodlivosť podľa Hayeka vychádza z princípu „každému, čo si morálne zaslúži“ (Hayek, 1995, s. 129) a je prítomná už v prirodzených ľudských inštinktoch. Rovnako však pre Hayeka táto idea nemá žiadny zmysluplný obsah, pretože, po prvé, nemožno presne určiť morálne zásluhy, podľa ktorých by spoločenstvo malo rozdeľovať spoločensky užitočné statky, a po druhé, nemožno túto myšlienku zlúčiť s predstavou otvorenej a slobodnej spoločnosti fungujúcej na báze spontánneho poriadku, ktorým je trhoví mechanizmus. V konečnom dôsledku je teda sociálna spravodlivosť iba iluzórnou predstavou – fatamorgánou, ktorá je podľa Hayeka navyše veľmi nebezpečná, pretože ohrozuje efektívne fungovanie „kvázi božskej adaptácie na ľudskú situáciu“ – trhu.

V prvej etape svojej argumentácie Hayek poukazuje na fakt, že termín sociálna spravodlivosť nemá žiadny konkrétny obsah. Samozrejme, aj Hayek si je vedomý toho, že idea sociálnej spravodlivosti nie je celkom zmysluprázdna. Sám veľmi presvedčivo nachádza konotácie pre tento termín, pričom jej obsah odhaľuje v ideí morálnych zásluh. (Hayek, 1991, s. 34, 103) Ako píše: „je veľkou pravdou, že sa naša úcta k jednotlivým činnostiam často líši od hodnoty, ktorú im prisudzuje trh; a my tento pocit vyjadrujeme protestom proti jeho nespravodlivosti.“ (Hayek, 1991, s. 77) Zásadným problémom pri vymedzovaní štandardov sociálnej spravodlivosti je však podľa Hayeka práve nemožnosť určenia zásluh na báze nejakého morálneho modelu. Ako svojho času už napísal D. Hume, predstava ľudskej zásluhy je príliš neurčitá na to, aby z nej

vyplývalo akékoľvek pravidlo pre rozdeľovania. Na to, aby sme vedeli určiť morálnu záslužnosť konkrétneho činu, potrebovali by sme podľa Hayeka úplný hodnotový systém. Pretože ak chýba presné vymedzenie zásluh, resp. presné morálne meradlo, redistribučný mechanizmus spočíne na svojvôli plánovača.

Zdalo by sa, že ide o veľmi presvedčivý argument, ale otázka znie, čo nám zostane, ak opustíme snahy o naplnenie sociálnej spravodlivosti. Zbavíme sa tak definitívne problému so stanovovaním zásluhovosti? Hayek v podstate tvrdí, že áno a celkom otvorene sa prikláňa k trhovému mechanizmu, ktorý podľa neho „nestranné“ rieši problém s odmeňovaním bez toho, aby predpokladal nejakú predstavu o zásluhách. Avšak, ako možno namietat', aj trhový mechanizmus uprednostňuje niektoré činnosti pred inými, niektoré charakterové črty pred ostatnými, jedny ciele a hodnoty pred druhými. Takisto teda vytvára určitý systém „zásluh“, ktoré však, a v tom má Hayek žiaľ pravdu, nemajú s morálkou nič spoločné.

Určovanie morálnych zásluh, na ktoré poukázal Hayek, však môže byť naozaj problémom. Napriek tomu komplexný hodnotový systém azda ani nie je nevyhnutný, ak sa spoločnosť nepokúsi naprojektovať celý redistribučný systém na báze morálnych zásluh. Určiť, ktoré konanie je vo všeobecnosti morálne záslužné však, zdá sa, nie je natoľko nemožné, ako si predstavuje Hayek. Zmysel pre spravodlivosť, ako aj morálne zásluhy či predstavy o správnej miere spotreby predsa vyplývajú z morálneho rámca konkrétnej spoločnosti. Na túto skutočnosť poukazuje aj mnoho klasických liberálov, vrátane Poppera a Jouvenala (Popper, 1994, s. 11; Jouvenal, 1998, s. 31). Rovnako nie je nemožné dešifrovať záslužné povolania a záslužné činnosti podľa etických štandardov tej – ktorej spoločnosti. Veľmi vhodnou sa v tomto kontexte ukazuje najmä komunitaristická argumentácia „zdieľaných presvedčení“, podľa ktorých je možné záslužnosť určitých výkonov v konkrétnej komunite definovať. Je nevyhnutné upozorniť na fakt, že trhový mechanizmus nemožno považovať za nedotknuteľné tabu, a možno doň pokojne vstupovať za účelom ocenenia tých morálne záslužných činností, ktoré tento mechanizmus sám o sebe nedokáže oceniť.

Morálne zásluhy pritom v žiadnej spoločnosti nie sú celkom nerozpoznateľné, a preto je, zdá sa, celkom relevantné pokúsiť sa o naplnenie tohto rozmeru sociálnej spravodlivosti pomocou redistribučnej politiky.

Komunitaristická kritika otvára nové pole možností riešenia tohto problému. Ako si všíma Walzer, liberálna spravodlivosť ponecháva trhu priestor, aby ovládol všetky sféry spoločnosti. Stredovekú hierarchiu v moderných spoločnostiach nahrádza všeobecné úsilie a súperenie pričom základnou zásluhou je obchodnícky talent. Princípom spravodlivosti sa tak v podstate stáva „kariéra otvorená talentu“. (Walzer, 2002, s. 39) Podľa Walzera je však omnoho opodstatnejšie pýtať sa na pravidlá rozdeľovania vnútri jednotlivých sfér spoločnosti za pomoci sociálnych významov, resp. zdieľaných presvedčení vnútri pospolitostí. Túto myšlienku možno uchopiť aj tak, že ohodnotíme významnejšie tie morálne záslužné povolania, ktoré podľa zdieľaných presvedčení spoločenstva takto ohodnotiť treba. Vstupovanie do trhového mechanizmu, ak ho predpokladáme, by bolo pochopiteľne nevyhnutnosťou.

Málokto v modernej západnej spoločnosti pochybuje o tom, že morálne záslužné povolanie lekára, pedagóga či sociálneho pracovníka si zaslúžia vysokú odmenu. Jediný, kto túto pochybnosť predvádza, je neosobný trhový mechanizmus, ktorý tieto ušľachtilé povolania ohodnocuje často veľmi skromne až úboho. Avšak, ak konkrétna spoločnosť vie určiť záslužnosť určitých povolanií (a tu by sme okrem lekárov, učiteľov, sociálnych pracovníkov, umelcov a vedcov mohli pribrať náročné a nebezpečné povolania, akými sú baníctvo a iné robotnícku povolania a pod.), mala by zabezpečiť aj ich adekvátny príjem. Inými slovami, ak v spoločnosti platia hodnoty ako vzdelanie, poznanie, či zdravie, potom aj záslužnosť určitých povolanií možno odvíjať od týchto hodnôt. Aj keď na druhej strane napríklad „sektor vzdelávania obyvateľstvu zatiaľ neposkytuje také kvalitné vzdelávanie a vzdelanie, ktoré by bolo koherentné s potrebami väčšej časti zamestnávateľov. Zároveň, ktoré by väčšine populácie umožňovalo stať sa nepretržite zamestnanou na trhu práce...“ (Loran, 2010, s. 43) Ak spoločnosť nevie zabezpečiť, aby životná úroveň ľudí v záslužných povolaniach bola minimálne taká vysoká ako životná úroveň tých, ktorých povolania sa za morálne

záslužne nepovažujú a ocenenie im dáva len trhový mechanizmus, potom nemožno hovoriť o spravodlivej spoločnosti.

Záver

V súlade s týmito myšlienkami považujem za jednu z významných alternatív otázky sociálnej spravodlivosti isté zosúladienie Marxovej „individuálnej spravodlivosti“ („každému podľa jeho práce“) a Rawlsovej „redistribučnej spravodlivosti“ (negácia, resp. oslabenie prírodnej lotérie), pričom stelesnenie Rawlsovej myšlienky „morálnej arbitrárnosti“ vidím nielen v distribučnom princípe, ktorý zabezpečuje maximálnu výhodnosť a minimálny príjem, ale v distribučnom princípe, ktorý zabezpečí čo najmenšie sociálne a ekonomické nerovnosti spoločnosti. Provizórne by teda distribučné kritérium, ktoré by sa podľa môjho názoru dalo v zásade považovať za sociálne spravodlivé, mohlo znieť asi takto: Každému podľa jeho práce, pri zabezpečení dôstojného životného minima pre dobrý život jednotlivca, ako ho interpretuje konkrétna spoločnosť a s ohľadom na znižovanie sociálnej nerovnosti na najnižšiu možnú mieru, pri zachovaní adekvátneho odmeňovania morálne záslužných činov a povolání a pri zachovaní miery spotreby, ktorá nedevasťuje životné prostredie a nerobí z človeka otroka vlastného konzumu. V takomto distribučnom kritériu by sa mohli nájsť Marx, Walzer, Rawls, ako aj Habermas či MacIntyre. V takomto distribučnom kritériu by záležalo na vhodnom zosúladení „individuálnej“ a „redistribučnej“ zložky sociálnej spravodlivosti. Takéto distribučné kritérium nie je nesplniteľné, ak nebudú úzke individuálne záujmy bohatých a mocných neustále namierené voči jeho naplneniu. Demokracia ponúka „zbrane“ na zabezpečenie sociálnej spravodlivosti, avšak bez vôle a aktivity tých, ktorí pod jarmom sociálne nespravodlivej spoločnosti trpia najviac „sa ľady nepohnú“ Bez vôle a odhodlania bežných ľudí sa nikdy nenaplní ani „ideál“ sociálnej spravodlivosti, ktorý podľa mňa spočíva v distribučnom kritériu „každému podľa jeho (skutočných) potrieb“. Obe tieto alternatívy, ktoré som predstavil, podľa môjho názoru, vyjadrujú záujem väčšiny spoločnosti a nepovažujem za nereálne

dosiahnutie aspoň jednej z nich. „Spomínané skutočnosti by mali byť samozrejmom súčasťou etickej výchovy vo výchovno-vzdelávacom procese s akcentom na pochopenie a uvedomenie si každodenne používaných kategórií etickej výchovy a morálky, princípy humanizmu, spravodlivosti a rovnosti, čestnosti a svedomitosti, uvedomenie si významu mravných citov, mravných noriem a hodnôt...“ (Kyseľová, 2009, s. 143)

ETICKÝ KÓDEX SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV. REÁLNA POTREBA PRAXE ALEBO LEN NEVYHNUTNOSŤ?

Peter BRNULA

Abstrakt

Autor sa v príspevku zaoberá etickým kódexom sociálnej práce a etickým kódexom sociálnych pracovníkov. Najprv sa v úvode príspevku zameriava na zadefinovanie etiky a etiky v sociálnej práci. Následne hovorí o hodnotách v profesii, hodnotovej orientácii a jej vývoji až po konkrétne hodnoty v sociálnej práci. Hodnoty sa odrážajú v etickom kódexe a ním sa autor následne zaoberá. Najprv jeho vývojom, poslaním až samotným obsahom. Po zadefinovaní súčasne platného etického kódexu sociálnych pracovníkov na Slovensku rozvíja možnosti jeho zrevidovania, zamýšľa sa však pod akou organizáciou. Záver príspevku venuje diskusii akým spôsobom pracovať na príprave etického kódexu sociálnej práce a sociálnych pracovníkov na Slovensku, pričom zdôrazňuje využitie teoretického konceptu „zmocnenia“.

Kľúčové slová

Etika, sociálna práca, etický kódex, zmocnenie.

Etika ako slovo má starogrécky pôvod a jeho významom je mrav alebo obyčaj.

Etika je chápaná ako učenie o morálke a mravoch od antického Grécka v podstate až dodnes. I. A. Bláha (1991) uvádza, že často sa používajú rôzne ekvivalenty k tomuto pojmu najmä pojmy morálka a praktická filozofia. Sám odporúča používať pojem etika práve z dôvodu, že toto pomenovanie odporúča už Aristoteles a toto pomenovanie bolo prijaté prednými modernými mysliteľmi v Anglicku a v Amerike. Morálka sa zas opiera o latinský tvar

moralis, čím sa prekladalo do latinčiny grécke *ethikos*. Toto pomenovanie zdomácnelo najmä vo Francúzsku (*la morale*). I. A. Bláha (tamtiež) tvrdí, že tento pojem pomenováva skôr praktickú stránku problému a nevystihuje ju teda v plnosti ako etika. Ďalšie pomenovania ako praktická filozofia (teleológia, dobroveda a pod.) zachytávajú len niektorú stránku a časť problému akoby tu išlo len o špekulatívnu teóriu, ktorá má byť vôdkou praxe, alebo len o cieľ jednania, poprípade len o popisnú alebo len predpisovú stránku mravnosti. Aj z tohto dôvodu sa prikláňame k tomu, aby sme aj v slovenčine používali termín etika a nie morálka alebo praktická veda.

Tému etiky v sociálnej práci môžeme považovať za veľmi aktuálnu. Ak by sme si vzali napr. už dávne Aristotelove slová (2009, s. 23), že „dobro je to, k čomu všetko smeruje“ tak potom aj etika samotná a jej prítomnosť v diskusiách a v samotnom odbore sociálna práca je dobrá a zvlášť možno povedať potrebná. Etika sama o sebe práve môže tvoriť isté prepojenie teórie a praxe sociálnej práce najmä v diskusiách sociálnych pracovníkov, ktoré vedú k rozhodovaniu.

Tá časť etiky o ktorej hovoríme v súvislosti najmä s profesiou je tzv. profesijná etika. Profesijná etika aplikuje všeobecné etické ustanovenia tzv. etický kódex na konkrétnu profesionálnu činnosť. (Jankovský, J., 2003) Profesijná etika ako jej rozumieme je teda vyjadrená v etickom kódexe profesie. Profesijná etika sociálnej práce je taktiež založená na dodržiavaní morálky, mravnosti a hodnôt profesie.

Podľa J. Jankovského (2003) možno tieto pojmy definovať nasledovne:

- *morálka* hodnotí ľudské správanie sa z hľadiska dobra a zla a to v porovnávaní s ľudským svedomím,
- *mravnosť* mravne jedná človek vtedy, keď jedná v zhode so svojim svedomím. O mravnosti (mravnom postoji) hovoríme vtedy, keď človek jedná proti svojmu okamžitému prospechu alebo záujmu. Intenzívne pociťuje a to predovšetkým s ohľadom na svoje svedomie, že v danej situácii nemôže jednať inak.

- *hodnota* je vždy prijímaná ako norma a má teda normatívny charakter

V súčasnosti sú zrejme najviac diskutovanými – hodnoty a oblasť hodnôt sociálnej práce. Hodnota samotná ako taká je podľa Š. Strieženca (1996, s. 69) a jej (ich) „konštituovanie je do značnej miery determinované sociálne“. Z toho jasne vyplýva, že meniacia sa spoločnosť prináša aj zmenu hodnotovej orientácie a hodnôt nielen spoločnosti ale tiež profesie⁸. Preto je možno dôležité pred samotným konštatovaním hodnôt sociálnej práce sa pozrieť na historický vývoj hodnôt v sociálnej práci. Tento historický vývoj a meniaci sa dôraz práve na hodnoty v sociálnej práci zostavil Frederic Reamer (In: Nečasová, M. 2003, s. 33). Tento identifikoval 6 hodnotových smerov v sociálnej práci z historického pohľadu:

➤ *paternalistická orientácia* – (koniec 19. začiatok 20. storočia) vrcholilo obdobie tzv. priateľských návštev a pomoci organizovanej na bázy charity. Sociálni pracovníci sa snažili vylepšiť mravný profil klientov tak, aby klienti žili cnostne a boli užitoční. Tým, ktorí zišli z cesty bolo treba ukázať cestu znova.

➤ *orientácia na sociálnu spravodlivosť* – podľa tejto perspektívy sú chudoba a nezamestnanosť a niektoré formy duševných chorôb vedľajšími produktmi kultúry, ktorá stratila svoju morálnu citlivosť. Túto situáciu môže zlepšiť zmena v rovnosti príležitostí, redistribúcie bohatstva, nestigmatizujúcich príspevkov a služieb.

➤ *náboženská orientácia* – tento pohľad v sebe skrýva oba predchádzajúce prístupy. Základné poslanie sociálnej práce má korene v jej historickom spojení s cirkvou. Často ide o transformáciu náboženského presvedčenia sociálneho pracovníka v zmysluplnú sociálnu službu.

➤ *klinická orientácia* – ide o orientáciu na etické dilemy v sociálnej práci. V strede pozornosti je diskusia o klientovej dôvere,

---

⁸ Pokiaľ by samotná profesia sociálna práca nereagovala na zmenu hodnôt v spoločnosti, v ktorej sa snaží pôsobiť, tak je nutné konštatovať, že by sa míňala svojmu účinku a nebola by profesiou, ktorá môže skvalitňovať bytie svojich klientov/užívateľov služieb sociálnej práce, ale len profesiou, ktorá sa „nemo prizerá“ na nemožnosť a neefektívnosť svojho vplyvu.

spôsobе komunikácie, podávaní pravdivých informácií, klientovým súhlasom s postupom sociálneho pracovníka, strete záujmov a pod. Stúpecov tejto orientácie zaujíma vzťah medzi hodnotami sociálneho pracovníka a hodnotami klienta.

➤ *defenzívna orientácia* – u tejto orientácie ide predovšetkým o ochranu sociálneho pracovníka. Podnetom na jej vznik bolo zverejnenie často nepodložených informácií, ktoré sa zaoberali upozorňovaním na rôzne formy nezájmu a nesprávneho postupu v sociálnej práci zo strany sociálnych pracovníkov. Tomuto poňatiu dominuje téma zodpovednosti a problematiky spojenej s nebezpečenstvom súdneho sporu medzi sociálnym pracovníkom a klientom.

➤ *morálne neutrálna orientácia* – stúpecami sú hlavne tí sociálni pracovníci, ktorí praktizujú viac technický prístup k sociálnej práci.“

Je nutné si uvedomiť význam hodnôt v sociálnej práci. Tie sú podstatné nielen pre sociálneho pracovníka, jeho klienta/užívateľa služieb sociálnej práce, ale aj celú profesiu sociálnej práce. Môžeme konštatovať, že na základe hodnôt sa profesia sociálna práca vykonáva a zároveň tiež napreduje.

Hodnoty v sociálnej práci definoval O. Matoušek (2003, s. 77) ako „zdroje a súčasne ciele sociálnej práce na najvšeobecnejšej úrovni. Každá praktická činnosť v oblasti sociálnej práce má súvislosť s hodnotami; odkazovanie k hodnotám je pokusom o defínovanie normatívneho rámca praktickej činnosti“. Medzi proklamované hodnoty v sociálnej práci podľa O. Matouška (tamtiež) patria: jedinečnosť každej ľudskej bytosti, nárok na slobodu, nárok na spravodlivosť a povinnosť zodpovednosti voči spoločnosti, ktorá je spojená s nárokom na spoločenskú solidaritu“.

Za konkrétne (už aplikované z všeobecnej na praktickú rovinu) hodnoty v sociálnej práci možno považovať (Rezníček, I., 1997, s. 29 – 32):

- „rešpektovanie slobodného rozhodovania sa klientov,
- rešpektovanie dôvernosti,
- profesionálne zásady,
- zachovanie sféry pôsobnosti sociálnej práce,

- zodpovednosť voči klientom,
- zodpovednosť voči zamestnávateľovi, obci alebo komunite a profesii“.

Zároveň sa žiada ešte k stanoveným hodnotám pridať hodnotu prosociálnosti resp. lásky k blížnemu (z kresťanského ponímania)⁹. Toto svoje stanovisko oprieme o slová I. Kišša (2006, s. 176), ktorý síce hovorí o zdravotníckych pracovníkoch (lekároch a zdravotných sestrách). Jeho slová premeníme na výkon sociálnej práce a služieb sociálnych pracovníkov pre klientov/užívateľov služieb sociálnej práce. Poskytovanie služieb sociálnej práce (sociálnych služieb) nemožno oddeliť od lásky. Možno sú iné povolania, ktoré natoľko lásku k blížnemu nevyžadujú. Dajú sa robiť aj so sebeckých motívov a čisto zištné. Ale tam, kde by sociálny pracovník vykonával svoju službu bez lásky ku svojmu klientovi, čisto zo zištných dôvodov, to by bola veľmi biedna sociálna starostlivosť.

Všetky hodnoty profesie sociálna práca sa by sa mali odrážať aj v tzv. etickom kódexe sociálnej práce. Etický kódex sociálnej práce je vlastne súbor mravných noriem, zásad, ktoré by mal sociálny pracovník pri výkone svojej profesie dodržiavať s ohľadom nielen na svojho klienta/užívateľa služieb sociálnej práce ale tiež s ohľadom na kolegov, profesiu, spoločnosť a nakoniec no nie v neposlednom rade s ohľadom na seba. Etický kódex je vlastne aplikáciou morálnych noriem a zásad spoločnosti do profesie ako o tom už píšeme vyššie.

Podľa Andreja Mátela a kol. (2010a) prvým najstarším známym pokusom o formulovanie kódexu sociálnej práce bol náčrt Mary Richmondovej z roku 1920. Avšak etický kódex sociálnej práce s medzinárodnou platnosťou prijala Medzinárodná federácia sociálnych pracovníkov (IFSW) až v roku 1976. Na neho nadväzoval dokument z roku 1994 o Princípoch a štandardoch v sociálnej práci. Nakoniec v roku 2004, IFSW v spolupráci s IASSW (Medzinárodnou federáciou škôl sociálnej práce) prijali dokument, ktorému hovoríme medzinárodný etický kódex. Obsahuje všeobecne

---

⁹ Zdá sa možno zbytočné hovoriť o tejto hodnote, ale žiaľ súčasná doba v istých momentoch ostro kontrastuje práve s touto hodnotou a preto považujeme za dôležité zdôrazniť práve túto hodnotu samotného sociálneho pracovníka.

platné podmienky správania sa sociálneho pracovníka ku klientom, organizácii, kolegom a k profesii ako aj k zodpovednosti k sebe samému.

K jeho modifikácii IFSW pristúpila z dôvodu práve, že predchádzajúci dokument už nereflektoval etické princípy a hodnoty platné pre dobu, v ktorej žijeme. Nastalo posunutie v princípoch etiky z dôvodov meniacej sa kultúry bytia a života ľudí v dnešnej spoločnosti ako už píšeme vyššie.

Podľa Robinsona a Reesera (citovaný podľa Nečasovej, M. 2010, s. 84) významom etického kódexu pre profesiu je, že z etického kódexu môže porozumieť poslaniu profesie laická verejnosť ako aj študenti sociálnej práce a tiež je možné postrehnúť prostredníctvom kódexu ako vidia seba samotní profesionáli.

Ďalší autori ako Levy (2003) a Banks (2006) zhrňujú význam etického kódexu v nasledujúcich bodoch (citované podľa Nečasová, M., 2010):

- vyjadruje poslanie profesie vo forme ideálu resp. základného cieľa profesie;
- zabezpečí vedenie a inšpiráciu profesionálom, ktorí sú vďaka kódexu povzbudzovaní k etickej vnímavosti a reflexii;
- vytvára a udržuje profesijnú identitu;
- zdôrazňuje status profesie;
- slúži ako meradlo pre hodnotenie aktuálnej praxe;
- chráni klientov pred zneužitím úradnej moci a zanedbaním starostlivosti

Obsahovo súčasný medzinárodný etický kódex sociálnej práce upravuje nasledujúce oblasti (voľne podľa Mátela, A. a kol., 2010a):

- úvodné ustanovenia pojednávajúce o etickom konaní sociálnych pracovníkov ako základe kvality služieb sociálnej práce,
- definovanie sociálnej práce,
- odkazy na relevantné medzinárodné dokumenty dôležité pre prax sociálnej práce (Všeobecná deklarácia ľudských práv, Dohovor o právach dieťaťa a pod.),
- ľudské práva a ľudská dôstojnosť (ako rešpektovanie práva na sebaurčenie; nutnosť podpory práva na spoluúčasť klienta,

dosiahnuť zmocnenie vo všetkých aspektoch rozhodovania a konania klientov; jednať s každým človekom ako s celostnou bytosťou; identifikovať a rozvinúť silné stránky jednotlivcov, skupín a komunit a tak podporiť ich posilnenie a v procese práce sa na ne zamerať)

- sociálnu spravodlivosť (ako podporu sociálnej spravodlivosti vo vzťahu k spoločnosti všeobecne i vo vzťahu k ľuďom, s ktorými sociálni pracovníci pracujú; čeliť negatívnej diskriminácii; uznať rôznorodosť (rozpoznať a rešpektovať etnickú a kultúrnu rôznorodosť); spravodlivo distribuovať zdroje; čeliť nespravodlivej politike a praktikám – upozorňovať na ne všade tam, kde sú zdroje využívané neadekvátne, alebo nespravodlivo distribuované, politika a praktiky vedú k utláčaniu práv a pod; solidárne pracovať – čeliť takým podmienkam, ktoré vedú v spoločnosti k sociálnemu vylúčeniu a stigmatizácii klientov sociálnej práce/užívateľov služieb sociálnej práce);
- profesionálneho správania sa sociálneho pracovníka (zodpovednosť voči sebe, klientom/užívateľom služieb sociálnej práce, profesii, spoločnosti, zamestnávateľovi, školám sociálnej práce atď.).

Okrem medzinárodného etického kódexu platí v každej jednotlivkej krajine vlastný tzv. národný etický kódex. Tieto podľa Sarah Banks (2006, s. 86) obsahujú niektoré veľmi nápadné podobnosti, ale tiež sa vzájomne odlišujú v mnohých oblastiach ako národné právo (normy, legislatíva) v kultúrnych hodnotách, postojoch k štátu blahobytu (sociálnemu štátu), úlohách sociálnej práce tiež však aj podľa toho aké je zloženie odborných komisií, ktoré sú poverené ich vypracovaním. Predpokladá sa, že národný etický kódex by mal byť v súlade s medzinárodným, ale upravuje kultúrne špecifikosti každého štátu a je rozpracovaný do väčšej hĺbky.

Náš národný slovenský etický kódex (Etický kódex sociálnych pracovníkov) bol prijatý Asociáciou sociálnych pracovníkov na Slovensku, ktorá vznikla v roku 1993 ako mimovládna organizácia, ktorá si dala za cieľ združovať sociálnych pracovníkov na Slovensku.

Tento kódex prijali v roku 1997 a upravuje nasledovné oblasti (ASPS, 1997):

- normy pre vystupovanie a správanie sa sociálneho pracovníka,
- etickú zodpovednosť sociálneho pracovníka voči klientom,
- etickú zodpovednosť sociálneho pracovníka voči kolegom,
- etickú zodpovednosť sociálneho pracovníka voči zamestnávateľom a zamestnávateľským organizáciám,
- etickú zodpovednosť sociálneho pracovníka voči svojej profesii,
- etickú zodpovednosť sociálneho pracovníka voči spoločnosti.

Etický kódex sociálnych pracovníkov Asociácie sociálnych pracovníkov na Slovensku bolo počínanie, ktoré si zasluhuje veľké ocenenie a vďaka súčasných sociálnych pracovníkov. Tento dokument možno považovať za istý základný kameň aj etiky sociálnej práce na Slovensku.

Avšak už pre malú hĺbku rozpracovania¹⁰ ako aj nereflektovania súčasnej doby v jej hodnotách, samotnej definície sociálnej práce z roku 2000 no a v neposlednom rade medzinárodného etického kódexu z roku 2004, ho musíme považovať za nedostatočný. Zároveň však musíme priznať, že keďže ide o dokument ASPS, čo je inštitúcia združujúca sociálnych pracovníkov dobrovoľne a nie stavovská inštitúcia (ako napr. Komora sociálnych pracovníkov), je jej etický kódex nezáväzný pre celú komunitu sociálnych pracovníkov.

V súčasnom období vyvstáva potreba „zrevidovania“ pôvodného Etického kódexu sociálnych pracovníkov na Slovensku oveľa viac ako v predchádzajúcom období¹¹. Avšak s tým súvisí opätovne nie nový problém a to, že ktorá inštitúcia má zastupovať práva

---

¹⁰ Je to dokument len z kvantitatívneho pohľadu nedostačujúci. Je rozpracovaný na dvoch stranách formátu A5.

¹¹ Už v roku 2008 autor prízvukuje potrebu zamýšľania sa nad dodržiavaním etiky v sociálnej práci, i keď z pohľadu jej dodržiavania študentmi na odbornej praxi. Bližšie viď: BRNULA, Peter 2008. *Potreba etického kódexu študenta sociálnej práce na odbornej praxi v rámci novo vytváratej koncepcie odborných praxí*. s. 59 – 63; In: Truhlářová, Z. – Kořínková, J. (eds.): *Vývoj a směřování odborných praxí na vysokých školách v oborech sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008 s. 90 ISBN 978-80-704-347-0

sociálnych pracovníkov na Slovensku. Ak sa pozrieme na prierez možných organizácií v súčasnosti sú viditeľné najmä tieto:¹²

➤ **Asociácia sociálnych pracovníkov na Slovensku (ASPS)** ako už vyššie spomíname ide o dobrovoľnú organizáciu združujúcu sociálnych pracovníkov na základe ich dobrovoľnosti. Je to mimovládna organizácia, ktorá v súčasnosti je síce členom IFSW, ale už len ako „dočasný člen“¹³, čo už nie je forma plnoprávneho členstva, čo je veľká škoda aj pre samotnú sociálnu prácu na Slovensku. Takže ASPS neposkytuje možnosť reálnej možnosti vyžadovať dodržiavanie etického kódexu sociálneho pracovníka po právnej stránke, skutočne iba tak ako tomu je doteraz „iba“ po stránke morálnej. To samo o sebe nepovažujeme za zanedbateľné, ale ak máme v súčasnosti pracovať na novom etickom kódexe sociálnych pracovníkov, úsilie by malo byť smerované takým spôsobom, aby jeho dodržiavanie bolo možné od samotných sociálnych pracovníkov žiadať.¹⁴

➤ **Asociácia vzdelávateľov v sociálnej práci AVSP** – je občianske združenie združujúce svojich členov (fyzické a právnické osoby), ktorí sa podieľajú na vzdelávaní v sociálnej práci. Už na základe samotnej členskej základne je jasné, že etický kódex sociálnych pracovníkov by táto organizácia sama určite nielen zostavovať nemala, ale nemá možnosť ani vyžadovať jej dodržiavanie, keďže jej členmi sociálni pracovníci pracujúci s klientmi/užívateľmi služieb sociálnej práce nie sú.

➤ **Komora sociálnych pracovníkov na Slovensku** – idea založenia tejto organizácie na Slovensku už trvá istý čas. Sú známe aktivity Štefana Strieženca v tejto oblasti a tiež aj aktivity Petra Ondrejkooviča, ktoré môžeme datovať ešte na koniec deväťdesiatych rokov 20. storočia. Žiaľ atmosféra na Slovensku stále neprispieva k tomu, aby takáto organizácia mohla vzniknúť. K tomu, aby vzniklo

---

¹² Ide o vnímanie autora, čo neznamená, že na Slovensku nefungujú ďalšie organizácie v oblasti sociálnej práce, ale autor vidí vhodné na diskusiu práve ním uvádzané.

¹³ Zdroj informácie: http://www.ifsw.org/f3800017.html#country_s

¹⁴ Lebo len vtedy vidíme význam kreovania etického kódexu, ak má byť skutočne dodržiavaný.

profesijné združenie „zastrešujúce“ svojich členov je nutná nielen samotná práca na jeho vzniku, ale tiež politická klíma, ktorá by takýto návrh podporila. Práve v tomto smere vidíme možnosť angažovania sa AVSP a jeho členov, ktorí by mohli pomôcť vzniku komory práve otváraním diskusie nie len v odborných, ale aj v politických kruhoch. Štefan Strieženec (2006) dokonca vo svojej publikácii ako prílohu IX. zaradil konkrétny návrh zákona o zriadení komory sociálnych pracovníkov, ktorý by sme mohli považovať minimálne za vzor, na ktorom by bolo možné pre vznik tejto organizácie pracovať.

➤ **Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny SR (MPSVaR SR)** – v súčasnosti väčšina výkonu sociálnej práce patrí pod gesciu práve tohto ministerstva. Preto je zrejmé, že z vymenovaných organizácií je práve MPSVaR SR najvhodnejším kandidátom, ktorý by mal zastrešiť nový etický kódex sociálnych pracovníkov. Avšak aj to nie úplne, pretože, čo tí sociálni pracovníci, ktorí pracujú v oblasti sociálnej práce, ale v neziskovom sektore. Ich by sa spomínaný kódex realizovaný pod záštitou MPSVaR SR netýkal.

Sme vo vypočítavaní možných organizácií síce na konci, ale svojim spôsobom na začiatku práve z dôvodu, ktorý sme uviedli pri MPSVaR SR, že sociálni pracovníci pracujúci v neziskovom sektore by nemuseli rešpektovať etický kódex sociálnych pracovníkov pod záštitou MPSVaR SR. Ako jediné možné a vhodné sa nám javí skutočne zastrešiť etický kódex sociálnych pracovníkov práve Komorou sociálnych pracovníkov.

Je v súčasnosti nesporné, že je potrebný nový etický kódex sociálnych pracovníkov na Slovensku. Ale ide o reálnu potrebu praxe sociálnej práce, alebo len nevyhnutnosť prezentovanú „na papieri“ od sociálnych pracovníkov?

Ako vzdelávatelia sociálnych pracovníkov sme aj podľa Etického kódexu sociálnej práce povinný učiť budúcich sociálnych pracovníkov tak, aby podporovali právo na spoluúčasť klientov – aby dbali o plné zapojenie sa a účasť ľudí, aby mohli dosiahnuť zmocnenie vo všetkých aspektoch rozhodovania a konania. Pričom pre lepšie porozumenie uvediem, že Pavel Navrátil (2001, s. 141) definuje zmocnenie sa ako „pomoc ľuďom, aby získali väčšiu moc (kontrolu, vládu) nad vlastnými životmi a životnými podmienkami“.

Ak vyjdeme práve z tohto konceptu zmocnenia sa, v tomto prípade samotných sociálnych pracovníkov nad vlastnou potrebou etického kódexu sociálnych pracovníkov, potom tí z nás, čo stojíme na akademickej pôde (mimo výkonu praktickej sociálnej práce) máme povinnosť pomôcť týmto sociálnym pracovníkom, ale tak, aby boli schopní zmocniť sa vlastnej situácie.

V praxi to znamená, že verejne deklarujeme potrebu etického kódexu sociálnych pracovníkov na Slovensku (čím zatiaľ spĺňame nevyhnutnosť prezentovanú na papieri) a rovnako sme ochotní sa spolupodieľať na jeho vzniku ale s tým, že samotní sociálni pracovníci v praktickom výkone sociálnej práce sa reálne začnú angažovať (plánovať a organizovať stretnutia), teda sa budú zmocňovať situácie či už v spôsobe zastrešenia ale tiež aj v tom, že budú prinášať tie témy etiky, ktoré považujú za potrebné spracovať (čím jasne zadeklarujú aj druhú tézu podnadpisu príspevku – reálnu potrebu praxe sociálnej práce).¹⁵

---

¹⁵ V tomto príspevku sme pôvodne mali zámer riešiť aj dilemu dvoch úloh sociálnej práce a to: pomáhať a kontrolovať. Tieto úlohy vnímame ako dôležité vo výkone sociálnej práce a z toho dôvodu hovoríme následne o potrebe zapracovania špecifika slovenskej sociálnej práce do etického kódexu sociálnych pracovníkov. Toto si však zaslúži samostatné spracovanie. Za zaujímavý pokladáme aj príspevok Zuzany Truhlárovej (2010) predstavený aj v tejto publikácii, ktorý okrem iného hovorí o rozlišovaní pomoci a kontroly aplikovane na seniorov ako cieľovú skupinu sociálnej práce. Zatiaľ teda len predstavíme tézu toho, že najmä vnímanie kontroly na Slovensku by bolo vhodné skôr ako verifikovanie spolu s klientom a nie ako kontrolu. Zároveň to prijať ako spôsob práce na tom, ako sme sa s klientom dohodli a tým ho viesť aj k zmocňovaniu sa svojej situácie. Avšak si uvedomujeme, že takto je to vytrhnuté z kontextu, chceli sme len zdôrazniť potrebu spracovania tohto špecifika, ako ho vnímame, ktorému sa budeme venovať na inom mieste.

Záver

Na záver považujeme za nutné konštatovať, že nový etický kódex sociálnych pracovníkov ale aj etický kódex sociálnej práce je skutočne nielen pre prax, ale i teóriu sociálnej práce potrebný. Z tohto dôvodu je tiež dôležité zo strany akademikov v sociálnej práci¹⁶ zahájiť činnosť na etickom kódexe sociálnej práce a veriť, že tým zmotivujeme samotných sociálnych pracovníkov v praxi sociálnej práce na to, aby sa zmocnili svojej situácie a pripojili sa k snahe akademikov a spoločnými silami vybudovali nielen etický kódex sociálnej práce, ale aj etický kódex sociálnych pracovníkov na Slovensku.

---

¹⁶ Na záver, no nie v neposlednom rade by sme radi upozornili na to, že rozdeľovanie súčasnej komunity sociálnych pracovníkov na akademikov a praktických sociálnych pracovníkov neznamená, že jedna skupina stojí nad druhou (nezdôrazňujeme v žiadnom prípade asymetriu medzi týmito skupinami), ale znamená to fakt, že obe skupiny sú plne kompetentné vo svojej oblasti a aj najlepšie poznajú potreby svojej skupiny.

AKTUALIZÁCIA ETICKÉHO KÓDEXU SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Andrej MÁTEL

Abstrakt

Príspevok poukazuje na význam etického kódexu sociálnej práce, jeho typológiu a predstavuje základný koncept aktualizácie Etického kódexu sociálnych pracovníkov Slovenskej republiky. Jedným z vedeckých nástrojov procesu aktualizovania tohto kódexu môže byť autorov pôvodný výskum. Vzhľadom na zvolenú výskumnú stratégiu ide o kvalitatívny výskum realizovaný analýzou dokumentov (pätnástich etických kódexov) použitím hermeneutických metód, najmä štrukturálnej, jazykovo-syntactickej, sémantickej, pragmatickej a obsahovej analýzy. Jeho výsledkom je predloženie koncepčného, obsahového a procedurálneho návrhu revízie etického kódexu sociálnych pracovníkov v Slovenskej republike. Revíziu kódexu je potrebné zrealizovať vo viacerých oblastiach a témach, akými sú etická zodpovednosť voči sebe, pracovisku a školám sociálnej práce, ďalej rešpektovanie ľudskej dôstojnosti, antidiskriminácia, profesijné hranice vo vzťahoch, supervízia, výskum a ďalšie. Kľúčovým problémom v procese aktualizácie etického kódexu sociálnej práce je inštitucionálne vákuum, nakoľko niet organizácie, ktorá by ho iniciovala, forsovala a zrealizovala. V príspevku sa navrhuje iniciovanie tohto procesu viacerými odborníkmi z oblastí sociálnej práce a profesijnej etiky, ktorí by vytvorili interinštitucionálnu pracovnú skupinu.

Kľúčové slová

Etický kódex, hodnoty, sociálna práca, supervízia, zodpovednosť.

Úvod

Etický kódex označuje súbor písomne formulovaných etických princípov, hodnôt a štandardov relevantných a normatívnych pre jednotlivú profesiu, inštitúciu alebo organizáciu. Cieľom príspevku je poukázať na význam etického kódexu sociálnej práce, jeho základnú typológiu a predstaviť základný náčrt koncepcie aktualizácie Etického kódexu sociálnych pracovníkov v Slovenskej republike.

Typológia etických kódexov

V rámci typológie deontologických kódexov môžeme rozlišovať etické kódexy na základe viacerých kritérií. Vzhľadom na špecifickú profesiu, resp. profesijnú činnosť, rozlišujeme etický kódex zdravotníckeho pracovníka, sociálneho pracovníka, policajta, učiteľa, etický kódex psychologickéj činnosti atď. Vzhľadom na sociálnu prácu sa dá rozlíšiť etický kódex sociálneho pracovníka (napr. na Slovensku, v Českej republike, Rusku, Izraeli) a etický kódex sociálnej práce (napr. v USA, Kanade, Austrálii, Nemecku, Veľkej Británii). V druhom prípade je rozsah zvyčajne širší a komplexnejší, etická zodpovednosť nie je limitovaná výhradne na samotnú činnosť sociálneho pracovníka, ale aj na vonkajšie podmienky tejto činnosti, zodpovednosti zamestnávateľských organizácií, národných asociácií a spoločnosti. Túto podobu považuje autor príspevku za vhodnejšiu. Ak sociálny pracovník *musí* alebo *má konať* profesionálne a mravne zodpovedne, potrebuje pre svoju činnosť náležité podmienky, a ako osoba má aj svoje *práva*, ktoré zabezpečujú ďalší aktéri procesu profesijnej činnosti sociálnej práce (zamestnávateľia, supervízori, spoločnosť atď.).

Na základe špecializácie odbornej činnosti je možné rozlíšiť od etického kódexu sociálnej práce špecifické etické kódexy klinickej sociálnej práce, poradenstva, supervízie, sociálnej prevencie, manažmentu, výskumu, probácie a mediácie atď. Napríklad etiku v supervízii viacerí autori takmer identifikujú s etikou sociálnej práce. Obe majú spoločné isté hodnoty, princípy a etické zodpovednosti voči sebe, klientom, kolegom, pracovisku, profesii

a spoločnosti. Supervízia ako osobitá metóda sociálnej práce a špecifická činnosť sociálnych pracovníkov si však vyžaduje aj osobitú etickú pozornosť (Mátel, Roman, 2010a). V podmienkach Slovenskej republiky nie je však kodifikovaný etický kódex konkretizovaný pre supervíziu sociálnej práce (por. Schavel, Tomka, 2010, s. 84). Zmena sa dá zrealizovať dvomi spôsobmi – vlastným etickým kódexom alebo špecifickými časťami v širšie koncipovanom etickom kódexe sociálnej práce.

Veľmi dôležitým kritériom typológie etických kódexov je aj územie dosahu jeho pôsobenia. V tomto prípade rozlišujeme medzinárodné (nadmárodné) etické kódexy, národné etické kódexy a etické kódexy organizácií, firiem či zariadení. Posledne menovaným sa v tomto príspevku nebudeme špecificky venovať, hoci sú v sociálnej práci veľmi dôležité. Práve etické kódexy jednotlivých zariadení sociálnych služieb môžu nadviazať na základné hodnoty, princípy a zodpovednosti všeobecne formulované v národných a medzinárodných etických kódexoch a aplikovať ich na konkrétne cieľové skupiny klientov a špecifiká danej organizácie. Súhlas s nimi môže byť súčasťou pracovného kontraktu, čím sa zmení charakter odporúčania etického kódexu (aký má doposiaľ aj Etický kódex sociálnych pracovníkov v SR) na záväzný dokument, aspoň v danej organizácii.

Medzinárodné a nadnárodné asociácie jednotlivých profesií sa snažia o formulovanie základných etických princípov a hodnôt do podoby „medzinárodného etického kódexu“. V sociálnej práci túto úlohu plní Medzinárodná federácia sociálnych pracovníkov (International Federation of Social Workers, skr. IFSW), ktorá v súčasnej podobe vznikla v Mníchove v roku 1956. Táto organizácia so sídlom vo švajčiarskom Berne zastrešuje národné asociácie sociálnej práce po celom svete. V otázkach vzdelávania a etiky veľmi úzko spolupracuje s Medzinárodnou asociáciou škôl sociálnej práce (International Association of Schools of Social Work, skr. IASSW). V súčasnosti je možné považovať za aktuálny medzinárodný etický kódex sociálnej práce spoločný dokument IFSW / IASSW „Etika v sociálnej práci – vyhlásené princípy“ (resp. Deklarácia etických princípov sociálnej práce) prijatý v roku 2004.

Z historického hľadiska boli pred ním dôležité „Princípy a štandardy etiky sociálnej práce“ (1994), ktoré zasa vychádzali z etického kódexu IFSW z roku 1976. Spomínaný medzinárodný etický kódex sociálnej práce (1994) sa de facto skladal z dvoch dokumentov – „Medzinárodnej deklarácie etických zásad sociálnej práce“ a „Medzinárodných etických štandardov pre sociálnych pracovníkov“. Ich účelom bolo prezentovať základné etické princípy profesie sociálna práca, odporučiť postupy pri výskyte etických dilem a zaoberať sa vzťahmi medzi profesiou sociálna práca a sociálnymi pracovníkmi ku klientom, kolegom, zamestnávateľom a iným členom spoločnosti. Nový dokument „Etika v sociálnej práci – vyhlásené princípy“ (2004) je ich zásadným prepracovaním. Sú v ňom stručne formulované etické princípy s krátkym komentárom. Tieto by mali byť detailnejšie a adresnejšie formulované národnými asociáciami sociálnej práce v jednotlivých krajinách prihliadajúc na miestnu legislatívu, kultúru a ďalšie špecifiká (por. Mátel, 2010a, s. 59-60).

Národné etické kódexy jednotlivých krajín ilustrujú veľkú rozmanitosť v detailoch, akými sú napríklad druhy a formy sociálnych služieb, prístupy k nim, spôsoby platby poplatkov, či účasť užívateľov služieb na výskumoch. Národné etické kódexy sociálnej práce, resp. sociálnych pracovníkov, sú zvyčajne utvorené národnou asociáciou sociálnej práce, ktorá je členom IFSW. Túto funkciu istý čas u nás reálne plnila Asociácia sociálnych pracovníkov na Slovensku, ktorá vznikla v roku 1994. Táto deklarovala v Žiline roku 1997 *Etický kódex sociálnych pracovníkov Slovenskej republiky* v súlade s vtedy aktuálnymi „Princípami a štandardmi etiky sociálnej práce“ IFSW (1994). V tom čase išlo o prvý a doposiaľ jediný etický kódex sociálnych pracovníkov na Slovensku, ktorý má odporúčací charakter.

Prečo je potrebná aktualizácia etického kódexu?

Jeden z výstižných výrokov postmodernej doby znie: „Nie je nič nepotrebnéjšie ako včerajšie noviny“. Nejde tu o popieranie významu histórie ani dejinných udalostí, ale o potrebu neustáleho reflektovania súčasného diania v spoločnosti. Sociálna práca ako

profesia, vedná disciplína i odbor vzdelávania je pomerne mladá, ale práve tým, že sa neustále snaží pružne reagovať na aktuálne potreby svojich klientov – ktorými môžu byť jednotlivci, rodina, skupina, komunita, organizácia alebo spoločnosť – sa stáva jednou z najdynamickejších profesií súčasnosti. Čím promptnejšie a adresnejšie reaguje na dianie v spoločnosti, tým účinnejšie ponúka preventívne opatrenia a systematickú pomoc pri riešení negatívnych dopadov sociálnych udalostí.

Otázkou je, či sa dynamické zmeny v spoločnosti dotýkajú aj základných hodnôt, mravných princípov a jednotlivých etických zodpovedností? Na túto otázku by rozličným spôsobom odpovedali jednotlivé filozofické smery etiky, čomu sa však v tomto príspevku nebudem podrobnejšie venovať. V každom prípade to, čo sa mení nezávisle od filozofických koncepcií, sú:

- *nové globálne etické témy* nadväzujúce na rozvoj technológií alebo nových sociálnych udalostí (napr. bioetické otázky v súvislosti s rozvojom génového inžinierstva; etika internetovej komunikácie; rozvoj medzinárodného terorizmu a potenciálne zneužívanie charitatívno-sociálnej práce za týmto účelom);
- *nové etické problémy a dilemy súvisiace s výkonom profesie* (napr. otázka zodpovednosti zariadení sociálnych služieb za prípravu nových sociálnych pracovníkov, ktorá sa môže identifikovať ako etická povinnosť spolupráce so školami sociálnej práce);
- *meniace sa hodnotové orientácie* (napr. v sociálnej práci opúšťanie paternalistickej a náboženskej orientácie smerom ku klinickej orientácii, orientácii na sociálnu spravodlivosť, resp. najaktuálnejšie k oprávnenej defenzívnej orientácii, kde sa popri prioritě práv klientov zohľadňujú aj práva sociálnych pracovníkov);
- *identifikovanie a formulovanie všeobecných ľudských práv* (napr. akcentovanie antidiskriminačného prístupu, práva na prácu, práva na sexuálnu orientáciu);

- identifikovanie a formulovanie *etických princípov* v profesijnej činnosti založených na nových výskumoch a teóriách (napr. holistický prístup, dôraz na silné stránky klienta);
- rozvoj a *transformácia sociálnych služieb* (napr. na Slovensku v náhradnej rodinnej starostlivosti prechod od ústavnej starostlivosti k rodinnému typu náhradnej výchovy);
- *zmeny legislatívy*, ktorá vytvára aj akýsi „minimálny štandard správania“ záväzný aj pre profesijnú etiku (napr. legislatíva ohľadom diskriminácie, korupcie, ochrany osobných údajov, na Slovensku aj definovania sociálneho pracovníka podľa zákona č. 448/2008 Z. z., ktoré môže byť v rozpore s minimálnym vekom stanoveným IFSW);
- hoci viaceré etické hodnoty a princípy sociálnej práce môžu byť nadčasové, spôsob ich *formulovania podlieha zmenám v myslení a jazyku* danej spoločnosti i profesijnej komunity (napr. spojenie „pomoc k svojpomoci“ býva nahrádzaný výrazom posilnenie a zmocnenie, čomu zodpovedá v anglickom jazyku pojem empowerment).

Z vyššie uvedených dôvodov je zrejmé, že každý etický kódex je časovo limitovaným dokumentom, ktorý vyžaduje systematickú evaluáciu. Zodpovednosť zaň nesú v prvom rade samotní sociálni pracovníci, ktorým má deontologický kódex napomáhať pri výkone povolania. Aby etický kódex bol dokumentom, ktorý naplní všetky stanovené ciele, musí byť pravidelne revidovaný a aktualizovaný. Revízia je závislá od viacerých faktorov, akými sú:

1. inštitucionálne zabezpečenie;
2. personálne zabezpečenie odborníkmi a špecialistami na sociálnu prácu a profesijnú etiku;
3. koncepcné spracovanie, ktorého súčasťou je:
  - a. procedurálny koncept,
  - b. obsahový koncept,
  - c. štrukturálny koncept.

Metodologické uvedenie výskumu

Autor príspevku zrealizoval v novembri roku 2010 výskum, ktorého cieľom bolo predloženie koncepcného návrhu revízie etického kódexu sociálnych pracovníkov v Slovenskej republike ako relevantnej súčasti jeho zmeny, resp. aktualizácie.

Základná výskumná otázka bola sformulovaná nasledovne: „Ako zrealizovať revíziu Etického kódexu sociálnych pracovníkov v SR z hľadiska obsahu, štruktúry a procedurálneho postupu? Čo by mohol obsahovať revidovaný etický kódex z hľadiska obsahového konceptu, aká štruktúra je vzhľadom naň najprimeranejšia a aký procedurálny postup je možné navrhnúť k uskutočneniu jeho revízie?“

Výskumným problémom bolo stanovenie obsahových, štruktúrnych a procedurálnych postupov revízie Etického kódexu sociálnych pracovníkov v SR, najmä identifikovanie kľúčových hodnôt, etických princípov, špecifických činností, oblastí etických zodpovedností a etických noriem, ktoré môžu byť obsahovou súčasťou revidovaného kódexu.

Z metodologického hľadiska si autor zvolil kvalitatívnu stratégiu. Použitou metódou bola analýza dokumentov, ktorá je definovaná ako kvalitatívno-interpretáčna analýza za účelom spracovania materiálu, ktorý už jestvuje, podľa výskumného cieľa. Výskumnú vzorku tvorilo 15 vybraných medzinárodných a národných etických kódexov sociálnej práce.¹⁷ V analýze materiálov boli použité viaceré hermeneutické metódy, najmä štruktúrna, jazykovo-syntaktická, sémantická, pragmatická a obsahová analýza.

Pri analýze etických kódexov autor venoval pozornosť nasledovným vonkajším i vnútorným znakom skúmaných dokumentov:

---

¹⁷ Konkrétne sa jednalo o 2 medzinárodné etické kódexy (IFSW 1994; IFSW / IASSW 2004); 4 mimoeurópske etické kódexy (americký NASW 2008; kanadský CASW 2005; australský AASW 2010; izraelský SWI 2007) a 9 európskych (okrem slovenského britský BASW 2002; český SSP ČR 2006; ruský ССОПнР 2003; nemecký DBSH 1997; švajčiarsky AS 2006; švédsky ASSR 1997; portugalský APSS a taliansky CN 2009).

1. Rozsah dokumentu
2. Forma elektronického dokumentu
3. Informácie ohľadom procesu jeho vzniku / revízie
4. Oficiálny názov dokumentu a inštitúcia / asociácia zodpovedajúce za daný text
5. Typ kódexu
6. Použité pramene
7. Základná štruktúra dokumentu
8. Deklarované ciele a význam kódexu
9. Záväznosť a sankcie za jeho nedodržovanie
10. Špecifické oblasti sociálnej práce, ktorým sa (ne)venuje
11. Identifikované (kľúčové) hodnoty a/ alebo princípy
12. Oblasti zodpovednosti
13. Etické pravidlá

Dátový manažment bol realizovaný v troch fázach, v rámci ktorých prebiehalo fixovanie dát a škálovanie na zostavenej matici.

Dôležitosť etického kódexu

Formulovanie etického kódexu sociálnej práce má viacero dôvodov a významov vzhľadom na samotnú profesijnú činnosť, ochranu klientov, sociálnych pracovníkov, profesiu a jej postavenie v spoločnosti. Skúmané etické kódexy uvádzajú priamo v texte 20 cieľov a významov (v zátvorke je uvedený počet kódexov vo výskumnej vzorke, ak je tento vyšší ako 1):

1. Poskytuje etické štandardy, ktoré majú slúžiť ako sprievodca pri výkone praxe sociálnej práce a pre zodpovedný výkon služieb (8).
2. Identifikovanie a explicitné predstavenie kľúčových hodnôt sociálnej práce, ktoré sú jej integrálnou súčasťou (7).
3. Podporuje etickú diskusiu a reflexiu (5).
4. Etický kódex je podstatnou zložkou kvality poskytovanej služby klientom, ako aj prostriedkom k jej dosahovaniu a zabezpečeniu (4).
5. Poskytuje štandardy, podľa ktorých môže byť hodnotené a posudzované profesionálne správanie (3).

6. Ponúka hodnoty a princípy, ktoré by mali byť vodidlom pre profesionálne správanie sociálnych pracovníkov – ako tieto hodnoty a princípy interpretovať a aplikovať (3).
7. Poskytuje sprievodcu ako postupovať pri výbere metód, resp. odporúča postupy pri výskyte etických dilem, etických problémov alebo profesijných konfliktov (3).
8. Sformulovanie a explicitné predstavenie základných etických princíпов profesie sociálna práca a štandardov profesionálneho správania (2).
9. Verejne predstavuje etické štandardy, na základe ktorých môže verejnosť považovať profesiu sociálna práca za zodpovednú (2).
10. Prehľbuje etické povedomie.
11. Poskytuje ťažisko pre profesijnú identitu sociálnej práce.
12. Udržiava vysoké štandardy profesionálnej práce.
13. Staví etické správanie do stredu záujmu profesie.
14. Identifikuje problémové oblasti v praktickej sociálnej práci.
15. Poskytuje základ pre preskúmanie a posúdenie formálnych sťažností ohľadom neetického správania.
16. Poskytuje sociálnym pracovníkom základy pre etickú reflexiu a konanie eticky zodpovedných rozhodnutí.
17. Sprewádza sociálnych pracovníkov tým, že stanovuje vzájomné práva so zamestnávateľmi, kolegami a profesijnou asociáciou.
18. Poskytuje ujasnenie správania sociálnych pracovníkov v kontexte pracovných alebo právnych sporov.
19. Napomáha socializácii nových pracovníkov v sociálnej práci vzhľadom k jej poslaniu, hodnotám, etickým princípom a štandardom.
20. Je dôležitou súčasťou vzdelávania sociálnych pracovníkov.

Slovenský etický kódex patrí k 20% kódexov, ktoré neuvádzajú jasne a explicitne význam a ciele kódexov. Otázkou je, aké majú sociálni pracovníci vedomie dôležitosti písomného formulovania etického kódexu? Práve nedostatočné povedomie jeho relevantnosti môže byť jedným z dôvodov jeho opomínania a neaktualizovania. Autor navrhuje, aby do revidovaného etického kódexu bol priamo

a explicitne zapracovaný jeho význam a cieľ pre profesiu sociálna práca, sociálne služby a sociálnych pracovníkov.

PROCEDURÁLNY KONCEPT

Proces tvorby, resp. revízie etického kódexu je zvyčajne veľmi úzko spojený s národnou asociáciou sociálnej práce. Z 13 skúmaných národných kódexov (IFSW kódexy sem nezaraďujeme) sú za tvorbu a/alebo revíziu kódexu v 12 prípadoch zodpovedné národné asociácie (čo predstavuje 93 % podiel). Výnimku tvorí taliansky etický kódex, kde *Codice deontologico dell'Assistente Social* utvorila a revidovala Ordine Assistenti sociali, čo je štátna inštitúcia zodpovedajúca za výkon profesie sociálna práca v Taliansku. Práve do jej kompetencie patrí tvorba a evaluácia deontologického kódexu sociálnej práce, záväzného dokumentu registrovaných sociálnych pracovníkov v Taliansku.

Žiaľ, v súčasnosti platí, že na Slovensku niet reálnej inštitúcie, ktorá by iniciovala, forsírovala a reálne uskutočňovala revíziu a aktualizáciu etického kódexu sociálnej práce (čím sa bližšie zaoberá príspevok dr. Brnulu). Inštitucionálne zabezpečenie aktualizácie etického kódexu je na Slovensku teda jedným zo zásadných problémov. Eventuálnou alternatívou, ktorú navrhol autor príspevku, by bola spoločná etická pracovná skupina pozostávajúca z odborníkov – zástupcov verejnej správy a mimovládnych organizácií pod gesciou Asociácie vzdelávateľov v sociálnej práci a MPSVaR. V rámci jestvujúceho inštitucionálneho vákuu by bolo vhodné spojiť najmä ľudský potenciál odborníkov z oblasti vzdelávania, klinickej sociálnej práce, sociálnych služieb a etiky z rozličných inštitúcií, ktorí majú vážny záujem o zvýšenie kvality poskytovania sociálnej práce a sociálnych služieb rozvojom profesijnej etiky. Počas spoločného dialógu sa zvýšia možnosti nájdenia vhodného inštitucionálneho riešenia.

Na základe skúseností z dobrej praxe zistených z výskumu je vhodné, aby bola zriadená jedna „odborná skupina“ koordinovaná jednou osobou (v našom prípade „etická pracovná skupina“). Ak je táto oficiálne delegovaná národnou asociáciou, býva označená ako *revízna komisia* (na Slovensku v súčasnosti neaplikovateľné). Táto si

môže prizvať odborníka – špecialistu z inej krajiny alebo IFSW (stojí za úvahu).

Podľa skúsenosti viacerých národných asociácií¹⁸ možno rozlíšiť tri fázy procesu revízie národného etického kódexu.

1. **Študijná fáza** – kritické štúdium relevantnej literatúry z oblasti profesijnej etiky, pramennej literatúry a identifikovanie dôležitých konceptov. V tejto fáze môže prebiehať výskumná analýza relevantných dokumentov, najmä zvolených etických kódexov, pod gesciou výskumného tímu. Autorova predložená práca predstavuje práve túto etapu. Výstupom tejto fázy býva tvorba základného konceptu nového kódexu alebo revízia staršieho.

2. **Fáza námetov a pripomienok** – do aktívnej participácie na revízii kódexu sú pozvané všetky dôležité inštitúcie a organizácie.

3. **Revízna fáza** – pripomienky sú posudzované komisiou a zapracované do textu pracovného znenia. Na jej konci je sformulovaný konečný text, ktorý bude posudzovaný najvyšším orgánom národnej asociácie (zvyčajne valným zhromaždením). Po jeho schválení je revidovaný dokument uvedený do platnosti podľa dohodnutého dátumu.

S prvou fázou úzko súvisí otázka identifikácie použiteľných PRAMEŇOV pri revízii etického kódexu. V rámci výskumnej vzorky 12 kódexov uvádza aspoň jeden prameň. V kódexoch uvedené pramene je možné rozdeliť do štyroch základných skupín:

1. **Medzinárodné dokumenty** (9 kódexov) – ľudsko-právneho charakteru, najmä Všeobecná deklarácia ľudských práv a ďalšie dokumenty z nej odvodené, švajčiarsky kódex uvádza aj Európsku sociálnu chartu;

2. **Medzinárodný etický kódex** (11 kódexov) – všetky národné kódexy uvádzajúce aspoň jeden prameň spomínajú práve medzinárodný etický kódex, či už v jeho aktuálnej podobe alebo staršej verzii, podľa toho či ide o kódexy spreď roka 2004 alebo po ňom;

---

¹⁸ Najmä National Association of Social Workers, Canadian Association of Social Workers, Australian Association of Social Workers a British Association of Social Workers.

3. **Národné etické kódexy iných krajín** (3 kódexy) – pramennými kódexmi sú americký NASW 2008 (čerpajú z neho kanadský, austrálsky a ruský kódex); austrálsky AASW – v staršej verzii z roku 2002 (čerpajú z neho kanadský, britský a ruský kódex); britský BASW 2002 (čerpá z neho ruský kódex). Ruský etický kódex okrem uvedených troch kódexov z našej výskumnej vzorky prihliadal aj na ďalšie štyri kódexy (dánsky, poľský, fínsky a z Litvy);

4. **Národné legislatívne dokumenty** (3 kódexy) – najmä Ústavy daných štátov; k nim môžeme priradiť aj taliansky etický kódex utvorený pod gesciou štátu.

Pre revíziu slovenského etického kódexu sociálnych pracovníkov je identifikácia prameňov, resp. uvedených štyroch skupín prameňov, dôležitá vzhľadom na študijnú fázu. Autor odporúča k štúdiu všetky uvedené pramene, menovite:

1. *Medzinárodné dokumenty*

- a) *Dokumenty OSN* : Všeobecná deklarácia ľudských práv; Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach; Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach; Dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie; Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien; Dohovor o právach dieťaťa;
- b) *Európska sociálna charta* (2006) – dokument Rady Európy;
- c) *Dokumenty Európskej únie* – najmä Charta základných práv Európskej únie a Lisabonská zmluva;

2. *Medzinárodný etický kódex* – IFSW / IASSW 2004;

3. *Národné etické kódexy iných krajín* – autor navrhuje prihliadať najmä na NASW 2008, AASW 2010, AS 2006, SSP ČR 2006;

4. *Národné legislatívne dokumenty* – najmä Ústavu SR (zákon č. 460/1992 Z. z.); ďalej zákon č. 365/2004 Z. z. (antidiskriminačný zákon); zákon č. 300/2005 Z. z. (trestný zákon); zákon č. 428/2002 Z. z. (o ochrane osobných údajov) a zákon č. 448/2008 Z. z. (o sociálnych službách) v zneniach neskorších predpisov.

OBSAHOVÝ KONCEPT

Kľúčové hodnoty sociálnej práce

Sociálna práca je v súčasnosti ponímaná ako profesia založená na hodnotách. Spomedzi výskumnej vzorky šesť národných etických kódexov identifikovalo, pomenovalo a explicitne predstavilo kľúčové hodnoty sociálnej práce. Špecifický je medzinárodný etický kódex IFSW / IASSW (2004), ktorý de facto identifikoval dve kľúčové hodnoty, ale kategorizoval ich ako „zásadné princípy“ – *ľudské práva a ľudskú dôstojnosť a sociálnu spravodlivosť*. Jednotlivých kľúčových hodnôt bolo vo výskumnej vzorke identifikovaných jedenásť. Uvádzam ich v poradí na základe počtu výskytov:

1. Sociálna spravodlivosť (6)
2. Dôstojnosť a hodnota človeka (5)
3. Integrita (4)
- 4a. Kompetencia (3)
- 4b. Služba (3)
- 5a. Ľudské práva (2)
- 5b. Humanizmus (2)
- 6a. Dôležitosť ľudských vzťahov (1 : NASW 2008)
- 6b. Dôvernosť (1 : CASW 2005)
- 6c. Úcta k osobám (1 : AASW 2010)
- 6d. Sociálna aktivita, mobilita a flexibilita (1 : ССОПНР 2003)

Z hľadiska kvalitatívneho výskumu k tomu treba uviesť, že vyššia početnosť predstavuje kritérium všeobecnejšieho a univerzálnejšieho prijatia z medzinárodného (nadmárodného) hľadiska, ale ojedinelosť označenia niektorej z hodnôt za kľúčovú môže byť znakom národného špecifika. Jej kvalitatívny význam nie je preto o nič menší. Spolu s kľúčovými hodnotami bolo v tejto fáze výskumu identifikovaných 32 dôležitých etických princípov sociálnej práce.

Slovenský etický kódex patrí do skupiny kódexov bez explicitného, zrozumiteľného a evidentného identifikovania kľúčových hodnôt. Do veľkej miery to súvisí so starším

medzinárodným kódexom IFSW 1994. Tento stav nie je v súlade s aktuálnym trendom v profesijnej etike, že sociálna práca je profesiou založenou na hodnotách. Autor preto navrhuje, aby sa v revidovanom etickom kódexe identifikovali a pomenovali hodnoty, ktoré môžeme označiť za kľúčové a ktoré budú tvoriť zásadnú etickú bázu pre formuláciu jednotlivých princípov a pravidiel správania. Vzhľadom na globálnu komunitu by bolo vhodné uviesť oba zásadné princípy IFSW / IASSW, teda 1) *rešpektovanie ľudských práv a ľudskej dôstojnosti*; 2) *podpora sociálnej spravodlivosti*. Svojou relevanciou a častým výskytom v národných kódexoch si zaslúžia pozornosť ďalšie dve kľúčové hodnoty: 3) *kompetencia*; 4) *integrita*. Otázkou je identifikovanie hodnoty / hodnôt podstatných pre národný kontext sociálnej práce na Slovensku. Slovenský etický kódex je špecifický – a v tomto bode blízky NASW (2008) – dôrazom na prvoradosť služby: *Sociálny pracovník vo svojej práci považuje za prvoradý záväzok slúžiť* (1.C).

Oblasti zodpovedností a etické štandardy správania

V celom výskumnom súbore bolo identifikovaných 6 oblastí zodpovedností a 68 štandardov správania. 41% výskytu pravidiel etického správania sa týka klientov, ale len 4% zodpovedností sociálnych pracovníkov voči sebe. Aj tieto sú uvádzané len implicitne v rámci iných oblastí zodpovedností, najmä vzhľadom na profesionálne správanie. Slovenský etický kódex v mnohom zaostáva za medzinárodnými i národnými etickými štandardmi. Čo sa týka označení jednotlivých oblastí zodpovedností, nedostatok je najmä v redukcii pracovného prostredia výhradne na zodpovednosti sociálnych pracovníkov voči zamestnávateľom a zamestnávateľským organizáciám. Tento jednostranný a jednosmerný pohľad nezodpovedá súčasným štandardom. Preto by bolo potrebné zmeniť titul na *etická zodpovednosť voči pracovisku*. Vzhľadom na jednotlivé oblasti zodpovedností by autor upozornil na nasledovné:

1. V rámci zodpovedností voči klientom

Otázkou je terminologická (ne)primeranosť používania označenia „klient“, ktoré je vo viacerých kódexoch, vrátane IFSW / IASSW (2004) nahradené výrazom „užívateľ sociálnych služieb“. Táto

dôležitá epistemologická otázka by mala byť u nás širšie diskutovaná.

V súlade s medzinárodným etickým kódexom a dobrou praxou viacerých národných kódexov ASP SR (1997) stručne uvádza prvoradosť záujmov o klienta, povinnosť zachovávanie dôvernosti informácií, rešpektovanie práva na súkromie a vystupovanie sociálneho pracovníka na úrovni vysokého štandardu. Tieto by bolo potrebné širšie rozvinúť a prehĺbiť, napr. o „informovaný súhlas“ v nadväznosti na ochranu osobných údajov zaručenú v SR zákonom č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov. Okrem toho chýbajú nasledujúce, vo výskume rozpoznané témy, ktoré by bolo potrebné explicitne uviesť a rozvinúť:

- *antidiskriminácia* – v súlade s Ústavou SR a zákonom č. 365/2004 Z. z. (antidiskriminačný zákon);
- *rešpektovanie práva klienta na prístup k informáciám o sebe*;
- *rešpektovanie a podpora práva na spoluúčasť*;
- *posilnenie a zmocnenie klientov*;
- *riziká duálnych a viacnásobných vzťahov*;
- *vyhýbanie sa sexuálnemu obťažovaniu a sexuálnemu násiliu* – v súlade so zákonom č. 300/2005 Z. z. (trestný zákon);
- *rozpoznanie etnickej, kultúrnej a národnostnej rôznorodosti*, vrátane identifikovania silných stránok odlišných kultúr.

2. V rámci zodpovednosti voči profesii

Slovenský etický kódex sa v tejto oblasti stručne venuje trom normám : *udržaniu cti profesie*; *službe spoločenstvu* (čo by bolo vhodnejšie zaradiť do oblasti zodpovednosti voči spoločnosti); *rozvoju poznatkov*. Tieto by bolo potrebné prehĺbiť a pridať k nim ďalšie, identifikované v medzinárodnom etickom kódexe a dobrej praxi národných etických kódexov:

- *etická zodpovednosť spolupráce so školami sociálnej práce* – ide o vážny aktuálny problém, s ktorým sa stretávajú študenti sociálnej práce;
- *profesionálne a bezúhonné správanie sociálnych pracovníkov* – v nadväznosti na body 1. A. C. D v ASP SR, 1997;

- *poskytovanie služieb len v rámci hraníc vlastnej kompetencie;*
- *ochrana profesie voči nespravodlivej kritike spolu s konštruktívnymi kritickými návrhmi pozitívnej zmeny;*
- *robiť eticky podložené rozhodnutia.*

3. V rámci zodpovednosti voči kolegom

Slovenský etický kódex nerozlišuje a nepomenováva dve skupiny kolegov – zo sociálnej práce a z iných pomáhajúcich profesií. V tejto oblasti zodpovednosti sa veľmi stručne venuje dvom normám : *slušnosť a zdvorilosť; práca s klientmi kolegov* (norma zacielená de facto na klientov). Tieto by bolo potrebné prehĺbiť a pridať k nim ďalšie, identifikované v medzinárodnom etickom kódexe a dobrej praxi národných etických kódexov:

- *potreba spolupráce s kolegami v sociálnej práci a odborníkmi z iných pomáhajúcich profesií;*
- *konzultovanie s kolegami – ako dôležitý nástroj zvyšovania kvality a ďalšieho profesijného rastu;*
- *vyhýbanie sa negatívnemu kritizovaniu, ale aj potreba upozornenia na porušovanie profesijnej etiky – tu je dôležité prepojenie s inštitucionálnym zabezpečením profesijnou asociáciou alebo orgánmi štátu;*
- *zodpovednosť za sociálnych pracovníkov s vážnymi ťažkosťami – takisto je potrebné systematické a inštitucionálne riešenie.*

4. V rámci zodpovednosti voči pracovišku

Vyššie som uviedol nevhodnosť starej podoby názvu *zodpovednosť voči zamestnávateľom a zamestnávateľským organizáciám*, nakoľko je tento jednostranne a jednosmerne zameraný. Do tejto oblasti zodpovednosti by bolo vhodné pridať štandardy identifikované v medzinárodnom etickom kódexe a dobrej praxi národných etických kódexov:

- *úsilie o čo najvyšší štandard kvality poskytovanej služby – vhodné by bolo, aby etický kódex patrilo medzi štandardy kvality sociálnych služieb uvedené v zákone č. 448/2008 Z. z.*
- *neakceptovanie diskriminácie, šikanovania a obťažovania na pracovišku – v súlade s Ústavou SR, zákonom č. 365/2004 Z.*

z., zákonom č. 200/2005 Z. z. Zákonníkom práce (zákonom č. 311/2001 Z. z. v znení neskorších predpisov);

- *pravidelné overovanie efektivity procesu poskytovania sociálnych služieb* – v súlade so zákonom č. 448/2008 Z. z.

5. V rámci zodpovednosti voči spoločnosti

Slovenský etický kódex sa v tejto oblasti stručne venuje jednej norme – *podpore všeobecného blaha spoločnosti*. Túto by bolo potrebné prehĺbiť a pridať k nej ďalšie, identifikované v medzinárodnom etickom kódexe a dobrej praxi národných etických kódexov:

- *zlepšenie sociálnych podmienok a solidarita;*
- *spravodlivo distribuovať zdroje;*
- *podpora participácie na verejnom dianí.*

Vhodná by bola v tejto oblasti diskusia s odborníkmi na sociálnu politiku, resp. pozvať ich ako aktívnych participantov a členov „pracovnej etickej skupiny.“

6. V rámci zodpovednosti voči sebe

Inovatívny počinom v rámci medzinárodných etických štandardov by bolo explicitné uvedenie zodpovednosti sociálneho pracovníka voči sebe ako špecifickej oblasti zodpovednosti. Autor navrhuje práve tento postup. Vzhľadom na obsah by tuná bolo vhodné uviesť:

- *povinnosť profesionálnej starostlivosti o seba;*
- *inštrumentálne zabezpečenie profesijného rastu – vrátane supervízie, celoživotného vzdelávania atď.;*
- *uznanie možností konfliktov záujmov, výskytu dilematických alebo problematických oblastí v profesijnej činnosti.*

Špecifické oblasti činností v sociálnej práci

Parciálna výskumná otázka znela : „Akým špecifickým činnostiam sa venujú etické kódexy? Zistené boli nasledovné:

1. *Výskum* (8 kódexov);
2. *Supervízia* (4 kódexy);
3. *Vzdelávanie a výcvik* (4 kódexy);

4. *Manažment* (3 kódexy)
5. *Evaluácia* (2 kódexy)
6. *Psychoterapia* vykonávaná sociálnym pracovníkom (1 kódex).

Slovenský etický kódex v nadväznosti na IFSW 1994 stručne uvádza ako špecifické oblasti *výskum* a *štúdium* (slovenská podoba pojmu „vzdelávanie“). Obe špecifické oblasti profesijnej činnosti sociálnej práce by bolo vhodné ďalej rozvinúť a doplniť. Vzhľadom na etické zodpovednosti voči sebe, profesii a pracovisku by bolo náležité doplnenie aj o veľmi dôležitú profesijnú činnosť, ktorou je *supervízia*. Táto sa stala na Slovensku jedným zo štandardov kvality poskytovania sociálnej služby. Nakoľko nie je u nás utvorený špecifický etický kódex supervízie, vhodné by bolo jej zapracovanie do národného etického kódexu. Súčasným identifikovaným trendom vzhľadom na oblasť zodpovednosti voči pracovisku, resp. samostatne, je rozpracovať a uviesť etické štandardy *manažmentu*. O aktuálnosti takéhoto postupu by bolo vhodné viesť diskusiu v rámci pracovnej etickej skupiny.

ŠTRUKTURÁLNY KONCEPT

Vo výskumnej vzorke môžeme rozlíšiť typológiu vzhľadom na rozsah pôsobenia a charakter kódexov.

- I. *Etický kódex sociálnej práce* – zo skúmaných kódexov 7;
- II. *Etický kódex sociálnych pracovníkov* – zo skúmaných kódexov celkovo 8. Švajčiarsky etický kódex je špecifický tým, že v titule má *Berufskodex der Professionellen Sozialer Arbeit*, ale vzhľadom na obsah ide skôr o etický kódex sociálnych pracovníkov.

Súčasný Etický kódex sociálnych pracovníkov v SR je podľa titulu i obsahu národným etickým kódexom sociálnych pracovníkov. Dôležitou otázkou pre diskusiu pracovnej skupiny i širšej profesijnej komunity je, či si má revidovaný kódex zachovať tento charakter, alebo by bolo vhodnejšie jeho rozšírenie na „etický kódex sociálnej práce“. Autor sa prikláňa k druhej alternatíve z nasledujúcich dôvodov:

- a) v etickom kódexe sociálnej práce je možné a vhodné rozšíriť obsah o špecifické činnosti ako je supervízia, výskum, manažment a pod. (viď vyššie);
- b) v etickom kódexe sociálnej práce je lepšie prihliadané na vzájomnosť etických zodpovedností, napr. vzhľadom na pracovisko nie je vhodné uvádzanie výhradne zodpovedností sociálnych pracovníkov voči zamestnávateľom, ale aj zodpovednosti zamestnávateľov, resp. manažmentu;
- c) etický kódex sociálnej práce lepšie implementuje do svojho textu aj študentov sociálnej práce, ktorí podľa slovenskej legislatívy ešte nemôžu byť definovaní ako sociálni pracovníci.

Rozsah kódexu súvisí najmä s obsahom a typológiou. Podľa počtu slov a veľkosti dokumentu je možné kódex rozdeliť na 5 škál:

- A. Veľmi malé (do 1.000 slov) – len slovenský
- B. Menšie (1.000 – 2.500 slov) – 6 kódexov, napr. český
- C. Stredné (2.501 – 6.000 slov) – 3 kódexy, ruský je hraničný
- D. Veľké (6.001 – 10.000 slov) – 3 kódexy, napr. americký
- E. Veľmi veľké (nad 10.000 slov) – 2 kódexy, napr. austrálsky

Etický kódex sociálnych pracovníkov v SR leží vzhľadom na veľkosť na najnižšej škále. Svojim rozsahom patrí k najmenším etickým kódexom sociálnej práce na svete. Pri jeho revízii je prioritným kritériom najmä obsahové hľadisko, ale bolo by vhodné zvážiť hranice, do akého rozsahu by revidovaný text mal ísť. Vzhľadom na isté pravidlo kontinuity navrhuje autor maximálny posun vzhľadom na uvedené škálovanie o 2 škály – čiže na menší alebo stredný.

V skúmanej vzorke môžeme rozlíšiť na základe výsledkov z prvej výskumnej fázy tri typy dokumentov vzhľadom na ich fyzickú a obsahovú celistvosť:

1. *Celistvé* dokumenty vzhľadom na obsah i fyzickú podobu – 13 kódexov;
2. *Obsahovo rozdelené* dokumenty – 1 kódex, a síce IFSW 1994, ktorý sa skladá z dvoch dokumentov International Declaration of Ethical Principles of Social Work a International Ethical Standards for Social Workers;

3. *Fyzicky rozdelené* dokumenty – 1 kódex, a síce kanadský skladajúci sa z Code of Ethics a Guidelines for Ethical Practice, pričom ide o fyzicky samostatné dokumenty.

Štandardná štruktúra etických kódexov má zvyčajne tri základné časti a jednu fakultatívnu. Medzi základné štrukturálne časti spolu s voliteľným obsahom patria:

I. Úvod

- Preambula
- Definovanie sociálnej práce
- Identifikácia použitých prameňov
- Význam a účel etického kódexu

II. Hodnoty a princípy

- Identifikované kľúčové hodnoty (princípy)
- Bližšia charakteristika jednotlivých hodnôt a princípov

III. Štandardy správania

- Rozdelené podľa jednotlivých oblastí zodpovedností (a špecifických činností)

Fakultatívnou zložkou môžu byť špecifické ustanovenia vzhľadom na osobitý charakter národných kódexov, napr. disciplinárne a sankčné opatrenia (taliansky kódex), či problémové oblasti a spôsoby ich riešenia (český kódex). Najčastejšie sa vyskytujúcou fakultatívnou zložkou sú *prílohy*, ktoré môžu obsahovať:

IV. Prílohy

- Slovník
- Použité bibliografické odkazy
- Poďakovanie
- Vzory formulárov

Vzhľadom na štandardnú štrukturalizáciu chýba slovenskému etickému kódexu časť o hodnotách a princípoch. Súčasťou revízie etického kódexu by preto malo byť dôsledné vypracovanie práve tejto časti a zapracovanie do textu.

Záväznosť etických kódexov

Vzhľadom na záväznosť etických kódexov môžeme rozlíšiť na základe výskumných výsledkov štyri škály:

1. *Kódexy odporúčacieho charakteru* – okrem etického apelu im chýba akýkoľvek mechanizmus zabezpečenia dodržiavania etických noriem. Neodvolávajú sa na žiadne disciplinárne opatrenia ani nemajú vytvorený sankčný systém; zo skúmanej vzorky ide o 4 kódexy – oba medzinárodné dokumenty, slovenský a český etický kódex;

2. *Kódexy záväzné pre členov asociácie bez špecifikovaného disciplinárneho a sankčného mechanizmu* – v porovnaní s prvým typom tieto majú záväznosť explicitne uvedenú v texte. Ide o 5 kódexov, pričom kanadský kontrolu dodržiavania subdelegoval na teritóriá; britský a izraelský ponechávajú disciplinárne opatrenia na štátnu správu a dva kódexy žiaden disciplinárno-sankčný mechanizmus neuvádzajú (ruský, švédsky);

3. *Kódexy záväzné pre členov asociácie so špecifikáciou disciplinárneho a sankčného mechanizmu* – v 4 kódexoch zo skúmanej vzorky, národné asociácie majú utvorené vlastné úrady („etické komisie“) s disciplinárnymi a sankčnými právomocami. Na ne sa potom etické kódexy odvolávajú (nemecký), pričom sa väčšina z nich priamo v texte nevenuje disciplinárnym a sankčným opatreniam – tieto sú vypracované v osobitnom dokumente (takto americký, austrálsky), výnimkou je švajčiarsky kódex, ktorý stručne uvádza aj disciplinárno-sankčné opatrenia priamo v texte.

4. *Kódex pod gesciou štátnej inštitúcie*, čím je priamo zabezpečený mechanizmus kontroly – 1 kódex : taliansky.

Slovenský etický kódex patrí do prvej skupiny – ide o kódex odporúčacieho charakteru. K tomu ešte treba dodať, že keďže ide o dokument ASP SR, čo je mimovládna inštitúcia združujúca sociálnych pracovníkov dobrovoľne a nie stavovská asociácia, je takýto etický kódex takmer nezáväzný. Autor súhlasí s Brnulom, že úsilie revízie etického kódexu by malo byť smerované takým spôsobom, aby jeho dodržiavanie bolo možné od samotných

sociálnych pracovníkov žiadať. Vzhľadom na inštitucionálne vákuum na Slovensku je jednou z možných alternatív tzv. „talianska cesta“, čiže prostredníctvom gescie štátnej správy (MPSVaR SR). Príkladom z dobrej praxe na Slovensku je Etický kódex zdravotníckeho pracovníka obsiahnutý v legislatíve – ako príloha č. 4 zákona č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti.

Záver

Aktualizácia etického kódexu sociálnej práce je na Slovensku veľmi naliehavou výzvou, ktorá úzko súvisí s kvalitou poskytovania sociálnych služieb. Autorov kvalitatívny výskum komparácie medzinárodných a národných etických kódexov môže byť jedným z dôležitých krokov v procese komplexnej revízie etického kódexu sociálnych pracovníkov v Slovenskej republike. Kľúčovým problémom je v tejto oblasti inštitucionálne vákuum, pretože niet organizácie, ktorá by tento proces iniciovala, forsirovala a zrealizovala. Predloženým návrhom je preto iniciovanie tohto procesu viacerými odborníkmi z oblastí sociálnej práce a profesijnej etiky, ktorí by vytvorili interinštitucionálnu pracovnú skupinu. Diskusiu a prehodnotenie je potrebné urobiť vo viacerých oblastiach a témach, akými sú etická zodpovednosť voči sebe, pracovišku a školám sociálnej práce, ďalej rešpektovanie ľudskej dôstojnosti, antidiskriminácia, profesijné hranice vo vzťahoch a ďalšie.

KOMPETENCIE A ZODPOVEDNOSŤ SOCIÁLNEHO PRACOVNÍKA VO VYBRANÝCH ETICKÝCH KÓDEXOCH

Emília JANIGOVÁ

Abstrakt

Autorka vo svojom príspevku reaguje na procesy spájané so zavádzaním štandardov kvality sociálnych služieb v zmysle zákona o sociálnych službách v kontexte Európskej únie. Snaží sa o reflexiu z pohľadu prepojenia kompetencií a zodpovednosti sociálneho pracovníka. V neposlednom rade venuje pozornosť Etickému kódexu Sociálnej poisťovne, z pohľadu etických princípov sociálneho pracovníka.

Kľúčové slová:

Organizácia, kompetencie, zodpovednosť, etický kódex.

Úvod

Pri pozornom prečítaní pozvánky na túto konferenciu ma zaujala téma etických kódexov vo vzťahu ku kompetenciám a zodpovednosti sociálneho pracovníka. Preto mi dovoľte, aby som v úvode citovala slová pápeža Benedikta XVI. v kontexte encykliky *Caritas in veritate*: „Treba sa zasadzovať - a to je zásadná pripomenka – nielen o to, aby vznikali „etické“ segmenty ekonómie alebo financovania, ale aby bola etickou celá ekonómia a všetko financovanie, a to nielen cez vonkajšie etikety, ale rešpektovaním vnútorných požiadaviek, vlastných ich povahe“ Benedikt (2009, s. 45). Podľa Černej (2010) je v dnešnej spoločnosti zvýšený záujem o praktickú, aplikovanú etiku, ktorý je podmienený najmä vznikom globálnych problémov a ich mravných aspektov a morálnych dosahov, rýchlym a čiastočne chaotickým prelínaním rôznych súčasných kultúr a v neposlednej miere aj nedostatkom morálnych hodnôt a ich čiastočnou krízou v

súčasnóm európskom kultúrno-hodnotovom okruhu. Aplikovaná etika pomáha integrovať do oblastí profesionálnej praxe etické posudzovanie problémov ako súčasť rozhodovania sa v praktických situáciách. Obohacuje oblasti profesionálnej praxe o etické pojmy a o praktické odporúčania, ale len za predpokladu, že sa opiera o dobre vyargumentovanú etickú teóriu.

Kompetencie a zodpovednosť sociálneho pracovníka

Pod pojmom kompetencie rozumieme vo všeobecnosti okruh pôsobnosti, vymedzenie právomoci. Kompetencia je právnym predpisom vymedzená právomoc a pôsobnosť jednotlivých subjektov, ktoré majú právo pôsobiť a rozhodovať. Podľa Janigovej (2008a) právomoc predstavuje právo jednotlivca robiť určité rozhodnutia bez toho, aby si na to musel vyžiadať súhlas svojho nadriadeného. Sociálna kompetencia je chápaná ako sociálna spôsobilosť, ako funkčná schopnosť ľudského organizmu zastávať osobnú nezávislosť a sociálnu zodpovednosť. Je to funkcia všeobecných sociálnych schopností, zručností a techník danej skupiny, jedinca, ktorá sa formuje v priebehu vývinu jednotlivých subjektov a osobnosti človeka Strieženec (1996, s. 95).

Podľa Havrdovej je sociálna kompetencia funkcionálny prejav dobre zvládanej a uznávanej profesionálnej role sociálneho pracovníka, ktorej súčasťou sú odborné znalosti, schopnosť adekvátne reflektovať kontext a citlivo aplikovať hodnoty profesie. V tejto súvislosti skonštruovala sústavu šiestich základných kompetencií sociálneho pracovníka:

1. schopnosť rozvíjať účinnú komunikáciu,
2. orientovať sa a plánovať postup
3. podporovať klienta a pomáhať mu k sebestačnosti,
4. zasahovať a poskytovať služby,
5. prispievať k práci organizácie,
6. odborne rásť (Matoušek a kol., 2003, s. 91).

Kritériom úspešnosti jednania sociálneho pracovníka je schopnosť vytvoriť si pravdivý obraz o klientovi, vybrať a použiť primeranú techniku, pričom nesmie opomenúť existujúce bariéry podmienené rysmi osobnosti alebo pochádzajúce z prostredia. V ktorejkoľvek z týchto činností by mal plne využívať všetky získané kompetencie –

sociálne zručnosti a techniky. Sociálny pracovník by mal dodržiavať profesionálne zásady a všetkým klientom bez rozdielu poskytnúť pomoc, o ktorú požiadajú, ak je v jeho kompetencii poskytnúť ju. Etické problémy vznikajú v situáciách, keď sociálny pracovník má prijať rozhodnutie, s ktorým nie je osobne stotožnený. Nemôže klientovi poskytnúť pomoc, službu z dôvodu nesplnenia stanovených kritérií štátom alebo organizáciou poskytujúcou sociálnu pomoc.

Etické princípy v praxi sociálneho pracovníka

Sociálny pracovník by mal vykonávať svoju prácu v súlade s Etickým kódexom sociálneho pracovníka a etickými princípmi. Ich uplatňovanie v praxi je na rozdiel od teórie omnoho zložitejšie. Vyžadujú si zvlášť citlivé prehodnocovanie svojho postupu.

Z uvedených princíпов považujeme za potrebné popísať nasledovné:

➤ **princíp autonómie** - ako možnosť rozhodovať sa slobodne a nezávisle. Tento princíp je charakteristikou človeka a zároveň jednou z požiadaviek na prácu sociálneho pracovníka a jeho vzťahu ku klientovi. Dotknúť sa klientovej autonómie znamená dotknúť sa jeho ľudskej hodnoty. V praxi vidíme, že niektorý klient vie za seba rozhodovať vo väčšej miere ako iný, je nezávislejší, slobodnejší. Cieľom sociálneho pracovníka je pomôcť svojmu klientovi tým, že mu prezentuje možnosti a alternatívy pomoci a dáva mu na výber. Tu hovoríme o tzv. systematickom prístupe, ktorého podstatou je myšlienka, že žiadna pomoc, ktorá je poskytnutá, nie je dobrá, ak nie je odpoveďou na výslovné pranie klienta Úlehla (1999, s. 20).

➤ **princíp rešpektu** - človek si vytvára svoj vlastný obraz a preto je neisté, že svety ktorýchkoľvek dvoch ľudí budú identické. Sociálny pracovník a klient stoja každý vo svojej skutočnosti a posudzujú ju svojim spôsobom. Keďže každý klient je jedinečný, vyžaduje si aj taký prístup.

➤ **princíp rovnosti** - stavia na základných ľudských právach zakotvených v medzinárodných a európskych dokumentoch ratifikovaných Slovenskou republikou v Ústave Slovenskej republiky a v iných normách platných v našej krajine. Základom tohto princípu je myšlienka, že všetci ľudia sú si rovní a nesmú byť zo žiadneho

dôvodu diskriminovaní. Pokiaľ uvažujeme v teoretickej rovine, príde nám úplne prirodzené nerobiť rozdiely. V každodennej praxi sa však stretávame s ťažkosťami prijímať každého klienta rovnako. Úlohou sociálneho pracovníka nie je súdiť a hodnotiť, ale pomáhať. Je však tiež len človek a má právo na „nedostatky“. Preto je dôležité uvedomiť si ich a počítat' s nimi. V takýchto prípadoch by mal využiť odbornú pomoc vo forme supervízie.

Etický kódex Sociálnej poisťovne

Etické kódexy patria k nevyhnutným normám organizácií zavádzajúcich štandardy kvality. Organizácie poskytujúce sociálnu pomoc a sociálne služby začínajú vo svojej činnosti aplikovať nástroje vo forme systémov manažerstva kvality, etické kódexy nevynímajúc. Etický kódex predstavuje súbor písomne formulovaných etických princípov, hodnôt a štandardov záväzných pre vybranú profesiu, organizáciu alebo podnik.

Podľa Mátela (2010a, s. 58-9) medzi najdôležitejšie funkcie etického kódexu sociálneho pracovníka patria:

- je sprievodcom etickej praxe pre profesionálnych sociálnych pracovníkov,
- stanovuje normy, aké správanie sociálnych pracovníkov je možné posudzovať ako eticky akceptovateľné a aké nie,
- pomáha zabezpečiť ochranu klientov a členov spoločnosti,
- napomáha k disciplíne a usmerňuje výkon profesie,
- upozorňuje na morálne nebezpečenstvá konfliktov vlastného a verejného záujmu,
- pomáha riešiť morálne dilemy,
- je podkladom pre posúdenie sťažností a kritériom pre hodnotenie aktuálnej praxe,
- má význam pre profesionálnu identitu sociálnej práce na rozličných úrovniach, či už akademickej, komunitnej, politickej alebo celospoločenskej.

Každá organizácia by mala konkretizovať svoje práva a povinnosti vyplývajúce zo všeobecne záväzných právnych noriem a prispôbiť ich svojim podmienkam za účelom čo najefektívnejšieho využitia potenciálu organizácie. Obdobne by to malo byť i v oblasti tvorby etických kódexov jednotlivých

organizácií. V prípade, že by bol Etický kódex sociálnych pracovníkov v SR záväzným dokumentom, vznikla by povinnosť jednotlivým organizáciám aplikovať a modifikovať základné hodnoty, princípy a zodpovednosti všeobecne formulované do svojich etických kódexov. Nakoľko v čase konania konferencie má Etický kódex sociálnych pracovníkov v SR len charakter odporúčania, organizácie poskytujúce sociálnu pomoc alebo sociálne služby neviaže povinnosť jeho dodržiavania. Ďalším problémom pri tvorbe etického kódexu organizácie je nepripravenosť ľudského kapitálu v oblasti etiky sociálnych služieb. Preto viaceré organizácie pri tvorbe etických kódexov využívajú potenciál firiem, ktoré sú však viac zamerané na výrobu a produkciu. Ak je úlohou firmy riadiť produkciu a operácie, tak úlohou organizácie poskytujúcej sociálnu službu je poskytnúť túto službu alebo pomoc klientovi sociálnej práce.

V prípade, že organizácia má etický kódex schválený, jeho dodržiavanie môže byť súčasťou dodržiavania organizačnej kultúry a stáva sa pre zamestnancov záväzným. Vzniká tak otázka, ako postupovať resp. sankcionovať porušenie takejto záväznej normy, akou etický kódex organizácie je. Ale to by už mohlo byť predmetom ďalšieho bádania v oblasti teórie a praxe sociálnej práce.

Predpisy vydávané právne povolenými organizačnými jednotkami obsahujú záväzné ustanovenia, ktoré upravujú niektoré vlastnosti, postupy a správanie sa organizácie. Jedným z dôležitých predpisov sú organizačné normy, ktoré vymedzujú systém manažmentu organizácie. Sústavu organizačných noriem zvyčajne tvoria:

- Štatúty, resp. stanovy, ktoré vymedzujú názov, sídlo, predmet činnosti, základný majetok, zakladateľa, pôsobnosť orgánov, prípadne iné náležitosti.
- Organizačný poriadok je vypracovaný pre celú organizáciu a jej jednotlivé organizačné jednotky. Jeho najnižšou úrovňou je popis funkčných miest. V prílohe uvádzame organizačný poriadok Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR.
- Smernice obvykle špecifikujú činnosti potrebné na výkon určitej funkcie. Majú obsahovať ustanovenia, podľa ktorých sa môžu určovať stereotypy správania.

- Pokyny sú organizačné normy vydávané manažérmi na zabezpečenie a úpravu niektorých vybraných činností. Pôsobnosť pokynov sa obmedzuje len na organizačnú jednotku, pre ktorú ju manažér vydal.
- Pracovné postupy podrobne predpisujú spôsob vykonávania čiastkových činností a operácií.

Organizačné normy na jednej strane môžu obmedzovať, na druhej strane však chránia pracovníka, ktorý vie na základe čoho má hodnotiť situáciu a aké zdroje má k dispozícii na dosiahnutie stanovených cieľov.

V organizačných normách sa okrem verbálneho vyjadrovania odporúča používať neverbálne prostriedky, ako sú symboly, grafy a tabuľky, ktoré umožňujú presnú, jednoznačnú a stručnú identifikáciu útvarov, činností a operácií. Jednou zo základných organizačných noriem sú etické kódexy organizácií.

V ďalšej časti príspevku bude venovaná pozornosť Etickému kódexu Sociálnej poisťovne, ktorý je jedným zo základných vnútorných predpisov Sociálnej poisťovne. V rámci organizačných noriem patrí k prostriedkom realizácie jej strategických cieľov v oblasti riadenia ľudských zdrojov. Stanovuje uznávané hodnoty poisťovne a základné etické zásady správania sa zamestnancov, na ktorých je budovaná a rozvíjaná jej inštitucionálna kultúra. Je to súhrnné vyjadrenie základných etických pravidiel konania poisťovne ako inštitúcie, ktorá koná vo verejnom záujme, a jej požiadaviek na svojich zamestnancov. Stanovuje zásady správania sa poisťovne v súlade s platnými právnymi predpismi a uznávanými hodnotami, dodržiavaním ktorých chráni záujmy klientov, svojich zamestnancov a určuje vzťahy k vonkajšiemu prostrediu.

Za uznávané hodnoty Sociálnej poisťovne podľa jej etického kódexu patria:

- a) rešpektovanie ľudských práv poistencov, ostatných občanov a zamestnancov
- b) dodržiavanie všeobecne záväzných právnych predpisov vzťahujúcich sa na činnosť Sociálnej poisťovne,
- c) prospech a spokojnosť poistencov Sociálnej poisťovne prichádzajúcich do styku so zamestnancami Sociálnej poisťovne,

- d) rozvoj a spokojnosť zamestnancov,
- e) individuálny prístup k riešeniu problémov poistencov v súlade s platnými právnymi predpismi a všeobecne uznávanými zásadami slušného správania.

V ďalších článkoch kódexu je vymedzený vzťah Sociálnej poisťovne k poistencom a ostatnej verejnosti v súlade s rešpektovaním ľudskej dôstojnosti, upevňovaním dôvery verejnosti k Sociálnej poisťovni, vzťah poisťovne k svojim zamestnancom, k štátnym orgánom, organizáciám a médiám, vzťahy medzi zamestnancami a správanie zamestnancov k poistencom a ostatnej verejnosti, ako aj práva a povinnosti zamestnancov.

Vzhľadom na postavenie a význam Sociálnej poisťovne je dôležité, aby každý jej zamestnanec vykonával svoju prácu kvalitne, efektívne, produktívne a kompetentne, aby jej napomáhal zodpovedným plnením úloh.

Na základe teoretickej analýzy skúmaného dokumentu je vidieť, že v etickom kódexe vybranej organizácie absentujú základné etické princípy v sociálnej práci sformulované v Etickom kódexe sociálnych pracovníkov v SR. Znovu sa nám naskytuje otázka príčiny skutočného stavu? Je to z neznalosti spomínaného dokumentu, z nechoty aplikovať uvedené princípy, z dôvodu neaktuálnosti....

Tvorba kódexov profesionálnej etiky a kódexu sociálneho pracovníka neznamená, že uznanie kódexu stačí a všeobecné ľudské mravné hodnoty netreba zohľadňovať. Naopak, práve morálny profil sociálneho pracovníka, založený na všeobecných etických hodnotách, je predpokladom zmyslu pre ľudskosť (Halečka, 2001).

Záver

Otázka definovania štandardov kvality sociálnych služieb patrí k aktuálnym otázkam, na ktoré hľadá odpoveď teória i prax sociálnej práce. Absencia výskumu noriem, vrátane etických kódexov organizácií poskytujúcich sociálne služby, kritérií pre posúdenie profesionálnych kompetencií sociálnych pracovníkov, ktoré vytvárajú predpoklad pre objektívne hodnotenie kvality sociálnych služieb, je v Slovenskej republike viac než evidentná. Práve tu vidím

miesto vzdelávacích inštitúcií, ktoré by mohli realizovať ako reflexiu na požiadavky praxe výskumy zamerané na aplikáciu základných organizačných noriem v organizáciách poskytujúcich sociálne služby a sociálnu pomoc. Uvedené výskumy si vyžadujú širokú interdisciplinárnu diskusiu odborníkov z teórie a praxe sociálnej práce a iných aplikovaných vied o človeku, etiku nevynímajúc.

ETIKA V PRÁCI SOCIÁLNEHO PRACOVNÍKA

Daniela BAKOVÁ

Abstrakt

Autorka v príspevku poukazuje na dodržiavanie etických princípov sociálnej práce a na schopnosť sociálnych pracovníkov dešifrovať verbálne a neverbálne prejavy klienta. Príspevok prináša zistenia získané z vyhodnotenia prieskumu, ktorý sa zameriaval na vonkajšie súčasti prejavu, ovplyvňujúce samotnú komunikáciu a priebeh stretnutia sociálneho pracovníka s klientom.

Kľúčové slová

Etika, etické princípy, klient, sociálny pracovník, verbálna a neverbálna komunikácia.

Človeka, medziľudské vzťahy a ľudskú činnosť skúmajú rozličné vedy. Aj etika je jednou z vied o človeku, presnejšie jednou z filozofických disciplín, ktorá skúma ľudské správanie, morálku, a usiluje sa viesť človeka k dobru. Etika vo svojej podstate hľadá všeobecnú zásadu, ktorá by človeku ukazovala, čo má robiť, o čo sa má v živote usilovať, ako sa správať k iným ľuďom. Sociálny pracovník, ktorý je v kontakte s človekom nie je výnimkou. Je to človek, ktorý dennodenne pracuje - komunikuje s ľuďmi, kde sociálny cit, dodržiavanie etiky, schopnosť empatie, aktívne počúvanie býva niekedy to jediné čo môže poskytnúť.

Strieženec (2001, s. 57) charakterizuje etiku sociálnej práce nasledovne: „analyzuje všeobecné zákony vývoja morálnych a mravných vzťahov a predstáv, formy morálneho vedomia a nimi regulovanú činnosť ľudí. Sociálna práca vychádza zo zákonitostí skúmaných etikou, pričom rieši praktickú úlohu – odstraňuje, zjemňuje sociálne kolízie, do ktorých sa ľudia dostali vlastnou vinou alebo bez vlastného pričinenia. Definičiou sociálnej práce sa

zaoberali viacerí významní autori, ktorých jednotlivé definície sa líšili a nemohli sociálnu prácu charakterizovať jednotne z hľadiska jej dimenzií a akcentov: Alica Masaryková (1928) ponímala sociálnu prácu „ako niečo iné ako je charitatívna dobročinnosť, je to práca cieľavedomá, sústavná práca obtiažna, ktorá ak má byť prácou svedomitou, tak má viesť k cieľu a vyžaduje si človeka celého a odhodlaného pomáhať.“ (Haburajová - Ilavská, 2006, s. 12).

Súčasťou harmonicky sa rozvíjajúcej komunikácie medzi dvomi aktérmi (sociálny pracovník a klient), je aj uplatňovanie zásad a noriem etiky. Každý chce, aby sa s ním zaobchádzalo slušne, aby mu ľudia dôverovali, boli voči nemu ohľaduplní, láskaví a seriózní. „Sociálna práca vychádza zo zákonitostí skúmaných etikou, pričom rieši praktické úlohy – odstraňuje, zjemňuje sociálne kolízie, do ktorých sa ľudia dostali vlastnou vinou alebo bez vlastného pričinenia.“ (Strieženec, 2001, s. 97)

V príspevku pod názvom „Etika v práci sociálneho pracovníka“ chceme poukázať aj na rozdiely, ktoré sa objavujú v samotnej realite vo výkone sociálnej práce. Naše preskúmanie reálneho stavu sa udialo na troch Úradoch práce sociálnych vecí a rodiny – odbor zamestnanosti. Snahou bolo získať pohľad od oboch zúčastnených strán: sociálny pracovník verzus klient. Samostatnosť sociálnych pracovníkov je v praktickej rovine nevyhnutná. Každodenne prichádzajú do kontaktu s individuálnymi prípadmi, ktorých riešenie neponúka norma, predpis, ale je potrebné vlastné rozhodnutie. Častokrát sa stáva, že sociálny pracovník, alebo klient riešia nejaké osobné problémy a pritom si neuvedomujú, že neúspech, nervozitu prenášajú aj na pracovisko. Povinnosťou sociálnych pracovníkov by malo byť: rozvíjať vlastné schopnosti, pracovať na odstraňovaní profesionálnych neistôt, ktoré sú zákonnou súčasťou problémových situácií, vznikajúcich ako dôsledok turbulentných zmien. Podľa Haburajovej Ilavskej (2007, s. 16) v súčasnosti máme kvalifikovaných sociálnych pracovníkov, ktorí vykonávajú svoju prácu na vysokej profesionálnej úrovni. Profesionál vie, že to samo o sebe môže pôsobiť uvoľňujúco, terapeuticky, hojivo, ošetrojúco a rozpúšťajúco problém.

Sociálny pracovník prichádza do častého a najmä úzkeho kontaktu s ľuďmi, pretože väčšina problémov a úloh sa rieši na

medziosobnej úrovni. Rola sociálneho pracovníka často vyžaduje rýchle a správne rozhodnutie, osobné nasadenie pri riešeníach problémov klientov, emocionálnu rovnováhu, teoretickú a praktickú erudovanosť a samozrejme aj dodržiavanie etiky. Tým, ako sociálny pracovník pôsobí na klienta, aký zvolí tón hlasu, prípadne, ako sa snaží pomôcť klientovi ovplyvňuje celkovú atmosféru. Dobré, alebo zlé správanie zvyčajne vyvoláva spätnú väzbu. Mátel (2010a, s. 90) citujúc Barkera definuje „profesionála nielen ako jedinca, ktorý získal oprávnenie na špecifickú profesiu (sociálnu prácu), ale aj ako toho, ktorý používa poznatky, tréningy a zručnosti pri poskytovaní sociálnych služieb klientom dodržiavajúc vždy pritom príslušné hodnoty a etický kódex.“

Aby dosiahnutie efektívnej prospešnosti spoločnosti bolo naozaj úspešné, je potrebné získať vedomosti prípadne zručnosti školením. Vajda (1995) uvádza, že životné zmeny sú také rýchle, že v priebehu života sa človek musí aj niekoľko ráz rekvalifikovať. Vzdelávanie a sebavzdelávanie preto patrí k základným právam človeka, ale ešte viac k jeho základným povinnostiam voči sebe i spoločnosti.

V súčasnosti sú rozbehnuté mnohé školiace tímy, ktoré sa pokúšajú pomôcť k napredovaniu spoločnosti. Skoro každý tím sa zaoberá pojmom efektívna komunikácia a pôsobenie na klienta. Nové poznatky z odborne vedených školení až časom prinášajú svoje plusy.

Dodržiavanie etiky je teda stále aktuálnym problémom na hociktorom pracovisku, ktorý sa nedá vyriešiť, zo dňa na deň. Sami sme sa mohli presvedčiť o dôležitosti dodržiavania etických princípov pri výkone sociálnej práce v prieskume. Výsledky boli rôznorodé a často nám poukazovali na správanie oboch zúčastnených strán. Strieženec (2001, s. 96) charakterizuje „etiku ako súhrn pravidiel o spoločenskom správaní, ktoré sa týkajú vonkajšieho prejavu, vzťahu k ľuďom (celkové správanie sa k iným, formy komunikácie ako oslovenie, pozdravy, správanie sa na verejnosti, obliekanie sa, maniere, a pod.)“

Úlehla (1999, s. 113) vo svojej knihe Umění pomáhat použil krásny výrok, ktorý v sebe ukrýva veľkú múdrosť a myslíme si, že

najviac vystihuje vnútorný stav každého človeka: „Aké vzťahy máme k sebe, také máme ku klientom“.

Profesionálni sociálni pracovníci sa usilujú prispieť k dosiahnutiu blaha a seberealizácie ľudí a o rozvoj ľudského správania a jeho následné disciplinované použitie. Sociálna práca využíva teoretické závery etiky a údaje sociálnej psychológie pre hlboké pochopenie sociálno-psychologických procesov v živote jedinca, skupiny od sociálneho prostredia. (Strieženec, 1996. s. 57)

Na základe Medzinárodnej deklarácie etických princípov sociálnej práce je sociálny pracovník povinný uznávať tieto štandardy a normy pre vystupovanie a správanie sa sociálneho pracovníka (Žilová, 2000, s. 110):

- „Vystupovanie. Sociálny pracovník neustále udržiava svoje osobné pracovné správanie a vystupovanie na úrovni vysokého štandardu.
- Schopnosti a profesionálny rast. Sociálny pracovník sa zo všetkých síl snaží o dosiahnutie a udržanie vysokej profesionality pri výkone svojej práce.
- Služba. Sociálny pracovník vo svojej práci považuje za prvoradý záväzok slúžiť.
- Čestnosť. Sociálny pracovník koná v zhode s najvyššími požiadavkami profesionálnej cti.
- Štúdium a vedecký výskum. Sociálny pracovník, ktorý sa zaoberá štúdiom alebo vedeckým výskumom, sa riadi konvenciami vedeckej práce.
- Prvoradosť záujmov klienta. Zodpovednosť v prvom rade vo sociálnym klientom.
- Práva klienta. Sociálny pracovník sa zo všetkých síl snaží v čo najväčšej miere podporovať snahu klienta rozhodovať o svojej budúcnosti samostatne.
- Dôvernosť a mlčanlivosť. Sociálny pracovník rešpektuje klientovo súkromie a zachováva dôvernosť informácií, získaných pri svojej práci.
- Honorár. Pri stanovení výšky honorára sa musí sociálny pracovník uistiť, že jeho výška je rozumná a poskytnutým

službám primeraná a pri rozhodovaní zohľadňuje klientovu finančnú situáciu.

- Slušnosť a zdvorilosť. Sociálny pracovník si váži svojich kolegov a pristupuje k nim s úctou a dôverou.
- Práca s klientmi kolegov. Povinnosťou sociálneho pracovníka je venovať sa klientom svojich kolegov s najväčšou profesionálnou snahou a citlivosťou.
- Závazky voči zamestnávateľským organizáciám. Sociálny pracovník pristupuje s vážnosťou k záväzkom voči zamestnávateľským organizáciám.
- Udržiavanie cti profesie. Sociálny pracovník udržiava a vyzdvihuje etické hodnoty, odborné poznatky a poslanie svojej profesie.
- Služba spoločstvu. Sociálny pracovník napomáha snahe profesionálneho spoločstva sprístupniť svoje služby čo najširšej verejnosti.
- Rozvoj poznatkov. Sociálny pracovník sa snaží získať a rozvíjať odborné poznatky a uplatňovať ich v profesionálnej praxi.
- Podpora všeobecného blaha. Sociálny pracovník podporuje všeobecné blaho spoločnosti.

K profesionalite sociálneho pracovníka patria okrem samotných zručností a postojov aj etické princípy, ktoré musí sociálny pracovník pri svojej práci dodržiavať. Tieto sa v praxi považujú za základný predpoklad úspešnosti sociálneho pracovníka pri svojej činnosti.

Podľa Žilovej v sociálnej práci medzi najzákladnejšie etické princípy patrí (Žilová, 2000, s. 106 – 108):

- „*autonómnosť* – znamená rešpektovanie klienta ako samostatnej, sebestačnej a nezávislej osobnosti. Predovšetkým ide o rešpektovanie jeho slobodného rozhodovania, o poskytnutie osobných (diskrétnych) informácií, o prijatí navrhovaných postupov a opatrení pri saturovaní sociálneho problému atď. Je to tiež aj vnímanie a rešpektovanie zodpovednosti klienta za vlastné rozhodnutia, správanie, postoje atď.
- *beneficiencia* – znamená prospešnosť, dobrodennosť, výhodu alebo podporu pre klienta. Sociálny klient má mať z konania

sociálneho pracovníka maximálne dobro. Samozrejme, to sa dá dosiahnuť za predpokladu rešpektovania platných legislatívnych noriem, tradícií, zvyklostí a iných kultúrnych atribútov. V prípade, že efekt prospešnosti zanikol, je potrebné s klientom o tejto skutočnosti sa porozprávať - vysvetliť a pokúšať sa hľadať iné, nové riešenie, napr. v spolupráci s iným expertom alebo inštitúciou v oblasti starostlivosti o človeka.

- *diskrétnosť* – ide o zachovávanie dôverných informácií v tajnosti. Sociálny pracovník je viazaný voči klientovi mlčanlivosťou o faktoch, správaní klienta, svedectvách a okolnostiach, o ktorých nemá právo hovoriť. Najvhodnejšie je dodržiavať zásadu, že informácie o klientovi je možné iným organizáciám, inštitúciám, osobám poskytovať len so súhlasom klienta, ak súd alebo zákon nestanoví inak. Samozrejme, že iný postup volíme, ak sa od sociálneho klienta dozvieme skutočnosti o jeho, hoci len prípadnej trestnej činnosti, alebo ohrozenia zdravia, života bezpečnosti iných občanov. V takomto prípade sociálny pracovník má povinnosť signalizovať skutočnosť príslušným inštitúciám.
- *náklonnosť* – je vnútorná, osobná vlastnosť sociálneho pracovníka, ktorú klientovi odkázanému na pomoc dáva na vedomie verbálnym, ale zvlášť neverbálnym prejavom, že sociálnemu pracovníkovi môže dôverovať, že sa pri ňom môže cítiť bezpečný a istý a že sociálneho klienta berie do svojej starostlivosti takého, aký je, so všetkými kladmi a nedostatkami, či fyzickými, psychickými alebo spoločenskými znevýhodneniami.
- *úcta* – je ďalšou morálnou hodnotou, ktorú musí sociálny pracovník uplatňovať vo vzťahu k sociálnemu klientovi. Vyjadriť ju môžeme napr. spravodlivosťou a rovnoprávnosťou ku všetkým sociálnym klientom a to hlavne bez ohľadu na ich duševné, rasové, fyzické, náboženské alebo iné rozdielnosti. Vyjadrujeme ju tiež taktnosťou, zdvorilosťou a slušnosťou.
- *slušnosť* – je zmýšľanie človeka vždy pripraveného na určité obete a na určité sebazaprenie, ktoré si vyžaduje náš vzťah k spolu blížnemu.

- *zdvorilosťou* rozumieme cielené a úmyselné obmedzovanie seba samého a prispôsobenie sa uznávaným pravidlám, hodnotám, normám v danej spoločnosti, komunite, skupine.
- *takt* – prejavíť znamená vopred vycítiť, ako a čo sa koho dotkne. Je to miera zdvorilosti, daná vlastnosť človeka, ktorá sa dá aj pestovať.
- *ohľaduplnosť* – je morálnou kvalitou, ktorou vyjadrujeme vzťah k sociálnemu klientovi. Táto vlastnosť vyžaduje od sociálneho pracovníka záujem o potreby sociálnych klientov, o ich želania a požiadavky. Sociálny pracovník by sa mal usilovať všímať si záujmy a problémy klientov a umožňovať ich realizáciu, či pomôcť ich riešiť alebo aspoň zmierniť. Toto si vyžaduje, aby sociálny pracovník vypočul myšlienky klientov, aby popritom vnímal ich pocity.
- *zodpovednosť* – je kategóriou etiky, ktorá charakterizuje vzťah jednotlivca k spoločnosti. Výrazom zodpovednosti je napr. aj dodržiavanie sľubov, dohôd a pod. Je to aj zodpovedný prístup sociálneho pracovníka k vlastnej práci, k poskytovaniu primeraných a najvhodnejších služieb sociálnemu klientovi v požadovanom rozsahu, kvalite a v primeranom a určenom čase. Je to ale aj kvalita prístupu sociálneho pracovníka k materiálnym hodnotám zariadenia inštitúcie, organizácie, v ktorom sociálnu pomoc poskytuje.“

Postrehy získané v prieskume

Na základe etických princípov boli postavené aj otázky v prieskume, ktorými sme chceli prísť k zisteniu reálneho stavu na troch pracoviskách ÚPSVaR - odbor zamestnanosti na Slovensku. Zistenia z uskutočneného prieskumu poukazujú na potrebnosť vykonávať sociálnu prácu kvalifikovanými sociálnymi pracovníkmi. Profesiou sociálnych pracovníkov na ÚPSVaR odbor zamestnanosti vykonávajú väčšinou ľudia, ktorí nemajú vzdelanie v oblasti sociálnej práce. Usudzujeme, že nekvalifikovaným sociálnymi pracovníkom chýba na výkon takejto profesie absolvovanie sociálno-psychologických výcvikov, kurzov, školení, seminárov zameraných

na psychológiu - empatiu, sociálnu prácu a komunikáciu s klientom. Podľa Budá (1994, s. 63) „empatia – vzhľadom na svoju psychologickú podstatu - je zjemnenou a aplikovanou schopnosťou pochopiť a uvedomiť si neverbálnu komunikáciu a metakomunikáciu.“

Sociálni pracovníci v uskutočnenom prieskume poukazovali na fakt, že na pracovisku absentuje možnosť podávať pripomienky, podnety, alebo návrhy k zlepšeniu efektivity svojej práce. Odborné porady nie sú len o nových zákonoch na pracoviskách, kde sa robí s človekom, ale mali by zahŕňať aj riešenie iných záležitostí, napr. etické problémy, ktoré sa vyskytujú pri práci s človekom a potrebujú riešenie. Hospodárska kríza spôsobila i v štátnej sfére zužovanie miest pre pôsobnosť sociálnych pracovníkov čo spôsobilo prerozdelenie pribúdajúcich klientov a tým aj veľkú administratívnu zaťaženosť. Potreba, aby sa vytvorili podmienky pre prijatie väčšieho počtu sociálnych pracovníkov je nevyhnutná. Eliminácia veľkého počtu klientov na jedného sociálneho pracovníka odbúrava zbytočnú nervozitu nielen u klientov na chodbách odborov zamestnanosti, ale aj u samotných sociálnych pracovníkov. Tým by sa mohla dosiahnuť kvalitnejšia pomoc pre klienta.

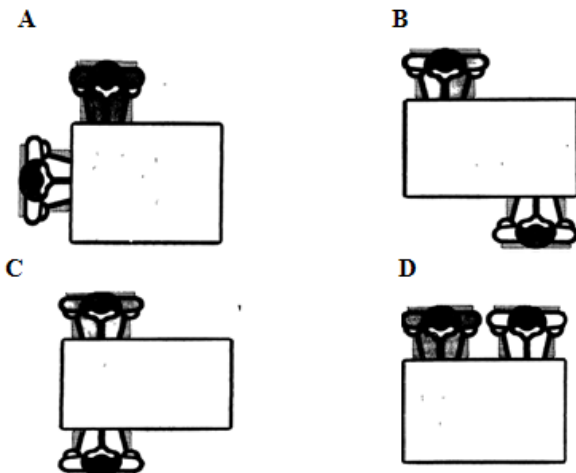
Klienti nám poukázali na fakt, že im je nepríjemné, keď sa majú zdôverovať sociálnemu pracovníkovi pred ďalším sociálnym pracovníkom a spolusediacim klientom v jednej miestnosti.

„Komunikácia je postavená na vzťahu vzájomnej dôvery“ (Carnegie, 2000, s. 39). U sociálnych pracovníkov sme zisťovali, či naozaj sedia v jednej miestnosti s kolegom, alebo s viacerými kolegami. Prieskum priniesol odpovede, že Úrady často disponujú malými miestnosťami, kde sú po dvoch až troch pracovníkoch v stiesnených podmienkach a zbytočne veľké miestnosti sa využívajú na sporadické porady. Tie by sa mohli dať prerobiť aj na dve kancelárie, kde by sa dosiahol efekt diskretnosti a dôvernej atmosféry pri práci s klientom. Načúvať požiadavkám samotných sociálnych pracovníkov, alebo ich klientov v práci je prínosom do budúcnosti, pretože človek sa práve v praxi stretáva s výhodami a nevýhodami fungujúceho procesu.

Mlčanlivosť, alebo diskretnosť je jednou zo zložiek, čo by mal sociálny pracovník voči klientovi dodržiavať. Na mlčanlivosť sa

zakladá aj vzájomná dôvera medzi sociálnym pracovníkom a klientom. Prieskumom sme zistili, že iba malá čiastka klientov si myslela, že ich sociálny pracovník hovorí o ich probléme ďalej, čo je cenným ukazovateľom, ale presvedčení by mali byť všetci. Nervozita, zlá nálada, súkromné problémy sú zložky, ktoré sa často odzrkadľujú aj v komunikácii. Tieto faktory ovplyvňujú nielen správanie sociálneho pracovníka, ale aj klienta. Odpovede získané v prieskume od sociálnych pracovníkov nám vo veľkej miere poukazovali na možnosť „niekedy“ čo znamenalo, že sa nevedia odosobniť od spomínaných faktorov.

Nasledujúca otázka sa týkala zistenia osobnej zóny medzi sociálnym pracovníkom a klientom. Prvé stretnutie sociálneho pracovníka s klientom je rozhodujúcim faktorom pre ďalšie fungovanie spolupráce. To, aký dojem zanechá správanie sociálneho pracovníka u klienta je veľmi dôležité, pretože určuje vývoj spolupráce a klientove odhodlanie k riešeniu problému. Na nasledujúcom príklade poukazujeme na spôsob sedenia pri práci s klientom. Nielen samotná komunikácia ovplyvňuje klienta, ale tiež aj vybavenie pracovného prostredia. Úlohou sociálnych pracovníkov bolo zvoliť možnosť, ktorá ich najviac vystihuje v spôsobe úpravy sedenia s klientom. Čo si myslíte, ktorý spôsob sedenia pri práci s klientom je najefektívnejší?

Odpovede, ktoré sme získali najviac poukazovali na spôsob sedenia „C“. Možnosť „A“ bola označovaná iba zriedka. „B“ a „D“ nikto zo sociálnych pracovníkov neoznačil.

Najefektívnejší spôsob sedenia je spôsob „A“. Táto možnosť je najvýhodnejšia pozícia, v ktorej je atmosféra priateľská a uvoľnená.

Popis jednotlivých spôsobov sedenia (Škvareninová, 2004).

Popis jednotlivých spôsobov sedenia	
A	B
Priateľsky pri rohu stola	Nezáujem
Najvýhodnejšia pozícia pre rokovanie. Atmosféra je uvoľnená a priateľská. Súvisí to do určitej miery s možnosťami voľby uhla pohľadu. Pohľad môže byť uhýbajúci, môže však aj hľadať kontakt s očami partnera.	Kto dodržiava odstup, naznačuje, že nechce mať vlastne so svojim partnerom v rozhovore nič spoločné. "Nezávislá pozícia" prezrádza buď chýbajúci záujem, alebo celkom očividne chýbajúce sebavedomie.
C	D
Zoči-voči	Na "svojej strane"
Pozícia na obrázku je takmer pozíciou konkurentov. Kto sa k druhému čelne priblíži, dáva najavo svoju pripravenosť na konfrontáciu a odhodlanosť bojovať o postavenie. Do rozhovoru sa môže ľahko votrieť nepriateľský tón.	Kto si chce prisadnúť k návštevníkovi, mal by to tak urobiť len vtedy, ak sa už vyjasnili dôležité otázky a obaja sú tej istej mienky, teda ak sa už bude rokovať iba o detailoch.

Pri zisťovaní znalostí z neverbálnej komunikácie sociálni pracovníci nemali problém s odpoveďami. Odpovede získané v prieskume od klientov vyjadrovali pozitívny vzťah k sociálnemu pracovníkovi, čo nás vo veľkej miere potešilo. Prekvapujúcim bolo možno zistenie, že klienti vnímali sociálneho pracovníka tak, ktorý pozerá iba na počítač, nevšima si ich a kladie im iba otázky. Aj takéto upozornenie je prínosom, na čo apelovať a na čom popracovať.

Záver

V príspevku sme poukázali na niektoré etické princípy a ich dôležitosť v používaní v komunikácii s klientom. Chceme upozorniť na to, že nielen sociálny pracovník vníma signály verbálnej a neverbálnej komunikácie, ale aj klient je živým článkom, ktorý pociťuje, vníma a vytvára si vlastný úsudok k ďalšej spolupráci. Cieľom bolo zistiť i fakt, ako sa etika dodržiava v praxi. Otázkami smerujúcimi k sociálnym pracovníkom sme dospeli k zisteniu, že etické princípy v praxi sú dodržiavané, čo je základný predpoklad dobre fungujúceho vzťahu sociálny pracovník verzus klient.

ZODPOVEDNOST' SOCIÁLNEHO PRACOVNÍKA VOČI SEBA A DEFENZÍVNA ORIENTÁCIA V SOCIÁLNEJ PRÁCI¹⁹

Andrej MÁTEL, Tibor ROMAN

Abstrakt

Sociální pracovník je považovaný za najúčinnější nástroj sociální práce, ale může být aj největším rizikom, ak svojou nekompetentnosťou, neodbornosťou, byrokratizmom či ľahostajnosťou poškodzuje klientov a profesiu. Príspevok prináša náčrt modelu zodpovednosti sociálneho pracovníka voči sebe s využitím nástrojov profesijného rastu a podporných subjektov. Tento model je súčasťou oprávnenej defenzívnej orientácii sociálnej práce. Od zodpovednosti sociálnych pracovníkov voči sebe, ako aj množstva a kvality nástrojov a podporných subjektov, závisí nielen profesijný rast sociálnych pracovníkov, ale znižujú sa aj riziká ohrozenia klientov. Oprávnená podpora sociálnych pracovníkov je priamo úmerná prospechu užívateľov služieb a zvyšuje kvalitu sociálnej práce.

Kľúčová slova

Etický kódex, defenzívna orientácia, sociální pracovník, zodpovednosť voči sebe.

Najúčinnějším nástrojom sociálnej práce je samotný sociální pracovník. Túto ústrednú tézu nášho príspevku zastávajú nielen viacerí súčasní odborníci na sociálnu prácu, ale potvrdzuje ho aj samotná klinická sociálna prax. Užívanie „seba samého“ ako nástroja intervencie a terapie je súčasťou viacerých teórií sociálnej práce (napr. prístup zameraný na osobu, existenciálne teórie, sociálna práca

---

¹⁹ Príspevek byl přednesen na konferenci *Rizika sociální práce. VII. Hradecké dny sociální práce* pořádané Pedagogickou fakultou Univerzity Hradec Králové, 1. - 2. října 2010, Hradec Králové.

založená na vzťahoch). V súvislosti s témou konferencie „riziká sociálnej práce“, si dovoľíme preložiť aj tvrdenie, ktoré bude na prvý pohľad protirečiť s ústrednou tézou tohto príspevku, a síce „najväčším rizikom sociálnej práce je samotný sociálny pracovník...“ K nej však treba ihneď dodať: „...ak svojou nekompetentnosťou, neodbornosťou, byrokratizmom či ľahostajnosťou poškodzuje klientov a profesiu.“

Profesia sociálneho pracovníka vyžaduje náležitú odbornú prípravu. Práve jej bola v posledných dvoch desaťročiach venovaná na Slovensku zvýšená pozornosť. Podobne ako aj v iných postkomunistických krajinách strednej a východnej Európy, tu nastal zrýchlený proces etablovania sociálnej práce ako samostatnej profesie a študijného odboru v rámci vysokoškolského vzdelávania. V súčasnosti, keď budeme môcť na Slovensku zaznamenať 20 rokov vysokoškolského vzdelávania v študijnom odbore sociálna práca, je kladený oveľa väčší dôraz na kvalitu vzdelávacieho procesu, vrátane sociálno-psychologických výcvikov a odbornej praxe. Od 1. januára 2009 je na Slovensku v platnosti zákon o sociálnych službách č. 448/2008 Z. z. podľa ktorého je sociálny pracovník definovaný na základe vysokoškolského vzdelania v študijnom odbore sociálna práca. V súčasnosti môžeme vzhľadom na kritérium vzdelávania konštatovať, že máme dostatok vzdelaných profesionálov v odbore sociálna práca. K tomu treba pripomenúť, že predpokladom pre dobrých sociálnych pracovníkov sú nielen patričné vedomosti a praktické výcviky, ale aj isté nároky na ich osobnosť, charakter a etickú zodpovednosť. Zo sociálnych pracovníkov, ktorí reálne vykonávajú túto profesiu, sú niektorí lepšie pripravení teoreticky, iní vynikajú zručnosťami a skúsenosťami. Žiaden sociálny pracovník nedokáže vykonávať svoju profesiu bez dopustenia sa chýb. Nik nie je neomylný ani dokonalý. Tak ako je klinická sociálna práca v procese učenia, to isté by malo platiť aj o sociálnych pracovníkoch. Predpokladom k tomu je, že sociálni pracovníci budú zodpovední k sebe samým a nájdu náležitú podporu u svojich kolegov, zamestnávateľov, v profesijnej komunite a širšej spoločnosti. Ak nie, budú pre svojich klientov a profesiu stále väčším rizikom.

Aj sociálni pracovníci môžu mať problémy

Problémové oblasti, ktoré môžu ovplyvňovať výkon profesijnej činnosti sociálnych pracovníkov, môžeme kategorizovať do dvoch základných skupín – na osobné a pracovné. Prvá zahŕňa osobnú, rodinnú a zdravotnú oblasť, druhá pracovnú. Jednotlivé problémy bez ohľadu na svoj pôvod zvyčajne prestupujú do ďalších oblastí. Taxatívne vymenujeme najčastejšie sa vyskytujúce problémové oblasti, ktoré môžu ovplyvniť činnosť sociálnej pracovníčky, resp. pracovníka:

1. Osobná oblasť

- osobnostné poruchy;
- psychické choroby;
- zdravotné postihnutia alebo závažnejšie fyzické choroby;
- depresie a iné emocionálne problémy;
- stres dôsledkom vážnej životnej udalosti (napr. smrť blízkeho);
- manželské, rodinné alebo iné vzťahové problémy, osobitne domáce násilie;
- závislosti (najmä alkoholová a drogová, ale aj nelátkové);
- kríza stredného veku;
- problémy so zákonom;

2. Pracovná oblasť

- finančné ťažkosti – vrátane nízkeho príjmu sociálnych pracovníkov;
- mobbing – násilie na pracovisku; bossing – mobbing nadriadeného;
- činnosť s rizikovými klientmi (napr. agresívni klienti v DSS, psychiatrických zariadeniach; manipulatívni klienti atď.);
- sociálna práca so zvýšenými rizikami ohrozenia (napr. terénna sociálna práca s drogovými závislými osobami, obeťami obchodovania s ľuďmi, nízkoprahové nocľahárne, K-centrá, kuratívna sociálna práca, penitenciárna sociálna práca atď.);
- stres na pracovisku;

- syndróm vyhorenia s jeho rozličnými príznakmi.

Z nich sú niektoré zavinené samotnou osobou (zvlášť látkové závislosti, problémy so zákonom), mnohé však vstupujú do života sociálneho pracovníka bez jeho vlastného pričinenia. Niektorým z nich je možné predchádzať zodpovedným prístupom voči sebe samému, iné si vyžadujú aj pomoc zvonku – angažovanými podpornými subjektmi a dostatočne efektívnymi nástrojmi pomoci. Paradoxom je, že sociálni pracovníci, sociálni poradcovia, psychoterapeuti, či supervízori sú vzdelávaní a trénovaní v tom ako pomôcť zvládať životné krízy iných, často však nevedia ako pomôcť sami sebe, ak sa v podobnej situácii ocitnú oni sami. Väčšina z nich váha požiadať o pomoc iného odborníka. Svoje problémy sa snažia starostlivo skrývať pred svojimi kolegami a nadriadenými (Čo si o nich pomyslia?, Odborník nemôže mať problémy... Ako môžem pomáhať iným, ak si sám nedokážem pomôcť? atď.). Nazdávajú sa, že si dokážu pomôcť sami alebo, že „sa to dáko vyrieši“. Namiesto toho sa neriešené problémy prehľbujú. Z menších a sporadických ťažkostí sa stávajú vážne problémy a môže nastať oslabenie, poškodenie alebo až narušenie sociálneho pracovníka, čo angličtina vyjadruje výrazom „the impaired social worker“. V Barkerovom Slovníku sociálnej práce (2003, s. 210) sa ním rozumie „osoba, ktorá je nespôsobilá náležite pracovať ako sociálny pracovník a poskytovať kvalifikovanú starostlivosť o klientov dôsledkom fyzickej alebo psychickej poruchy, osobných problémov alebo nie je schopná dodržiavať profesijný etický kódex. Tieto problémy veľmi často zahŕňajú alkoholizmus a iné látkové závislosti, psychické poruchy, syndróm vyhorenia, stres alebo problémy vo vzťahoch.“ Z hľadiska histórie sa v Spojených štátoch v 70-tych rokoch 20. storočia začala venovať väčšia pozornosť pracovníkom v rámci niektorých pomáhajúcich profesií, ktoré mali vážne problémy s alkoholom alebo inou látkovou závislosťou. Vznikali svojpomocné skupiny ako „Právnici starajúci sa o právnikov“ (1976) alebo „Psychológovia pomáhajú psychológom“ (1980). Na národnej úrovni sa americká Národná asociácia sociálnych pracovníkov (NASW) začala zaoberať alkoholizmom a ďalšími podobnými problémami sociálnych pracovníkov v roku 1979. O rok neskôr sa vytvorila

svojpomocná skupina „Sociálni pracovníci pomáhajú sociálnym pracovníkom“. O dva roky neskôr začala v NASW pôsobiť pracovná skupina odborníkov, ktorej úlohou bolo vytvoriť stratégiu riešenia problému „narušených sociálnych pracovníkov“. V roku 1984 vydalo NASW prvú rezolúciu o „narušených sociálnych pracovníkoch“ a roku 1987 bol publikovaný celistvý program pomoci. V rámci revízie etického kódexu NASW, boli v rokoch 1994 a 1996 vsupsumované viaceré body, ktoré sa špecificky venovali „narušeným sociálnym pracovníkom“ (por. Reamer 2003, s. 181-5). V slovenskom jazyku uprednostníme spojenie „sociálny pracovník s vážnymi ťažkosťami“. Ním budeme v tomto príspevku rozumieť osobu neschopnú efektívne a zodpovedne vykonávať klinickú sociálnu prácu z dôvodov mentálnej choroby, fyzickej choroby, látkovej alebo nelátkovej závislosti alebo iných vážnych problémov, ktorá vyžaduje osobitú podporu, sprevádzanie a pomoc profesijnej komunity.

Zodpovednosť sociálneho pracovníka voči sebe

Na základe metódy pozorovania a textovou analýzou relevantných etických dokumentov, si dovoľujeme tvrdiť, že v súčasnosti nie je na Slovensku venovaná dostatočná a náležitá pozornosť zodpovednosti profesijnej komunity za samotných sociálnych pracovníkov ani zodpovednosti sociálnych pracovníkov voči sebe samým. Do istej miery vplyva na túto skutočnosť historicko-sociálny kontext a „mladosť“ sociálnej práce v postkomunistických krajinách. Okrem vyššie zmieneného vzdelávania a prípravy sociálnych pracovníkov bola pozornosť pomerne úzko koncentrovaná na ich profesijnú, odbornú a etickú zodpovednosť voči klientom. Prvoradost' záujmu o klienta sa stala ústredným mottom vzdelávania a etiky sociálnej práce. Popri tom sa „zviezli“ zodpovednosti voči kolegom, zamestnávateľom, profesii a spoločnosti, ale na samotného pracovníka akoby nezostalo žiadne miesto. Dokladom toho je aj skutočnosť, že na Slovensku doposiaľ platí Etický kódex sociálnych pracovníkov z roku 1997, kde zodpovednosť sociálneho pracovníka voči sebe samému absentuje. Istý posun – najmä vplyvom „medzinárodného etického kódexu“ IFSW/IASSW z roku 2004 – nastal v Etickom kodexe sociálnych

pracovníků České republiky v roku 2006 (najmä v bodoch 2.1.7; 2.4.2 a 2.5.6). Autori tohto príspevku sa domnievajú, že je namieste, aby etické kódexy výslovne akcentovali zodpovednosť sociálneho pracovníka voči sebe samotnému. Príkladom z dobrej praxe je americký etický kódex NASW (2008).

Tak ako nemôžeme účinne pomôcť nedobrovoľnému klientovi, ktorý je apatický, rezignovaný a neaktívny, nedá sa pomôcť ani vysoko kvalitnými výcvikmi a vzdelávaním sociálnym pracovníkom, ktorí o to nemajú záujem. Preto býva súčasťou novších deontologických kódexov *povinnosť* sociálnych pracovníkov starať sa o svoj profesijný rast. „Medzinárodný etický kódex sociálnej práce“ IFSW/IASSW (2004) uvádza: „Sociálni pracovníci majú povinnosť vykonať nevyhnutné kroky v profesionálnej a osobnej starostlivosti o seba na pracovisku i v spoločnosti, aby boli schopní poskytovať zodpovedajúce služby“ (č. 5.6). Český etický kódex (2006) vynecháva osobnú starostlivosť, profesionálnu špecifikuje na „uplatňovanie nových prístupov a metód“ (č. 2.4.2). Profesionálny rast uvádza aj slovenský etický kódex (1997, č. 1.B).

Ani najlepšie sformulovaný etický imperatív v deontologickom kódexe nestačí, ak chýba sociálnym pracovníkom zvnútornená potreba zodpovednosti voči sebe. Kopriva v svojej známej knihe *Lidský vztah jako součást profese* navrhol, aby v etickom kódexe bolo explicitne uvedené: „Pomáhajúci je pripravený kedykoľvek vnímať a akceptovať svoju nedokonalosť, slabosť a zraniteľnosť, ktorú pomáhanie zviditeľňuje a pomocou sebareflexie a supervízie napomáhať vývoju k lepšiemu stavu, než je súčasný“ (2006, s. 91). V každom prípade vedomie vlastnej obmedzenosti môže oslobodiť samotného pracovníka, ale aj jeho klientov a zamestnávateľov od perfekcionizmu. „Otom“ takéhoto postoja bol múdry filozof – Sokrates, autor známeho výroku „viem, že nič neviem“. Ak ono „nič“ neberieme ako úplnú absenciu vedomostí, ide skôr o uvedomenie obmedzenosti vlastného poznania a vlastných skúseností. To však neznamená, že by sa s oným „ničím“ mal sociálny pracovník uspokojiť. Práve naopak – podobne ako Sokrata – by ho to malo motivovať k stále novým otázkam, a teda

permanentnému rozvíjaniu ďalších poznatkov a zručností (Mátel, 2010a, s. 89).

Základné vnútorné predpoklady sociálneho pracovníka v rámci zodpovednosti voči sebe sú dve: 1. Uvedomuje si svoju slabosť a potrebu rastu, resp. priznáva sám sebe, že nie je „perfektný“; 2. Vôľou vyjadruje súhlas, že sa chce starať o svoj osobný a profesijný rast. Po nich je nutné, aby nasledovalo rozhodnutie s aktívnou realizáciou profesijného a osobného rastu použitím nástrojov, ktoré má k dispozícii. V tomto procese potrebuje sociálna pracovníčka alebo pracovník viaceré podporné subjekty. Schéma č. 1 vyjadruje základný náčrt modelu zodpovednosti sociálnych pracovníkov voči sebe a ich profesijného rastu.

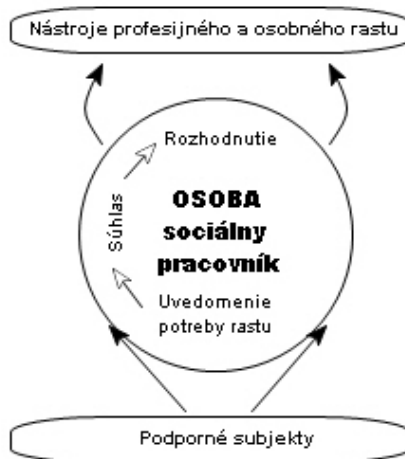

Schéma č. 1

Od množstva a kvality nástrojov a podporných subjektov závisí profesijný rast sociálnych pracovníkov. Podľa Janigovej (2008b) jedným z účinných spôsobov, ako organizácia môže podporiť profesionálny rozvoj svojich zamestnancov je zavedenie plánov osobného rozvoja pracovníkov. Zvýšením kvality sociálnych pracovníkov sa zvyšuje kvalita samotných služieb a znižuje sa riziko ohrozenia klientov.

Nástroje profesijného rastu

V predloženom príspevku rozlišujeme nástroje rastu (*niečo*) od podporných subjektov, čiže osôb a inštitúcií (*niekoho*), hoci v praxi sú niektoré nástroje úzko spojené so subjektmi (napr. supervízia – supervízor; konzultovanie – kolegovia). Podobne to platí aj o rozlišovaní profesijného a osobného rastu, ktoré nie je možné úplne oddeliť. Za základné nástroje profesijného rastu považujeme nasledovné:

a) **sebareflexia** – sociálny pracovník sa pravidelne zamýšľa nad tým, čo vie, čo koná a prečo tak koná, teda analyzuje svoje myšlienky, pocity a konanie. Ide o učenie sa z vlastných skúseností. Predpokladom sebareflexie je sebakritický prístup k vlastnej profesijnej činnosti (por. Howe, 2009, s. 171). Neustála sebareflexia umožňuje sociálnemu pracovníkovi poskytovať sociálnu pomoc tak, aby jeho starostlivosť, sociálna pomoc aj organizácia zaangažovala klienta a tým zabezpečila aktívnu participáciu všetkých subjektov do riešenia spoločných problémov (Janigová, 2008a, s. 40).

b) **supervízia** – tá sa v sociálnej práci zväčša chápe ako poradenská metóda využívaná pre zabezpečenie a zvýšenie kvality profesijnej činnosti, respektíve kompetencie sociálnych pracovníkov (Oláh, Schavel et al., 2009, s. 127). V supervíznom vzťahu je v atmosfére bezpečia a dôvery analyzovaný vzťah medzi sociálnym pracovníkom a klientmi. ňou sa sociálny pracovník podelí s časťou zodpovednosti za prácu s klientmi (Mátel, Roman, 2010a). Supervízia je taktiež vhodným prostredím pre sebareflexiu a jedným z nástrojov ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov. Vyššie zmienený zákon č. 448/2008 Z. z. priniesol na Slovensku dôležitú legislatívnu oporu pre supervíziu v sociálnej práci. Podľa neho poskytovateľ sociálnej služby je povinný na účel zvýšenia odbornej úrovne a kvality poskytovanej sociálnej služby vypracovať a uskutočňovať program supervízie (§ 9 ods. 10). Táto sa teoreticky stala integrálnou súčasťou kvality poskytovania sociálnej služby. Každý sociálny pracovník by *mal mať* možnosť (čo nie je to isté ako *má*) pravidelnej supervízie. Napriek nemalým ťažkostiam s realizáciou supervízie, ak sociálny pracovník rozpozná jej kľúčový

význam pre seba a užívateľov služieb, mal by konať dostatočne asertívne, aby ju skutočne aj dosiahol (por. Parrott, 2010, s. 115);

c) **konzultovania s kolegami** alebo inými odborníkmi v sociálnej práci, resp. z iných pomáhajúcich profesií. Na rozdiel od supervízie sa konzultácia zvyčajne realizuje ad hoc a zameriava sa na špecifický cieľ. Konzultant zvyčajne nemá špecifickú administratívnu autoritu nad tým, komu ju poskytuje. Vhodné je, ak si za účelom konzultovania sociálni pracovníci vyberajú kolegov z rovnakej alebo podobnej oblasti profesijnej činnosti, resp. pracujúcich s rovnakou cieľovou skupinou (Mátel, 2010a, s. 121);

d) **tréningy a odborné výcviky** – účasť na akreditovaných špecializovaných tréningoch a odborných výcvikoch rozširuje predovšetkým zručnosti sociálnych pracovníkov, čo je dôležitým predpokladom pre ich širšie kompetencie (napr. Inštitút ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov /IVSP/ pri VŠZaSP sv. Alžbety ponúka výcvik sociálnych poradcov, výcvik supervízorov, sociálno-psychologický výcvik, terapeutické techniky v sociálnej práci atď.);

e) **d'alšie vzdelávanie** – sem patrí okrem samovzdelávania, účasť na odborných seminároch a konferenciách, ale aj vzdelávacie kurzy zamerané na niektoré špecializácie v sociálnej práci (napr. IVSP ponúka špecializované vzdelávanie v programoch sociálna práca so žiadateľmi o azyl a azylantmi; manažment v sociálnej práci; sociálna práca so seniormi; terénna sociálna práca a streetwork; sociálna práca s rodinou; mediácia atď.). V nadväznosti na sebaraflexiu sem patrí aj schopnosť modifikovať svoje vlastné konanie vo svetle nových poznatkov;

f) **publikačná a lektorská činnosť** – publikovanie a lektorovanie sú nielen nástrojmi odovzdávania vlastných poznatkov a skúseností iným kolegom a študentom sociálnej práce, ale aj vhodnou príležitosťou k zamysleniu nad stavom vlastného poznania, jeho systematickej verbalizácii a inšpirácii k ďalšiemu štúdiu;

g) **vedecko-výskumná činnosť** – okrem významov pre samotnú profesiu, výskumná činnosť podporuje systematickú prácu, tvorivosť, inovovanie a dynamiku v profesijnej činnosti.

Na schéme č. 2 môžeme názorne vidieť nástroje profesijného a osobného rastu, ktoré môže mať sociálna pracovníčka, resp. pracovník k dispozícii.

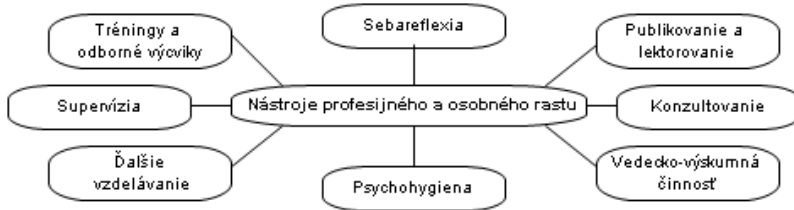

Schéma č. 2

Sociálna pracovník, ktorý dostatočne využíva nástroje svojho profesionálneho rastu, výrazne znižuje riziká ohrozenia užívateľov služieb vlastnou osobou. Stáva sa čoraz viac zodpovednejším. Prejavom zodpovednosti je, že dokáže objasniť a obhájiť vlastné konania, odmieta také jednanie, ktoré môže užívateľom škodiť. Je otvorený kritike iných, ale dokáže aj odmietnuť neoprávnený kriticizmus (Parrott, 2010, s. 73).

K nástrojom osobného rastu patrí predovšetkým vlastná psychohygiena, napr. zdravý životný štýl, dostatok spánku, správne stravovacie návyky, športové a iné telesné aktivity, pestovanie mimo pracovných koníčkov a záujmov, spoločenské (mimopracovné) vzťahy. K dôležitým nástrojom psychohygieny patrí aj využívanie oddychu od práce formou dovolenky, voľných víkendov, resp. iných voľných dní.

Defenzívna orientácia v sociálnej práci

Z hľadiska vývoja základných hodnôt a etiky sociálnej práce identifikoval Frederick G. Reamer (2006, s. 18-20) šesť základných hodnotových orientácií. Popri paternalistickej, náboženskej, klinickej, amoralistickej a orientácii na sociálnu spravodlivosť, rozlišuje aj tzv. defenzívnu orientáciu (*defensive orientation*). Názov „defenzívna“ označuje obranu, resp. ochranu. V protiklade s klinickou orientáciou, ktorá primárne zdôrazňuje predovšetkým ochranu a prospech klientov, defenzívna orientácia zameriava

pozornosť na riziká spojené s činnosťou sociálnych pracovníkov a ich ochranou. Medzi ústredné príčiny jej vzniku – najmä v Spojených štátoch a Veľkej Británii – patrili rozličné formy nepodložených obvinení z nedbalosti a zneužívania úradnej právomoci sociálnych pracovníkov. S narastajúcou zodpovednosťou sociálnych pracovníkov sa zvyšovalo aj riziko súdnych sporov, osobitne vzhľadom na sociálno-právnu ochranu detí. Reakciou na túto skutočnosť bolo, že niektorí sociálni pracovníci veľmi rýchlo – hoci aj unáhle – navrhovali vyňať dieťa z rizikovej rodiny skôr, než by mohli byť žalovaní za zanedbanie svojich povinností v prípadoch týrania (Schuck, 1983, s. 75). Dôvody k defenzívnej orientácii v sociálnej práci môžu byť viaceré. Nigel Harris (1987) poukazyval na jej využívanie v prípadoch, keď sociálni pracovníci postupujú „presne podľa kníh“, čiže podľa administratívnych inštrukcií a štandardov daných zákonom a úradmi. Pritom ochraňujú seba a svoju inštitúciu viac ako svojich klientov. Na nebezpečenstvo defenzívnej praxe v spojitosti s byrokratickým prístupom upozorňovali v 90-tych rokoch aj ďalší autori (McBeath, Webb, 1990; Howe, 1992; Cooper, 1993; Banks, 1995; 2006, u nás Nečasová, 2008, s. 45).

Ak chýbajú náležité mechanizmy ochrany, podpory a pomoci sociálnym pracovníkom, jestvuje riziko vytvorenia uvedomelých alebo neuvedomelých „sebaobranných mechanizmov“. Preto by autori tohto príspevku chceli poukázať práve na oprávnený typ „defenzívnej orientácie“ v slovenskej sociálnej práci. Nemáme pritom na mysli žiadnu formu zanedbávania zodpovedností voči klientom. Tuná by sme upozornili, že jestvuje isté (neuvedomelé) nebezpečenstvo, ak pri zdôrazňovaní prvoradosti záujmu o klientov postavíme na druhú stranu pomyslenej váhy záujmy sociálneho pracovníka. Totiž popri *neoprávnených* záujmoch sociálnych pracovníkov *na úkor* klientov, môžeme eliminovať aj ich *oprávnené* záujmy, ktoré konečným dôsledkom smerujú k prospechu klientov. Zodpovednosť sociálnych pracovníkov voči užívateľom služieb a voči sebe totižto leží v rovnakej profesijno-etickej rovine. Pod oprávnenou defenzívnou orientáciou rozumieme preventívnu systematickú a štruktúrálnu pomoc sociálnym pracovníkom, ktorá by bola zameraná na pomoc, podporu, sprevádzanie a posilnenie nich

samotných. Primárnu zodpovednosť nesú vždy samotní sociálni pracovníci. Títo však potrebujú podporu. Túto môžeme rozlíšiť na osobnú (podporu rodiny, priateľov) a štrukturálnu (profesijná a celospoločenská), ako ich znázorňuje schéma č. 3. Štrukturálna opora sa pritom realizuje prostredníctvom podporných subjektov, teda osôb, inštitúcií, organizácií a celej spoločnosti, ktorých cieľom je podpora a ochrana profesionálnych sociálnych pracovníkov, sociálnej práce a užívateľov služieb.

Schéma č. 3

Rodina a priatelia sú základné a najdôležitejšie podporné subjekty človeka. „Aby bol sociálny pracovník schopný napomáhať druhým, sústrediť sa na ich problémy, byť nezaujatý, vedieť vyzdvihnúť kladné stránky ľudí a byť ich príkladom, musí mať chápanie a tolerantné rodinné prostredie“ (Oláh, Roháč, 2006, s. 106). Rozhovor v rodine alebo s priateľmi môže byť veľmi dôležitým nástrojom v prevencii syndrómu vyhorenia. Osamelosť a deficit rodinného prostredia (resp. komunitného u nábožensky zasvätených osôb) môže viesť sociálnych pracovníkov k nadmerným nezdravým prejavom prílišnej pracovnej angažovanosti a pripútavaniu klientov k svojej osobe. Z hľadiska etiky môže byť zvýšené riziko romantických alebo sexuálnych vzťahov s klientmi alebo klientkami.

Zamestnávateľské organizácie a nadriadení – zodpovednosť sociálnych pracovníkov voči sebe sa nedá naplno realizovať bez angažovanej spolupráce zamestnávateľských organizácií a priamych nadriadených. Od zamestnávateľských organizácií sa očakáva, že vytvoria so svojimi zamestnancami korektné pracovné zmluvy a jasne zdefinujú ich pracovnú náplň. Zamestnávateľské organizácie

majú takisto zodpovednosť, aby zabezpečili adekvátne finančné zdroje nielen pre svojich klientov, ale aj pre zamestnancov, vrátane podpory ich odborného rastu a supervíznej pomoci (Mátel, 2010a, s. 122-3). V novších deontologických kódexoch sa uvádza „etická zodpovednosť voči pracovisku“ namiesto staršej podoby „etická zodpovednosť voči zamestnávateľským organizáciám“ (takto stále v slovenskom etickom kódexe, 1997). Etická zodpovednosť voči pracovisku nezahŕňa výlučne sociálnych pracovníkov ako zamestnancov, ale aj povinnosti zamestnávateľov na podporu a ochranu svojich pracovníkov.

Kolegovia – vzťah medzi kolegami by mal primárne viesť k spolupráci a vzájomnej konzultácii v procese komplexnej pomoci jednotlivým klientom, skupinám a komunitám. Aktívna spolupráca môže významne prispieť k zvýšeniu kvality poskytovaných sociálnych služieb (Mátel, 2010a, s. 121). Okrem toho sú kolegyne alebo kolegovia pre sociálnych pracovníkov a pracovníčky dôležitým nástrojom podpory v rámci konzultovania. Zvýšenú zodpovednosť by mali niesť kolegovia za sociálnych pracovníkov u ktorých sa začínajú prejavovať príznaky rodiačich sa vážnejších problémov, akými sú napr. chronická únava, dlhodobo znížená pracovná aktivita, príznaky opilsti a pod. Ich zakrývanie alebo ignorovanie je znakom falošnej kolegiality. Včasná detekcia prostredníctvom kolegov môže napomôcť k tomu, aby problémy neviedli k vážnym ťažkostiam, napr. syndrómu vyhorenia, manifestácii duševných porúch alebo závislosti.

Profesijné organizácie a vzdelávacie inštitúcie – sem by mala patriť predovšetkým stavovská organizácia sociálnych pracovníkov na Slovensku, vrátane zastrešujúcej asociácie a etickej komisie. Ich deficit znižuje kvalitu podpory sociálnych pracovníkov. Na Slovensku vypracoval návrh zákona o zriadení Slovenskej komory sociálnych pracovníkov Štefan Strieženec (2006). Žiaľ, po jeho náhlej smrti sa žiadnu obdobnú inštitúciu doposiaľ nepodarilo zriadiť. Asociácia by mala mať disciplinárne právomoci, vrátane možnosti pozastavenia činnosti (odobrania licencie) v závažných zákonných alebo etických zlyhaniach vzhľadom na prioritu ochrany klientov. Eventuálne sankcie by však mali sprevádzať špecializované programy podpory sociálnych pracovníkov s vážnymi ťažkosťami

(podobne ako sú v USA rozličné Programmes for Impaired Clinical Social Workers). Medzi naliehavé potreby na Slovensku patrí aj aktualizácia etického kódexu sociálnych pracovníkov (viď príspevok vyššie). Medzi činné profesijné organizácie môžeme spomenúť Asociáciu vzdelávateľov v sociálnej práci na Slovensku; Asociáciu supervízorov a sociálnych poradcov; Asociáciu poskytovateľov sociálnych služieb v SR. Ďalšie vzdelávanie sociálnych pracovníkov okrem toho zabezpečujú viaceré vysoké školy, resp. ich vzdelávacie inštitúty (napr. Inštitút ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov pri VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave). Jednotlivé inštitúcie sú dôležité nielen vzhľadom na ponúkané tréningy, odborné výcviky a rozličné školenia, ale predovšetkým kvôli kvalifikovaným odborníkom, ktoré ich realizujú.

Svojpomocné skupiny – môžeme rozlíšiť ich dve základné podoby – miestne a so špecifickým zameraním. Do prvej skupiny by patrili svojpomocné skupiny sociálnych pracovníkov na určitom území (napr. vo väčších mestách, okrese, resp. na území VÚC) ako priestor rozvíjania vzťahov, výmeny profesijných skúseností a zručností. Svojpomocnými skupinami so špecifickým zameraním rozumieme najmä skupiny na podporu sociálnych pracovníkov s istými vážnymi problémami (napr. závislých na alkohole, resp. iných toxických látkach).

Supervízori a odborníci z iných pomáhajúcich profesií – dostatočné množstvo náležite pripravených a pre sociálnych pracovníkov dostupných supervízorov je na Slovensku doposiaľ reálnym problémom. Okrem supervízorov sem môžeme zaradiť, zvlášť vzhľadom na sociálnych pracovníkov s vážnymi ťažkosťami, aj ďalších odborníkov z iných pomáhajúcich profesií – psychoterapeutov, psychológov, psychiatrov, lekárov.

Širšia spoločnosť – z hľadiska makroúrovne a sociálnej politiky je dôležitá inštitucionálna, koncepčná a systematická podpora sociálnej práce a profesionálnych sociálnych pracovníkov. Zvlášť by sme opätovne zdôraznili zabezpečenie finančných zdrojov pre náležité mzdy vysokoškolsky vzdelaných odborníkov, ďalej finančnú podporu ďalšieho vzdelávania, realizovanie výskumu v sociálnej

práci, forsírovanie a materiálno-finančné zabezpečenie vzniku stavovskej asociácie.

Z hľadiska foriem pomoci je dôležité, aby sa vzájomne dopĺňali individuálne formy (napr. konzultovanie, individuálna supervízia, psychoterapia), skupinové (supervízia skupiny, organizácie; svojpomocné skupiny) a štrukturálne – systémové zmeny v sociálnom prostredí a sociálnej politike. Schéma č. 4 znázorňuje kompletný model zodpovednosti sociálneho pracovníka voči sebe s dostatočnými nástrojmi profesijného rastu a podpornými subjektmi.

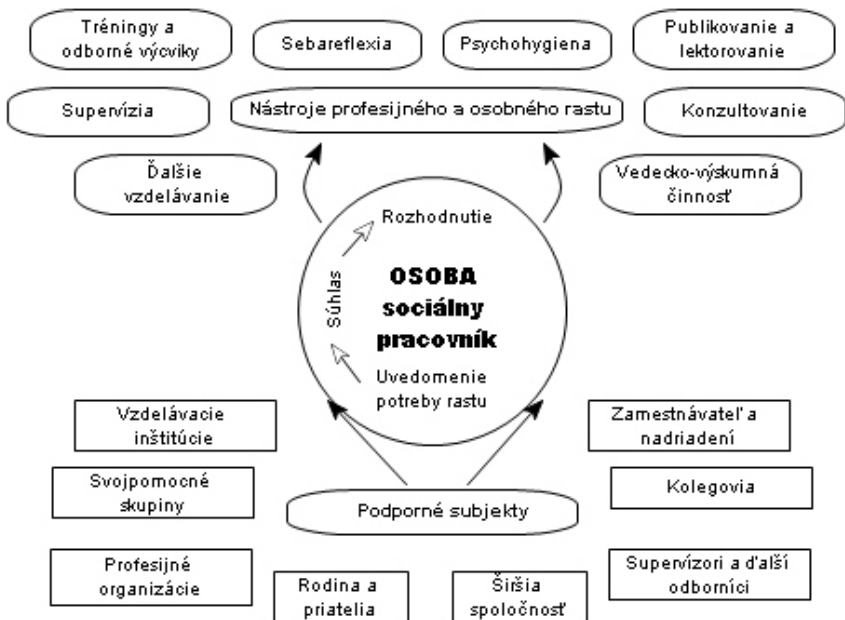

Schéma č. 4

Záver

Sociálni pracovníci, ktorí si uvedomujú potrebu neustáleho rastu a využívajú nástroje svojho profesionálneho a osobného rastu, výrazne znižuje riziká ohrozenia užívateľov služieb vlastnou osobou. V príspevku sme upozornili na dôležité nástroje profesijného rastu medzi ktoré patria sebareflexia, supervízia, konzultovanie, tréningy a odborné výcviky, ďalšie vzdelávanie, publikačná a lektorská činnosť, vedecko-výskumná činnosť. Načrtli sme model zodpovednosti sociálnych pracovníkov voči sebe, kde majú dôležité miesto aj osobné a štrukturálne podporné subjekty. Medzi štrukturálne podporné subjekty patria najmä zamestnávateľské organizácie, kolegovia, profesijné organizácie, vzdelávacie inštitúcie, svojpomocné skupiny, supervízori, odborníci z iných pomáhajúcich profesií a širšia spoločnosť z hľadiska sociálnej politiky. Tieto môžu byť súčasťou defenzívnej orientácie na ochranu a pomoc sociálnym pracovníkom. Od množstva a kvality nástrojov a podporných subjektov závisí profesijný rast sociálnych pracovníkov. Zvýšením kvality práce sociálnych pracovníkov sa zvyšuje kvalita poskytovaných sociálnych služieb a znižujú sa riziká ohrozenia klientov. Ich nedostatok alebo znížená kvalita vytvára priestor pre narastajúce problémy a vážne ťažkosti sociálnych pracovníkov, čo zvyšuje riziká ohrozenia užívateľov služieb. Na Slovensku doposiaľ chýbajú medzi podpornými subjektmi stavovská asociácia, jej etická komisia, svojpomocné skupiny a náležité realizovanie supervízie v sociálnych službách. Z hľadiska normatívnej etiky je dôležité, aby etické kódexy výslovne akcentovali zodpovednosť sociálneho pracovníka voči sebe ako aj zodpovednosť zamestnávateľov za sociálnych pracovníkov, najmä v oblastiach zabezpečenia ďalšieho vzdelávania, výcvikov a supervízie.

SYSTEMATICKÝ POSTUP ŘEŠENÍ ETICKÝCH DILEMAT V SOCIÁLNÍ PRÁCI²⁰

Andrej MÁTEL

Abstrakt

Dilematem se rozumí výběr mezi dvěma nebo více nechtěnými možnostmi. Autor v příspěvku představuje pojmové rozlišení mezi etickým dilematem a problémem a nastiňuje oblasti, ve kterých se dilematické situace mohou vyskytnout. V návaznosti na práci Frederica G. Reamera představuje systematický přístup řešení etických dilemat v rámci konkrétních kazuistik v klinické sociální práci.

Klíčová slova

Dilema, etická dilemata, etický problém, sociální práce.

Úvod

V každé profesi, včetně sociální práce, se člověk může dostat do situace, kdy přichází do úvahy nejméně dvě alternativy řešení. Přitom ani jedno nemusí být ideální, právě naopak. Sociální pracovník se má rozhodnout pro jedno řešení z takových alternativ, kdy ani jedno není optimální nebo morálně správné. V těchto případech se mluví o dilematech a dilematických situacích. Nejčastěji se o nich pojednává v oblasti etiky, přičemž dilemata nemusejí být a priori morální povahy. V předloženém příspěvku poukazuji na rozlišení mezi etickým problémem a dilematem, uvedu několik dilematických situací z klinické sociální práce a představím systematický přístup k jejich řešení.

---

²⁰ Příspěvek byl přednesen na konferenci *Akční pole sociální práce IV.* pořádané Pedagogickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci, 23. březen 2010, Olomouc.

Problém a dilema – pojmové rozlišení

Někteří autoři poukazují na potřebu rozlišení mezi etickými problémy a etickými dilematy, protože v běžné řeči jsou téměř všechna složitá rozhodnutí nazývána „dilematy“ (Thomson et al., 2000, s. 6-7). Řecké slovo *problema* označuje diskutabilní, složité situace, které vyžadují řešení. Etické problémy mají alespoň jedno správné řešení nebo jednu možnost správného řešení. Rozhodování v některých situacích může být těžké, složité nebo problematické, ale pokud existuje správné řešení, nemůžeme hovořit o dilematu. Naproti tomu řecký výraz *dylema* označuje dvojaký argument (dvo – dvě) v konfliktních složitých situacích. Všeobecně potom dilematem rozumíme výběr mezi dvěma nebo více nechtěnými možnostmi. Kutnohorská (2007, s. 13) morální dilema přirovnává ke křižovatce nebo rozcestí, jejíž směry úplně nevedou k dosažení cíle.

Sociální pracovnice nebo pracovník se mohou ocitnout v nezáviděníhodné situaci, když mají dělat rozhodnutí v dilematických situacích své profesní činnosti. Podle Janigové (2008a, s. 48) etické problémy mohou vznikat v situacích, když sociální pracovník má přijmout rozhodnutí, se kterým není osobně ztotožněný. Nemůže klientovi poskytnout pomoc, službu z důvodu nesplnění stanovených kritérií státem anebo organizací poskytující sociální pomoc. Pokud ani jedno z možných způsobů řešení nelze označit za „dobré“, výběr je rozporuplný a konečné rozhodnutí má být „menším zlem“ anebo „menším utrpením“. Riziko se zvyšuje tím, že rozhodnutí může být vnímané i jako (negativní) precedens. Jakékoliv rozhodnutí může přinést kromě nežádoucích důsledků i pocity viny, lítost a výčitky svědomí, se kterými se ten, kdo dělá rozhodnutí, musí vyrovnávat.

Oblasti potencionálních dilemat

Sociální pracovníci mohou narazit na široké spektrum etických dilemat jako důsledek jejich různorodých a někdy i neslučitelných povinností vůči klientům, zaměstnavatelům, kolegům, profesi a celé společnosti (Reamer, 1995, s. 897). Vznik dilematických situací může úzce souviset s konflikty zájmů.

Ve starší podobě etického kodexu Mezinárodní federace sociálních pracovníků (IFSW, 1994) se vyjmenovaly některé oblasti, ve kterých se sociální pracovníce nebo pracovníci mohou ocitnout ve středu konfliktu zájmů:

- mezi samotným sociálním pracovníkem a klienty,
- mezi jednotlivými klienty,
- mezi skupinami klientů,
- mezi skupinou klientů a zbytkem populace,
- mezi systémem, resp. institucí nebo zaměstnavatelem a sociálními pracovníky,
- mezi odlišnými skupinami odborníků.

Další problematickou oblastí, kterou kodex uvádí, byla skutečnost, že sociální pracovníci mají často dvě role současně – pomáhat i kontrolovat. Český etický kodex (2006) v této oblasti doporučuje, aby si sociální pracovníci ujasnili etické důsledky kontrolní role, a do jaké míry je tato role přijatelná z hlediska základních hodnot sociální práce. Jinou problematickou oblastí je konflikt zájmů klienta s požadavkem efektivnosti a prospěšnosti práce. K dalším oblastem sociální práce, ve kterých se etická dilemata vyskytují, patří (Mátel, 2010a, s. 145):

- střet osobních hodnot s hodnotami organizace nebo profese (např. sociální pracovníce s křesťanskými hodnotami pracující v krizovém centru, jehož vedení zastává radikální feministické přístupy),
- rozdělená loajalita mezi zájmy klienta a organizace (např. sociálnímu pracovníkovi se zdá rozhodnutí organizace jako takové, které poškozuje klienta, následně si musí vybrat mezi loajalitou k zaměstnavateli a zájmy klienta),
- sociální zabezpečení minority či jednotlivce ve vztahu k majoritě (např. otázka spravedlnosti tzv. pozitivní diskriminace, kdy se romské komunitě alokují vyšší finanční zdroje na výstavbu nových bytů vzhledem k ostatním občanům),
- rozdělování omezených zdrojů (např. sociální pracovníci zaměstnaní na Oddělení posudkové činnosti Úřadu práce,

sociálních věcí a rodiny při vypracovávání posudků pro účely peněžních příspěvků na kompenzaci),

- rozdílní hodnoty a zájmy různých skupin obyvatel v rámci komunity nebo společnosti.

Na dokreslení konkrétních dilematických situací, se kterými se autor setkal během klinické sociální práce, uvedu dva případy.

Případ č. 1: Paní Anna, 26 let, žila s matkou a sourozenci ve velmi špatné sociální a finanční situaci. V nemalé míře tuto situaci ovlivňoval i jejich romský původ. Všichni členové rodiny byli dlouhodobě nezaměstnaní. Matka ji proto začala nutit k prostituci. Byla znásilňovaná vlastním bratrancem, důsledkem čehož se jí narodila dcera. Výhrůžky a nucení k prostituci se zhoršilo, když z domu utekla její sestra. Vzrůstalo vydírání, že se musí postarat o rodinu. Pokud odmítla, nedostala jíst... Brali jí všechny peníze a bili ji. Její nezletilá dcera bývala svědkem násilného chování. V poslední době se situace vyostřila intenzitou útoků a ohrožením dcery ze strany klientčina bratra, který začal fetovat a bít ji. Prostřednictvím kamarádky se seznámila se sociální pracovnící v krizovém centru. Sdělila jí svůj příběh a poprosila ji, aby o tom nikomu neřekla. Sociální pracovnice jí nabídla kompletní pomoc v krizovém centru, včetně ubytování. Ona ji však odmítla, protože chce „pomáhat rodině. Vždyť kdo jiný by se o ně staral“. Před pracovnící se ocitlo vážné dilema. Dozvěděla se o případu obchodování s lidmi, identifikovala zvýšenou míru ohrožení nezletilého děvčete, ale klientka ji výslovně požádala o mlčenlivost. Pokud o případu uvědomí policii nebo oddělení pracovnice sociálně-právní ochrany dětí a sociální kurately poruší základní etické požadavky – důvěrnost a právo na sebeurčení. S velkou pravděpodobností ztratí její důvěru a tím i možnost budoucí intervence a poradenství. Na druhé straně je ohrožena její dcera, která se sama nedokáže bránit a matka má vysokou hranici tolerance k násilnému chování. Jak se má rozhodnout?

Případ č. 2: Do útulku pro bezdomovce, který nemá nízkoprahový charakter, přišel klient – pan Josef, pod vlivem alkoholu. Přestože zná pravidla a ve střízlivém stavu s nimi i souhlasil, momentálně se dožaduje svých práv, chce vstoupit dovnitř. Když ho sociální

pracovník odmítne pustit dovnitř, vyhrožuje, že „skočí pod vlak“. Před sociálním pracovníkem stojí dilema. I když jde o zkušeného pracovníka, rozhodování není jednoduché. Na jedné straně stojí jasně daný domácí řád a ochrana ostatních klientů, na druhé straně jde o klienta se sebevražednými sklony, který se v minulosti vícekrát o sebevraždu pokusil. Má se rozhodnout pro výjimku – nechat ho přespát v útulku nebo zaujmout rozhodné stanovisko a nepustit ho pod vlivem alkoholu do objektu? V prvním případě poruší domácí řád a může ohrozit další klienty, ve druhém případě hrozí, že se klient o sebevraždu může skutečně pokusit. Pro sociálního pracovníka nejde jen o vyřešení dané krizové situace, ale i o dilema, kdy se musí rozhodnout pro „menší zlo“. Co je oním menším zlem v daném případě?

Systematický postup řešení dilemat

V dilematických situacích se dělají rozhodnutí velmi těžko. I když některá dilemata mohou vykazovat jistou podobnost, v mnohých aspektech budou jedinečné a neopakovatelné (jiné osoby, jiné prostředí, jiná organizace atd.). Právě proto není možné sociálním pracovníkům nabídnout přesný návod na řešení dilematických situací. Klíč leží zejména v samotné osobě sociálního pracovníka nebo pracovnice, v jejich osobnosti, zkušenostech, zručnosti a vědomostech. Zkušení sociální pracovníci dělají mnohá etická rozhodnutí rutinně. Proto je vhodné, aby se začínající sociální pracovníci ochotně učili od zkušených kolegů a kolegyň. To, co oni považují za „velké dilema“, zkušení pracovníci mohou řešit profesionálně, klidně a kompetentně. Důležité je ptát se a nebát se otázek. Na druhé straně by zkušení pracovníci měli odevzdat své poznatky ochotně a bez ironických poznámek typu „v té škole tě nic nenaučí...“ nebo „proč jsi studovala sociální práci, když neumíš řešit takovou triviálnost?“ (Mátel, 2010a, s. 146).

Pro sociální pracovnice a pracovníky je nutné pochopit, uznat a přijmout skutečnost, že součástí jejich povolání jsou i složité situace, kdy se dostávají do rozporu některé hodnoty, principy a jiné oblasti jejich činnosti. Odborníci na etiku se snaží o zdůraznění potřeby systematického přístupu v procesu řešení dilematických situací. Proto někteří autoři navrhnou identifikovat a jasně formulovat sérii

kroků, které by zahrnovali všechny důležité aspekty etických dilemat. Americký profesor sociální práce a specialista na etiku Frederic G. Reamer (2006, s. 73) navrhl systematický postup, který může být nápomocen, když se sociální pracovnice nebo pracovník dostanou do dilematické nebo problematické situace a budou muset udělat rozhodnutí. Autor tohoto příspěvku se s ním ztotožňuje a pokouší se představit některé jeho praktické konsekvence:

1. *Identifikace etického problému, resp. dilematu, včetně hodnot a povinností sociální práce, které se ocitli v konfliktu.* Například v prvním případě je to konflikt mezi několika klíčovými hodnotami sociální práce: na jedné straně respektování klientova práva na důvěrnost informací a sebeurčení, na druhé straně ochrana klientky a jejího dítěte před násilím, což je součástí jejich základních práv. Ve druhém případě jde o konflikt potencionálního sebepoškozování jednotlivce na jedné straně a ochrana ostatních klientů před ním na druhé straně. Ústupek vůči němu může být vnímán jako precedens.

2. *Identifikace jednotlivců, skupin nebo organizací, kterých se bude etické rozhodnutí pravděpodobně dotýkat.* Dotčených může být více osob současně. V prvním případě je to kromě klientky i její dítě, biologická rodina, pracovnice sociálně-právní ochrany dětí a sociální kurately, krizové středisko, jeho zaměstnankyně a zaměstnanci. V druhém případě jsou to kromě pana Josefa a sociálního pracovníka všichni ostatní klienti útulku a organizace, která jej provozuje.

3. *Předběžně identifikovat všechny realizované směry konání a následky všech účastníků, včetně potencionálních přínosů a rizik pro každého z nich.* Jde o jakýsi počáteční „brainstorming“, který pomůže odhalit více variant řešení. Například v prvním případě:

Zachování důvěrnosti: pozitiva – respektování sebeurčení, růst důvěry, dobré východisko pro pokračování poradenského vztahu; negativa – přetrvávání ohrožení dítěte, jeho bezpečí, zdraví a výchovy, přetrvávání nucení k prostituci, kruh násilí se nepřetrhne, pokud jsou „všichni spokojeni s tímto stavem“.

Oznámení (policii a/nebo pracovníkům Oddělení sociálně-právní ochrany dětí a sociální kurately ÚPSVR): pozitiva – přerušení „normálnosti“ násilného chování eventuálně zastavení násilí vůči nezletilému dítěti („budou si dávat pozor“) a nucení k prostituci;

negativa – klientka ztratí důvěru v sociální pracovníci i vůči krizovému centru jako celku, dotčení členové rodiny za vše obviní Annu, útoky na ni a její dceru se ještě zvýší (změní se jen způsob).

4. *Důkladné prozkoumání důvodů výhod a nevýhod každé z variant řešení s ohledem na:*

a) *Etický kodex a platnou legislativu.* Vzhledem k mezinárodně přijatým principům etiky sociální práce (IFSW, 2004) se zdůrazňuje hodnota a důstojnost všech lidí, včetně ochrany jejich fyzické a psychické integrity (č. 4.1). V uvedeném prvním případě jde evidentně o porušování lidské důstojnosti. Tomu ve slovenském etickém kodexu odpovídá požadavek prvořadosti zájmů klienta (č. 2. F). Na druhé straně slovenský kodex (č. 2. H) stejně jako mezinárodní etické principy zdůrazňuje zachování důvěrných informací (č. 5.7) – přestože se tu nachází klauzule o výjimkách na základě vyššího etického požadavku. Jde však v tomto případě o vyšší etický požadavek? V rozporu je tu i právo na sebeurčení a klauzule, že nesmí být ohrožené práva a zájmy druhých (IFSW, 2004, č. 4.1). Neohrožují se respektováním rozhodnutí matky práva dítěte?

b) *Etické teorie, principy a směrnice.* Zastánci empirismu by se v uvedeném případě ptali, jako všeobecné pravidlo je možné odvodit z této zkušenosti? Utilitaristé by hledali, která z možností přinese větší dobro nebo prospěje většímu množství lidí? Opakovaně by přehodnocovali pozitiva i negativa jednotlivých řešení. Pragmatici by se zaměřili na praktické důsledky. Zastánce stoické filosofie a Kantova deontologismu by zajímal především úmysl sociální pracovníce a hledali by imperativ povinností (v úvahu jich však připadá více: povinnost zachování důvěrnosti, oznamovací povinnost a povinnost ochrany nezletilého dítěte). Filozof jazyka by se zamýšlel nad některými pro případ důležitými pojmy jako je význam slova „důvěrnost“, či „oznamovací povinnost“. Zastánci komunikativní etiky by z případu udělali diskurs. Společně s klientkou a/nebo kolegy by hledali argumenty pro konečný konsenzus.

c) *Praktické teorie a principy sociální práce.* V tomto procesu pomáhá rozlišení praktických aspektů případu od etického uvažování. Praktické důsledky respektování diskretnosti: klientka

s dítětem bude mít zabezpečené bydlení, rodinné prostředí, na kterém jí záleží, ale bude nadále nucená k prostituci a ohrožená bitím. Praktické důsledky uvědomí náležitě instituce: potenciální ztráta bydlení a bezdomovectví, odmítnutí rodinou, zvýšení násilí pokud zůstane doma; nový začátek na jiném místě (kde?), bezpečí pro klientku i dceru...

d) *Osobní hodnoty (včetně náboženství, kultury, etických hodnot a politických idejí), zvláště ty, které se dostávají do rozporu.* Do jaké míry souvisí první případ se specifickými romského etnika? Existuje u nich vyšší forma tolerance? Kde jsou její hranice v rámci romské komunity?

5. *Konzultování s kolegy a příslušnými odborníky (zaměstnanci organizace, supervizoři, právní zástupci a odborníci na etiku).* Obvykle sociální pracovníce a pracovníci nemusí udělat rozhodnutí sami bez možnosti konzultace s dalšími odborníky. Tyto možnosti je proto nutné využít. V procesu konzultace často dochází k hlubšímu proniknutí do podstaty věci, na které by člověk sám nepřišel. Kromě toho, konzultace může pomoci k ochraně samotné sociální pracovníce nebo pracovníka v případech obvinění kvůli důsledkům jejich rozhodnutí. V druhém případě musel pracovník reagovat promptně a rychle. V prvním případě je nutné důsledně zvážit míru ohrožení ženy a nezletilého dítěte.

6. *Udělení rozhodnutí a dokumentace celého procesu rozhodování.* V průběhu systematického procesu přípravy na vykonání rozhodnutí se často vyjasňuje, který směr řešení přinese více prospěchu a méně zla. Přesto nebude mít sociální pracovník stoprocentní jistotu. To je ale součástí povahy etických dilemat. Rozhodnout se je ale nutné. Například ve druhém případě opilý klient čekající na rozhodnutí sociálního pracovníka může být hlučný a v procesu čekání znepokojuje ostatní klienty.

7. *Monitorování, zhodnocování a zdokumentování rozhodnutí.* Eticky se rozhodnout však není konečný proces, protože přijdou důsledky rozhodnutí. Sociální pracovník musí být připraven své rozhodnutí zdůvodnit klientce/klientovi, zaměstnavatelům (vedení organizace), kolegům a náležitým úřadům. Důsledná dokumentace je

důležitá i kvůli eventuálním stížnostem, obviněním ze zneužití pravomoci anebo při soudním konání.

Závěr

Od profesionálních sociálních pracovníků a pracovníků se vyžaduje, aby uměli udělat náležité rozhodnutí i v takových situacích, které můžeme označit za problematické a dilematické. V předloženém příspěvku autor upozornil na potřebu rozlišování mezi problémem a dilematem. Dilematem se rozumí výběr mezi dvěma nebo více nežádoucími možnostmi. Představený systematický postup řešení etických dilemat není klíčem na vše, protože každá situace je jedinečná a neopakovatelná. Na druhé straně jeho poznání a praktická aplikace se může stát důležitou pomocí v klinické sociální práci, která s sebou přináší nemálo situací, které jsou svou povahou dilematické.

ETIKA V SUPERVÍZII

Milan SCHAVEL

Abstrakt

Obsahom príspevku je náčrt niektorých základných princípov v práci supervízora v interakcii so supervidovaným. Formulované sú jednotlivé zodpovednosti, ktoré podporujú kvalitu supervíznej práce a zabraňujú poškodzovaniu supervidovaného. Mohli by sme povedať, že ide o modifikáciu etického kódexu v zmysle transferu niektorých zásad v etike sociálneho pracovníka do práce supervízora. Diskusia k tejto téme je len ojedinelá.

Kľúčové slová

Supervízor, supervizant, etika, etický kódex supervízora, zodpovednosť.

Úvod

Každá práca, zvlášť odborníka v pomáhajúcej profesii, by sa mala riadiť určitými etickými zásadami. Vo väčšine prípadov sú obsiahnuté v etických kódexoch rôznych stavovských združení, asociácií, zväzov, komôr a pod. Súčasťou etického kódexu by mali byť potrebné kroky pre zaistenie bezpečnosti klienta, ochrany pomáhajúceho, aj ochrany profesionálneho statusu supervízie či konkrétneho združenia (Gabura, 1995).

Etika supervízie v sociálnej práci ako spoločensko – vednej disciplíny vychádza z poslania profesionálnych sociálnych pracovníkov. Ich hlavnou úlohou je podporovať blaho všetkých ľudí a pomáhať im pri realizácii možných aspirácií a tiež rozvíjať a používať vedecké poznatky v ľudských a spoločenských aktivitách. Pri tak náročných úlohách, aké si predurčuje sociálna práca, je

každodenný etický prístup viac, ako bežná potreba (Etický kódex, ASPS, 1997).

Etika supervízie sociálnej práce má svoje korene v etike sociálnych pracovníkov, ich spoločným poslaním a etickým imperatívom je dobro klienta, ochrana jeho záujmov, zabezpečenie napĺňania jeho ľudských potrieb.

Etický kódex sociálneho pracovníka vydaný americkou Národnou asociáciou sociálnych pracovníkov (NASW) vyžaduje, aby sociálny pracovník zabezpečil rovnaký prístup všetkých ľudí k zdrojom, zamestnaniu, službám a možnostiam, ktoré potrebujú na zabezpečenie ich ľudských potrieb a k plnohodnotnému vývoju.

Ďalekosiahlym a neustále pretrvávajúcim etickým problémom zostáva rozpor medzi tým, čo klient potrebuje a skutočnosťou, čo pre neho sociálny pracovník môže urobiť. Vzniká teda legitímna potreba na strane sociálneho pracovníka, aby mu supervízor ukázal cestu, smer, ponúkol nápady na riešenie etických dilem. Ale ani spoločnosť ani profesia zatiaľ neformulovala jasné odpovede na mnohé etické otázky, s ktorými sa sociálni pracovníci v súčasnosti stretávajú. Je objektívnou skutočnosťou, že supervidovaní si často musia svoje otázky zodpovedať sami.

Z pohľadu Kadushina (2002) a modelu supervízie fungujúceho v Spojených štátoch, pri skúmaní etických noriem uplatňovaných v supervízii, neexistuje problém týkajúci sa definovania povinností supervízora konať eticky, humánne voči supervidovaným. Je etickým záväzkom supervízora vyhovieť oprávneným požiadavkám supervidovaného, objektívne a spravodlivo ohodnocovať, vyhnúť sa zneužitiu vyššej moci a aplikovať supervíziu svedomito a zodpovedne. Od supervízora je neetické, aby prideliť prípad supervidovanému, ktorý nemá potrebné vedomosti a zručnosti pre prácu s klientom.

Niektorí autori (Reamer, Kadushin, Howkins atď.) takmer spoločne poznamenávajú, že supervízori sú morálne zodpovední, ak sa pravidelne nestretajú so supervidovanými, nevenujú sa ich práci a nerobia včasné hodnotenia výkonov, alebo ak sa im nepodari odhaliť alebo znemožniť neobstarávané zaobchádzanie s klientom.

Od supervízora i supervidovaného je neetické, ak sa prezentujú ako schopní poskytnúť služby, v ktorých poskytovateli však nemajú skúsenosť alebo nie sú v rámci ich kompetencií.

Supervízor je povinný rešpektovať dôvernosť poskytnutých informácií počas procesu supervízie. Ak je potrebné, informácie získané počas supervíznej práce odovzdať ďalšej osobe, musí supervízor supervidovaného informovať, kto bude informovaný a za akým účelom. Mátel a Roman (2010a) upozorňujú, že zvláštny dôraz je nutné klásť na zachovanie dôvernosti pri evaluácii supervízie a vypracovávaní správy o realizovanej supervízii pre zadávateľa, ak je ním zamestnávateľ alebo zriaďovateľ inštitúcie, ktorej zamestnanci sú v supervíznom procese.

Úlohou supervízora je chrániť záujmy klienta. Ak je zrejmé, že supervidovaný nie je schopný a kompetentný na výkon práce sociálneho pracovníka, je zodpovednosťou supervízora poradiť mu zmenu zamestnania alebo s ním prerušiť pracovný vzťah.

Supervízorovou povinnosťou je vyhnúť sa dvojitému vzťahom so supervidovanými, najmä sexuálnym. Medzi ďalšie formy duálnych alebo viacnásobných vzťahov patria osobné, rodinné, náboženské, politické alebo obchodné vzťahy. Tieto môžu byť potenciálne problematické vzhľadom na možné zneužitie autority supervízora nad supervizantom a riziká jeho poškodenia (In: Mátel, Roman, 2010a).

Morálnou zodpovednosťou supervízora je jasne vyjadriť jeho očakávania a nároky na supervidovaného a jasne stanoviť dohody na vzájomnú spoluprácu.

Supervízor sa musí kontinuálne vzdelávať, zdokonaľovať svoje zručnosti a monitorovať vlastnú efektívnosť.

Musí byť tiež dostupný v prípade pohotovosti alebo hocikedy, keď treba urobiť krízové rozhodnutie.

Počas celého supervízneho procesu však primárnou zodpovednosťou supervízora sú záujmy klienta, potreby supervidovaného sú až sekundárne.

V podmienkach Slovenskej republiky, kde máme celkovo okolo päťdesiat erudovaných supervízorov sociálnej práce, nie je kodifikovaný etický kódex konkretizovaný pre supervíziu sociálnej

práce. Avšak etické normy možno odvodiť od Etického kódexu sociálnych pracovníkov v SR prijatého v roku 1997. Schavel (2004) formuloval etické zásady supervízora modifikáciou etického kódexu sociálnych pracovníkov nasledovne:

I. Základné normy pre vystupovanie a správanie sa supervízora

a. Vystupovanie

Supervízor neustále udržiava svoje osobné pracovné správanie a vystupovanie na úrovni vysokého štandardu.

b. Schopnosti a profesionálny rast

Supervízor sa zo všetkých síl snaží o dosiahnutie a udržanie vysokej profesionality pri výkone supervízie.

c. Služba

Supervízor vo svojej práci považuje za prvoradý záväzok slúžiť.

d. Čestnosť

Supervízor koná v zhode s najvyššími požiadavkami profesionálnej cti.

e. Štúdium a vedecký výskum

Supervízor, ktorý sa zaoberá štúdiom alebo vedeckým výskumom, sa riadi konvenciami vedeckej práce.

II. Etická zodpovednosť supervízora voči supervidovanému

f. Prvoradosť záujmu supervizanta

Supervízor má zodpovednosť v prvom rade voči supervidovanému.

g. Práva supervidovaného

Supervízor rešpektuje a zo všetkých síl sa snaží v čo najväčšej miere podporovať snahu supervizanta rozhodovať o formách, metódach a cieľoch supervízie.

h. Dôvernosť a mlčanlivosť

Supervízor rešpektuje individualitu supervidovaného a zachováva mlčanlivosť o poznatkoch získaných počas supervízie.

i. Honoráre

Pri stanovení výšky honoráru musí supervízor akceptovať dohodnuté finančné podmienky, neúmerne nezvyšovať poplatky za poskytnuté služby.

III. Etická zodpovednosť supervízora voči kolegom

j. Slušnosť a zdvorilosť

Supervízor si váži svojich kolegov a pristupuje k nim s úctou a dôverou.

k. Práca s klientmi kolegov

Povinnosťou supervízora je venovať sa klientom svojich kolegov s najväčšou profesionálnou snahou a citlivosťou.

IV. Etická zodpovednosť supervízora voči zamestnávateľom a zamestnávateľským organizáciám

l. Záväzky voči zamestnávateľským organizáciám

Supervízor pristupuje s vážnosťou k záväzkom voči zamestnávateľským organizáciám.

V. Etická zodpovednosť supervízora voči svojej profesii

m. Udržiavanie cti profesie

Supervízor udržiava a vyzdvihuje etické hodnoty, odborné poznatky a poslanie svojej profesie.

n. Služba spoločstvu

Supervízor napomáha snahe profesionálneho spoločstva sprístupniť svoje služby čo najširšej verejnosti.

o. Rozvoj poznatkov

Supervízor sa snaží získavať a rozvíjať odborné poznatky a uplatňovať ich v profesionálnej praxi.

O etickej aktualizácii cieľov supervízie a supervízora rozhoduje v konečnom dôsledku supervizant, ktorý je však limitovaný morálnou zodpovednosťou supervízora. Gabura (1995) dokonca považuje prácu s klientom bez supervízie za porušenie etiky.

K profesionalite supervízora patria okrem samotných zručností a postojov aj etické princípy, ktorých sa musí pridržovať, môžeme ich taktiež považovať za základný predpoklad úspešnosti supervízora pri svojej supervíznej činnosti. Etické princípy majú svoje korene vo filozofii, ktorá sa zaoberá tým, čo je vo svete dobré a čo je zlé. Ross (In: Svobodová, 2002) v roku 1930 stanovil pre rôzne oblasti služieb, a platí to aj pre supervíziu, niekoľko základných princípov, ktoré pri práci s klientom odporúča dodržiavať. Sú to najmä:

- *vernosť*, znamená to dodržiavanie sľubov,

- *možnosť nápravy*, ide o snahu napraviť vlastnú chybu alebo nesprávne jednanie,
- *vd'ačnosť*, vracanie druhým to, čo spravili dobré pre nás,
- *spravodlivosť*, snaha dávať všetkým rovnako, byť rovnako spravodlivým ku všetkým,
- *altruizmus*, pracovať v prospech druhých,
- *sebazlepšovanie*, snaha neustále na sebe pracovať,
- *neubližovanie*, vedomá snaha neohrozovať druhých ľudí.

Uvedené princípy sú aplikovateľné aj na supervíznu prácu, zvlášť princípy ako vernosť, spravodlivosť, altruizmus, neubližovanie sú významné najmä z hľadiska uplatňovanie vlastných postupov, ale navyše ide aj o presadzovanie princíпов alebo ich sledovanie a ich dodržiavanie aj u supervidovaných kolegov.

Záver

Formulovanie základných princíпов pre supervíznu prácu musí vychádzať z konkrétnej diskusie účastníkov supervízneho procesu. Faktom je, že tejto oblasti sa doposiaľ venuje len malá pozornosť. Ojedinelé sú niektoré témy (napr. doc. Tomka: Moc a autorita v supervízii, dr. Mátel, dr. Roman: Kľúčové hodnoty supervízie), ktoré naznačujú nevyhnutnosť prijatia konkrétnych formulácií pre etiku v práci supervízora. Supervízia sa etabluje na Slovensku len niekoľko rokov, napriek tomu by mali byť etické princípy v práci supervízora jasne formulované a záväzné pre všetkých supervízorov v sociálnej práci.

NIEKOĽKO POZNÁMOK K ETICKÝM ASPEKTOM VÝSKUMU

Libuša RADKOVÁ, Anna PAVLOVIČOVÁ

Abstrakt

Etické otázky výskumu môžeme rozdeliť do dvoch hlavných okruhov: prvý zahŕňa etiku výskumnej práce samotnej ako práce vedeckej, druhý etické zásady práce s účastníkmi výskumu. Tento druhý okruh je závažný najmä pri výskumoch sociálnych.

Etika vedeckej práce má v sebe zahrnutých niekoľko aspektov: výskumník musí mať neustále objektívny pohľad, musí prijať aj také výsledky, ktoré sú v rozpore s jeho pôvodnými očakávaniami, musí výskumnú prácu robiť podľa svojich najlepších schopností (za rozvoj ktorých nesie zodpovednosť), nesmie svoju rolu využívať na iné účely, napríklad k budovaniu pozícií v organizácii, musí byť nezávislý a jeho úlohou nie je hájiť záujmy zadávateľov výskumu. Pri tímovej práci treba uvádzať autorstvo spolupracovníkov. Musí zaistiť citlivé informácie proti zneužitiu. Výskum citlivých oblastí, ako býva výskum drogových závislostí a pod. musí byť navrhnutý tak, aby bola zaistená bezpečnosť výskumníkov. Osoby nesmú byť objektmi výskumu, pokiaľ s tým nesúhlasia.

Kľúčové slová

Etika výskumu, klient, výskumník, etika publikovania.

Úvod

Aj veda a výskum v dnešnom svete, tak ako všetky iné oblasti života spoločnosti, nie sú uchránené pred negatívnymi javmi, nie sú svetom sami o sebe, kde by na rozdiel od bežného života boli absolútne dodržiavané profesionálne a etické požiadavky.

Keď hovoríme o etických aspektoch výskumu, môžeme na tento problém nazerať z dvoch základných uhlov pohľadu: Prvý je etika výskumnej práce samotnej, druhý etika prístupu k účastníkom výskumu (Reichel, 2009, s. 175). Tento aspekt zvlášť vystupuje do popredia pri výskume v spoločenských vedách, keď sa dotýkame citlivých oblastí, ako je tomu aj vo výskume v sociálnej práci.

Niektoré etické otázky výskumu

K základným etickým otázkam pri výskume patrí otázka motivácie samotného výskumníka k výskumu. Je to v čistej podobe tá neutíchajúca zvedavosť po príčine javov, po pochopení ich zákonitostí, snaha dopátrať sa nových poznatkov a súvislostí, alebo sú to iné motivácie, ktoré nútia výskumníka skúmať? Kedysi výskum bol doménou univerzít, dnes máme aj špecializované výskumné inštitúcie, ako je Slovenská akadémia vied (a jej zodpovedajúce inštitúcie v iných štátoch), ktoré majú výskum ako základnú náplň svojej činnosti. Avšak niektoré západné univerzity majú vytvorené také podmienky pre pedagógov, že je v nich možný i špičkový výskum. Naďalej sa očakáva u nás od univerzitného učiteľa, že bude robiť výskum. Dokonca ministerstvo školstva a akreditačná komisia stanovuje určité kvantitatívne kritéria na „objem“ výskumu, ktorý by mal vysokoškolský učiteľ plniť popri svojej pedagogickej práci. Je potom etické vyžadovať od neho zároveň nekonečné vyplňanie výkazov a objem administratívnych činností, ktorý stále rastie a pohlcuje väčšinu jeho času?

Od univerzitného pedagóga sa právom očakáva, že bude dobrým učiteľom, ktorý svoje pedagogické umenie bude stavať nielen na poznatkoch iných, ale aj vlastnom výskume. Vždy v slávnej histórii univerzít tomu tak bolo. V praxi to v súčasnosti u nás vyzerá väčšinou tak, že vysokoškolský učiteľ je buď vynikajúcim pedagógom a jeho výskumná činnosť pokrívka, alebo je výborným vedcom, ktorého učenie vyrušuje pri jeho bádani, prednáša často na konferenciách a chýba či dáva sa zastupovať vo výučbe. Len málo je takých vynikajúcich vedcov- pedagógov, ktorí tieto dve činnosti dokážu sklbiť. (A sú aj takí, ktorí nie sú dobrí ani v jednom).

Je teda motiváciou výskumníkov na vysokej škole snaha vykázat dostatočný počet grantov, publikácií za rok, alebo smäd po nových poznatkoch?

Pri samotnej výskumnej práci by výskumník nikdy nemal strácať objektívny nadhľad (Miovský, 2006, s. 75). Stane sa, že vo svojom výskume odhalí také informácie, ktoré sú v rozpore s jeho pôvodnými predstavami, ba im odporujú. Nesmie podľahnúť pokušeniu takéto údaje upravovať. Je to jedno z najvážnejších zlyhaní výskumníka ako vedca i ako osobnosti (Reichel, 2009, s. 175).

Výskumník by nemal svoju rolu a pozíciu využívať na iné účely, ako je napr. budovanie si pozície v skúmanej firme či organizácii, pre ktorú pracuje, a najmä týmto budovať svoje mocenské postavenie na vysokej škole, nemal by využívať ani ovplyvňovať zo svojej pozície skúmané osoby (Reichel, 2009, s. 177).

Výskumník by mal byť nezávislý od zadávateľa výskumu, jeho úlohou nie je presadzovať záujmy sponzorov, ale riešiť výskumný problém bez ohľadu na ich zámery a prania. Pokiaľ nedokáže týmto tlakom čeliť, nemal by úlohu výskumníka v takom prípade prijať. Nikdy sa nesmie podieľať na zneužití výsledkov výskumu. Je povinný uvádzať výsledky neskreslené a v prípade ich deformácie zadávateľom uviesť ich na pravú mieru. (Pravda v súčasnosti hovoriť o sponzoroch výskumu v sociálnej práci je len zbožným prianím).

Etické otázky vo vzťahu ku skúmaným osobám

Výskumník v sociálnej práci pracuje s citlivými a dôvernými informáciami. Je otázkou, nakoľko je schopný získať si dôveru skúmaných osôb a teda nakoľko sú oni ochotní skutočne mu poodhaliť svoje vnútro a odpovedať v súlade so skutočnosťou. Potom z toho vyplýva, že keď nie je výskumník pre skúmanú osobu dostatočne dôveryhodný, nakoľko je zaručená validita takého výskumu.

Citlivé informácie musí výskumník zabezpečiť proti zneužitiu. Musí zaistiť bezpečné uloženie všetkých prvotných údajov a výskumné dáta používať výhradne len k výskumným účelom. Tu vychádza na povrch potreba informovaného súhlasu skúmanej osoby,

ktorý by mal byť ošetrovaný ešte pred samotným skúmaním. Sú ale typy výskumu, kde nie je možné toto dodržať, napr. pri zúčastnenom, ale skrytom pozorovaní, keď výskumník preniká do komunity napr. bezdomovcov či iných klientov a získava si ich dôveru ako jeden z nich. Tu je otázka, ako ošetriť informovaný súhlas. Prinajmenšom by mali byť skúmané osoby informované hneď, ako to pôjde po skončení výskumu a s použitím výsledkov by mali súhlasiť.

Pokiaľ sa len dá, mal by výskumník do terénu vstupovať legálnym spôsobom, na základe vyžadovaných povolení, napr. do nemocnice či zariadenia sociálnych služieb.

Skúmaná osoba nesmie byť k spolupráci na výskume nijako nútená, treba rešpektovať jej anonymitu a dôstojnosť, v záujme zachovania čo najväčšieho dobra nesmie byť vystavovaná zbytočnému stresu, otázkam, ktoré ju zbytočne zraňujú a rozjatrujú jej utrpenie, nesmie byť vystavovaná situáciám, ktoré by ju nútili k nedôstojnému chovaniu či zaobchádzaniu (Marlow, 2001, s. 17, Reichel, 2009, s. 178).

To je dôvod, prečo sa tak zriedka používa experiment vo výskume v sociálnej práci.

Ak skúmaná osoba prejaví záujem o výsledky výskumu, má právo byť informovaná.

Veľmi citlivou záležitosťou je odmeňovanie skúmaných osôb, ktoré môže byť napríklad motiváciou sa výskumu zúčastniť (a odpovedať či správať sa podľa predpokladaných očakávaní), niekedy môže takéto odmeňovanie skúmanej osobe priamo uškodiť, napr. poskytnúť v určitej fáze liečenému alkoholikovi prístup k alkoholu.

Etické otázky vo vzťahu k výskumníkom

O dodržiavaní etických zásad by mali byť zaškolení všetci členovia výskumného tímu.

Výskum v sociálnej práci môže so sebou prinášať riziká a ohrozenia pre výskumníka a jeho tím. Treba pripraviť výskum v teréne tak, aby samotný výskumník bol čo najmenej ohrozený, zorganizovať spôsob pohybu v teréne – napr. pri streetworku tak, aby bol istený prítomnosťou inej osoby a pod. Je veľmi dobre v takýchto prípadoch spolupracovať so skúsenými a osobnostne zrelými jedincami, ktorí dokážu identifikovať a potenciálne eliminovať

možné nebezpečenstvo, naopak vyvarovať sa neskúsených „dobrodružných pováh“, ktorých účasť riziko zvyšuje.

Etika publikovania

Je aj etickou povinnosťou každého výskumníka držať sa zásady skúmať – vyhodnotiť – publikovať. Samozrejme pri prvých dvoch činnostiach sa vyžaduje čo najhlbšia znalosť výskumných postupov a hodnotenia výsledkov, aby nedochádzalo k skresleniam výskumu spôsobenému nedostatočnou znalosťou postupov výskumu, treba zaručiť jeho validitu a reliabilitu ako aj korektnosť v spôsobe zhodnotenia výsledkov, napr. znalosťou vhodných štatistických metód a spôsobu interpretácie výsledkov (Punch, 2008b).

Môže sa stať, že v rámci výskumu nepríde síce k žiadnemu vymýšľaniu si výsledkov, ale spätne sa zistí, že zlá bola metodika. Ďalšou chybou je, že vedec si síce svoje výsledky nevymyslí, ale zamlčuje niečo, čo sa mu nehodí do práce. Treťou chybou je, ak sa výsledky nesprávne interpretujú. A poslednou chybou vedca je, že sa neprizná, že na daný problém už niekto prišiel a vydáva ho za svoje riešenie (Illnerová, In: Pigula, 2006).

Špecifickým problémom je etika publikovania (Meško, 2009). V súčasnej honbe za plnením nastavených kritérií sa vyvinuli takzvané „spolupracujúce tímy“, keď pri publikovaní výsledkov sa pripisujú mená výskumníkov, ktorí nikdy na výskume nepracovali, podľa zásady „ja tebe, ty mne“ alebo „citačné tímy“, kde citujú autori navzájom jeden druhého podľa dohody. Dokonca, a vidíme to aj v zahraničí, na kongresy sú pripúšťané príspevky, ktorých autori si svoju účasť zaplatia a publikované sú články, ktoré si autori rovnako zaplatia. Odhliadnuc od týchto praktík je všeobecne známou skutočnosťou, „že aj známosti robia vedu“ a že teda na významné kongresy sú pozývaní tí vedci, ktorí prenikli do povedomia v tom – ktorom odbore nielen vďaka svojej práci, ale aj kontaktom a tí, ktorí ich nemajú, napriek porovnateľným výsledkom, často zostávajú v pozadí.

Záver

Dalo by sa hovoriť o mnohých etických aspektoch výskumu ešte podrobnejšie. Naším cieľom nebolo vyriešiť etické aspekty vo výskume, ale klásť sebe i poslucháčom otázky, aj nepopulárne, ktoré by nás všetkých podnietili k zamysleniu, uvedomeniu si niektorých skutočností, možno k vnútornej konfrontácii a riešeniam.

ETIKA PENITENCIÁRNEJ STAROSTLIVOSTI

Tibor ROMAN, Ladislav ROMAN

Abstrakt

Profesijná etika personálu väzenstva je obsiahnutá v etických normách pre špecializované odborné funkcie. Samostatne pre sociálneho pracovníka, psychológa a lekára. Ostatný personál je viazaný dodržiavaním prísahy a náplňou práce. V procese penitenciárneho zaobchádzania je však množstvo ďalších pracovníkov, ktorí sú v priamom kontakte s odsúdeným vo výkone trestu odňatia slobody. Svojim profesionálnym prístupom môžu zásadným spôsobom ovplyvniť prežívanie odsúdeného v pozitívnom i negatívnom význame. Správanie sa a spôsob prezentácie uplatňovania štátnej moci voči odsúdeným nie je pre nich stanovené etickým kódexom. V záujme efektívneho naplnenia účelu penitenciárnej starostlivosti je potrebné venovať sa problematike dodržiavania etických zásad personálu bez rozdielu profesijnej kvalifikácie.

Kľúčové slová

Profesijná etika, aplikovaná etika, úcta, slušnosť, zdvorilosť, morálna zodpovednosť, akceptácia, empatia.

Aplikovaná etika skúma etické aspekty konkrétnych problémov života človeka, či už v každodennom živote alebo v rámci profesijnej činnosti. Ňou zostáva etika v úzkom vzťahu k reálnym problémom života človeka a jeho profesii. V rámci aplikovanej etiky sa dá rozlíšiť profesijná etika, ktorá aplikuje všeobecné mravné normy na konkrétnu profesijnú činnosť. Do istej miery sa aplikovanou etikou prechádza z akademického prostredia do riešenia eticko-morálnych problémov človeka, ktoré súvisia s jeho profesijnými činnosťami (Mátel, 2010a, s. 8). V tomto ponímaní predstavujeme profesijné

činnosti personálu v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody, ktoré sa podieľajú na procese penitenciárneho zaobchádzania. Ide o príslušníkov Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky zaradených na oddelení výkonu trestu. Požiadavky na ich odbornosť v jednotlivých funkciách sú vysoké, pretože priamo ovplyvňujú väzenské prostredie a jeho kvalitu. Ich spoločné činnosti môžu posilňovať ciele výkonu trestu odňatia slobody alebo negovať snahu tých kolegov, ktorí presadzujú skutočný záujem o resocializáciu odsúdených a minimalizáciu negatívnych vplyvov väzenského prostredia na osobnosť odsúdeného. Výkon štátnej moci a účel výkonu trestu sú dva protipóly, ktoré sa zdajú takmer nezlučiteľné, ak si zásadne neodporujú vo svojich formách uplatňovania. Ak má byť účelom výkonu trestu snaha o nápravu odsúdeného a znovuzaradenie do spoločnosti, tak hlavným predpokladom úspešnosti penitenciárneho zaobchádzania nie je len dodržiavanie noriem, ale i osobnosť príslušníka s takými morálnymi vlastnosťami, ktoré ho predurčujú na naplnenie vízie nápravy odsúdeného. Práve spôsob a forma vyžadovania plnenia noriem je problém, ktorý je možné riešiť prostredníctvom profesijnej etiky a vytvorením hlavných etických zásad v interakcii personálu a odsúdeného.

Pedagóg oddelenia výkonu trestu

Pre možné úspešné zaradenie odsúdených do občianskeho života svojimi činnosťami a kompetenciami je najdôležitejším pomocníkom, sprevádzateľom a podporcom pre odsúdeného, pretože svojou činnosťou zodpovedá za realizáciu práv a povinností odsúdených zverených mu do starostlivosti. Spôsob výkonu jeho činností priamo ovplyvňuje aktuálny stav odsúdeného. Za predpokladu, že jeho morálka, ktorá podľa Mátela (2010a, s. 10) „predstavuje pravidlá ľudského správania“ zlučiteľná s profesijnými hodnotami v sociálnej práci, tak dodržiavanie a aplikácia týchto hodnôt sú možným predpokladom byť vo svojej profesii úspešný v spojení s formami zaobchádzania, ktoré mu vymedzuje rozkaz č. 86/2009 v Zbierke rozkazov generálneho riaditeľa Zboru väzenskej a justičnej stráže. Zámerne hovoríme o hodnotách v sociálnej práci, pretože práve metódy a formy sociálnej práce sú hlavnými

činnosťami v práci pedagóga, napriek tomu, že metódy a formy sociálnej práce sa vyskytujú v normách výlučne pri funkcii sociálny pracovník.

Profesijné hodnoty

1. Zameranie na služby osobám skôr než na peňažný zárobok alebo zvýšenie postavenia
2. Férové, ohľaduplné, optimálne a kreatívne užívanie profesionálnej pomoci, authority a príležitostí vo vzťahu ku klientom a ostatným ľuďom.
3. Zodpovednosť za kompetentné, ohľaduplné a etické vykonávanie profesionálnych funkcií.
4. Vo vzťahu k verejnosti a sociálnej politike zastávanie sa záležitostí týkajúcich sa klientov alebo vlastných úloh.“ (Mátel, 2010a, s. 81)

K prvej uvedenej hodnote pedagóga môžeme hovoriť v praxi o úlohe poradcu – sociálneho pracovníka. Podľa Strieženca (1999, s. 19) „sociálny pracovník je profesionál, ktorý disponuje osobitými predpokladmi, vlastnosťami a schopnosťami. Prispieva k zlepšeniu situácie a nabáda jednotlivca, skupinu, komunitu či spoločnosť k správnym postojom. Snaží sa riešiť a eliminovať poruchy a demotivačné faktory v interakcii so sociálnym prostredím, vedie klienta k vlastnej zodpovednosti, k rozvoju kritického myslenia z hľadiska budúcich potrieb a k účelnému využitiu vlastných zdrojov. Očakávané efekty sa prejavia v momente nezávislosti sociálneho klienta.“ Dôležitosť zamerania sa na služby odsúdenému v praxi pedagóga v tak ťažkej situácii ako je adaptácia na nové prostredie vo výkone trestu a možné adaptačné problémy, ktorých je veľké množstvo, spočíva práve vo vzťahu poradca – klient. Klient očakáva, že mu poradca poradí, vypočuje ho keď to potrebuje, pochopí jeho ťažkú situáciu a bude ho akceptovať v jeho jedinečnosti. Pri tom mu dá jasne najavo, že je pre neho v prvom rade človekom, ktorý má rovnaké práva a cenu, ako on sám, okrem tých práv, ktoré sú mu odobrané v súvislosti s trestom. Citlivý a na služby zameraný pedagóg sa však v interakcii s odsúdeným snaží i tento pocit eliminovať, aby si vybudoval vzťah založený na empatii,

akceptácii a vzájomnej dôvere. Úlohou pedagóga rovnako ako „úlohou sociálneho pracovníka - poradcu je každého klienta pochopiť, zaujímať sa o neho, vcítiť sa do neho, aký je, držať mu palce – proste mať ho rád, vidieť v ňom i tie dobré stránky, ktoré ostatným unikajú“ (Kopřiva, 1997, s. 21, In Oláh, Schavel, 2006, s. 123). Len veľmi pevné hodnotové orientácie pedagóga privedú k osvojeniu si týchto úloh, pretože sa musí dokázať odosobniť od trestnej činnosti odsúdeného, zároveň ju podrobne poznať a mať na pamäti, aby dokázal vhodným spôsobom stanoviť program zaobchádzania, ktorý priebežne kontroluje, prehodnocuje, vyhodnocuje a podľa potreby mení.

Druhá hodnota, ktorá spočíva vo férovom, ohľaduplnom, optimálnom a kreatívnom využívaní profesionálnej moci, autority a príležitosti vo vzťahu ku klientom a ostatným ľuďom v práci pedagóga s odsúdeným dáva veľký priestor na preukázanie skutočného postoja k odsúdenému. Pedagóg, príslušník, predstaviteľ štátnej moci, poradca, ale i človek s disciplinárnou právomocou a v neposlednom rade i hodnotiteľ odsúdeného je niekoľkonásobná autorita, ktorá mu je daná statusom. Takto umocnenú autoritu už nie je potrebné budovať, skôr sa dokázať s ňou vyrovnáť, aby nepôsobila až príliš autoritatívne. Status dáva pedagógovi veľkú moc nad odsúdeným, čím sa dostáva odsúdený do určitej miery závislý na pedagógovi a jeho subjektívnych rozhodnutiach a hodnoteniach. Ak má pedagóg dospieť vo svojich činnostiach v individuálnych formách zaobchádzania k naplneniu cieľa, ktorým je formovanie pozitívnych vôľových vlastností a schopností odsúdeného tak, aby po prepustení z výkonu trestu dodržiaval všeobecne záväzné právne predpisy a zásady spoločenskej morálky a prostredníctvom nich podporoval tiež sebaúctu odsúdeného, úctu k iným a rozvíjal zmysel pre zodpovednosť za jeho správanie, ako je to uvedené v § 4 RGR č.86/2009, tak práve správanie sa pedagóga a jeho využitie profesionálnej moci je rozhodujúce v jeho úspešnosti. Odsúdený môže byť vedený k týmto vlastnostiam efektívne len v prípade, že ten, kto ho vedie je osobnosťou s vysokými nárokmi na seba. To znamená, že je príkladom odsúdenému v dodržiavaní noriem spôsobom, ktorý akceptuje ľudskú dôstojnosť i napriek zásadne rozdielnemu statusu. Neakceptácia, nonkongruencia, odmietanie

pomoci, neplnenie noriem, porušovanie sľubov alebo ponížovanie ľudskej dôstojnosti akoukoľvek formou je pre odsúdeného zásadným problémom v chápaní, prečo má na sebe niečo meniť, ak ten čo ho má meniť mu nie je vzorom. V takomto prípade nemožno hovoriť ani o budovaní vzájomnej dôvery. A bez vzájomnej dôvery nemožno hovoriť o úspešnosti realizácie individuálnych foriem zaobchádzania. Vtedy sa môže hovoriť o viac formálnom vykazovaní činnosti pedagóga, čo vedie odsúdeného k snahe vytvoriť o sebe dojem dobrého a poslušného väzňa, aby sa vyhol negatívnemu hodnoteniu. V takomto prípade hovoríme o účelovosti správania sa odsúdeného, alebo ho v procese prizonizácie označujeme za dobre inštitucionalizovaného. To znamená, že síce počas výkonu trestu dodržiava stanovené normy, ale nie je presvedčený o ich skutočnom význame. Tým sa len ťažko môžu dosiahnuť zmeny vlastností odsúdeného, práve naopak, môže ho to doviesť k poznaniu, že je normálne normy porušovať. Takéto poznanie odsúdeného vedie k ideologizácii počas výkonu trestu, teda k negatívnemu adaptačnému javu na väzenské prostredie, ktoré je založené na neformálnej hierarchii odsúdených bez prítomnosti personálu.

Niešť zodpovednosť za kompetentné, ohľaduplné a etické vykonávanie profesionálnych funkcií je pre pedagóga potrebnou hodnotou. V praxi to znamená, že len jeho vnútorné presvedčenie o správnosti práce s odsúdenými nestačí. Byť kompetentným znamená sa neustále zdokonaľovať v metódach a technikách práce, aby mohol čo najkvalitnejšie vykonávať svoju profesiu. Veľkou zodpovednosťou pedagóga je i schopnosť udržať rovnováhu medzi aplikáciou represívnej zložky výkonu trestu, spôsobom vyžadovania plnenia stanoveného poriadku a disciplíny inými príslušníkmi a formami zaobchádzania, úspešnosť ktorých je podmienená minimálnou, alebo žiadnou agresivitou. Viest' zverený kolektív odsúdených k dodržiavaniu tejto časti je potrebné. Vhodné je i monitorovať, akým spôsobom sa uplatňuje prostredníctvom iných kolegov, pretože neprimeraný spôsob nevedie k osvojeniu si potrebnosti dodržiavať poriadok a disciplínu. Dokázať riešiť so svojimi kolegami takýto problém predpokladá vysokú zainteresovanosť v práci s odsúdenými, pretože sa nemusí stretnúť

s pochopením, ak bude zastávať odsúdených. Len na jeho rozhodnutí je, či sa bude snažiť eliminovať negatívne formy správania svojich kolegov, alebo sa zbaví zodpovednosti a bude nepočujúcim a nevidiacim, aby nespôsobil prípadné komplikácie sám sebe. Takýmto postojom však bez toho, aby si to uvedomoval môže prísť o autoritu u odsúdených, ale i dôveryhodnosť, čím si zatvára cestu ku klientovi, teda i možnosť lepšie s klientom pracovať.

Vo vzťahu k verejnosti a sociálnej politike zastávanie sa záležitostí týkajúcich sa klientov alebo vlastných úloh, predpokladá schopnosť pedagóga čo najlepšie odsúdených poznať. Toto poznanie ho vedie k čo najobjektívnejšiemu hodnoteniu odsúdených a to je predpokladom i možnej úspešnej aplikácie stanoveného programu zaobchádzania, ale i k predchádzaniu vzniku nepriaznivých sociálnych udalostí počas výkonu trestu. Schopnosť a snaha objektívneho hodnotenia odsúdených vedie i k dôvere, pretože odsúdení veľmi citlivo vnímajú akýkoľvek prejav nespravodlivosti počas výkonu trestu, čo ich vedie k apatii, nespolupráci, strate pochopenia účelu zaobchádzania. Takýto stav je v zásadnom rozpore s cieľom sociálnej politiky v časti resocializácie odsúdených, pretože môže viesť k recidíve, čím narastajú nároky na finančné zabezpečenie výkonu trestu, namiesto toho, aby po návrate odsúdený opätovne plnil svoje spoločenské úlohy občana v produktívnom veku. Úlohou pedagóga je neustále presadzovať čo najlepšie nie len legislatívne, ale i inštitucionálne zázemie, ktoré by viedlo k naplneniu jeho vlastných úloh, cieľov sociálnej politiky a hlavne potrebám odsúdených tak, aby miera vplyvu väzenského prostredia na ich osobnosť v negatívnom zmysle bola minimálna. Povinnosťou pedagóga v naplnení tejto hodnoty je i presadzovať nové možnosti riešenia problematiky u svojich nadriadených, rovnako upozorňovať na aktuálne nedostatky a problémy, ktoré majú snahu personálu o čo najlepšiu aplikáciu zaobchádzania. Dôležitou vlastnosťou je v tejto časti schopnosť zbaviť sa strachu pred nadriadenými a odbornými argumentmi presadzovať svoje oprávnené nároky. Smerom k spoločnosti, ktorá problematiku väznenstva často vníma ako slepé črevo a v dnešnej zložitej ekonomickej i sociálnej situácii je na periférii záujmu je vhodné svojim prístupom k profesii a snahou informovať verejnosť o aktuálnom stave väznenstva zvyšovať status

profesie i zviditeľňovať potrebu záujmu spoločnosti o väzenstvo. Cestou sa javí zbavenie sa predsudkov, že každý, kto je potrestaný odňatím slobody je nenapraviteľný alebo že je potrebné prísnejšie trestať odňatím slobody, čo sa síce javí ako vhodné okamžité riešenie, ale má to i mnoho vedľajších dôležitých aspektov, medzi ktoré nepochybne patria i ekonomické nároky spojené s odňatím slobody.

Referent režimu oddelenia výkonu trestu

Funkcia, ktorá svojim statusom a náplňou služobných činností zabezpečuje režimovú službu, teda na zverenom úseku organizuje a riadi vykonávanie činností v rámci časového rozvrhu dňa odsúdených a činnosti na zabezpečenie práv odsúdených. Je predstaviteľom systému dozor, kontrola, bezpečnosť ako neoddeliteľná súčasť väzenského prostredia v záujme ochrany a bezpečnosti spoločnosti i personálu, ale odsúdených. Práve referent režimu má ako najbližší spolupracovník pedagóga v povinnostiach monitorovať správanie sa odsúdených a informovať pedagóga o svojich poznatkoch. Má právo navrhovať disciplinárne odmeny a tresty, ktoré aplikuje pedagóg. V zmysle zákona má povinnosť zabrániť odsúdeným v porušovaní zákona. Pre odsúdených je sprevádzateľom a kontrolórom každého kroku v priebehu dňa až do večierky. Táto zdanlivo jednoduchá, ale nesmierne náročná funkcia nie je považovaná za pomáhajúcu profesiu, my ju však jednoznačne medzi ne zaradujeme, pretože svojou činnosťou priamo ovplyvňuje atmosféru kolektívu odsúdených. To, či je atmosféra plná tenzie, alebo nie má za následok i správanie sa odsúdených, teda kvalitu vzájomnej interakcie, ktorá v uzavretom prostredí má veľký význam. Preto predpokladom osobnosti referenta režimu sú rovnaké hodnoty ako u pedagóga napriek tomu, že požiadavky na vzdelanie sú odlišné. Za hlavné princípy činnosti referenta režimu považujeme v presadzovaní zabezpečenia režimovej služby úctu, slušnosť a zdvorilosť v komunikácii s odsúdenými. Budovanie autority prostredníctvom nevhodného správania sa alebo požívanie vulgárnych výrazov, tykania odsúdeným je neprofesionálne a ponižujúce ľudskú dôstojnosť. Dôležitosť profesionálneho prístupu

je teda potrebná práve v hľadani rovnováhy medzi represívnou a humanizačnou zložkou v zaobchádzaní, ktoré sa vo svojej kvalite podporujú, alebo negujú. Neustálym zdokonaľovaním sa v sociálno-komunikačných zručnostiach je referent viazaný zodpovednosťou k profesii. K tomuto mu má zamestnávateľ vytvoriť dobré zázemie a podporovať ho v ďalšom vzdelávaní, ktoré je zamerané na zvládanie stresu, záťažových situácií, konfliktov, možnostiach a formách presadzovania a uplatňovania štátnej moci slušným spôsobom. Medzi najjednoduchšie spôsoby patrí napríklad skorá informovanosť odsúdených o tom, čo požadujeme, bez zbytočných agresívnych reakcií, ktoré vyvolávajú nie len u odsúdených agresívnu odpoveď. Práve referent režimu je pre odsúdeného akýmsi pomyselným vzorom v presadzovaní štátnej moci. Rovnako je pod drobnohľadom odsúdených v dodržiavaní noriem, plnení sľubov a jednotného prístupu v dodržiavaní poriadku a disciplíny, čo odsúdení veľmi citlivo posudzujú.

Záver

Problematika etiky v penitenciárnej starostlivosti je pomerne široká a zložitá, pretože špecifické prostredie, ktoré je uzavreté a spoločnosť mu venuje len okrajovú pozornosť je zásadne riešená legislatívnymi normami. Potreba etických noriem všetkých pracovníkov väzenstva sa javí na mieste. Nejde iba o tie profesie, ktoré si v spoločnosti vyžadujú etický kódex, ale i ostatné, ktoré sa svojou činnosťou podieľajú na procese zaobchádzania. Viest' personál k uvedomeniu si potreby neustále znižovať počet odsúdených ako hlavnú spoločenskú úlohu a nie len izolovať odsúdeného počas výkonu trestu odňatia slobody by prostredníctvom vytvorenia etických princípov a ďalšieho vzdelávania personálu mohlo znamenať prechod od formálne preferovaného ku skutočnému záujmu o odsúdených ako o členov spoločnosti, ktorí sú v nepriaznivej sociálnej situácii a potrebujú vo svojej jedinečnosti osobitný prístup.

MORÁLNE PRINCÍPY UČITEĽA A TERÉNNHO SOCIÁLNEHO PRACOVNÍKA

Jozef FACUNA

Abstrakt

Spolupráca terénneho sociálneho pracovníka a učiteľa hlavne pri riešení sociálnych, ekonomických a edukačných problémov rómskych žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia považujeme za veľmi dôležitú. Uplatňovanie morálnych princípov učiteľa a terénneho sociálneho pracovníka ma osobitný význam v práci so žiakmi z rómskych komunit a môžu tak prispieť k efektívnej spolupráce spomínaných oboch profesií.

Kľúčové slova

Morálka, etika, morálne princípy, učiteľ, terénny sociálny pracovník, Rómovia.

Morálnymi princípmi sa zaoberá etika, veda o morálke, ktorá reflektuje morálku a ktorá si kladie otázky typu: Čo je dobré a čo je zlé? Aký je zmysel môjho správania a konania? Ako mám správne konať? a podobné otázky takéhoto typu. Etika sa zaoberá konaním človeka a jej predmetom skúmania sú: 1) dobro a zlo v ľudskom úsilí a konaní; 2) hodnoty a princípy a ich realizácia. Etika je potom filozofická disciplína predmetom ktorej sú hodnotiace súdy, ktoré sa týkajú rozlišovania toho čo je dobré a čo je zlé, správne a nesprávne. Etika sa prejavuje v každodennom ľudskom živote a preto by nám mala pomáhať pri rozhodovaní a konaní v ťažkých zložitých životných situáciách. Etika reguluje naše správanie tak, aby bolo morálne správne. Etiku teda môžeme vnímať ako nástroj na skúmanie toho, čo je pre človeka v praktickom živote nesmierne dôležité a zároveň aj morálne správne. Etika je aj teóriou morálky a mravnosti. Úlohou morálky je zasa určovať mieru určitých rysov

správania, vymedziť ktoré druhy správania, poprípade stupne konkrétneho správania sú alebo nie sú prijateľné tak ako pre jednotlivca tak aj pre spoločnosť. Etika je preto v úzkej spojitosti s morálkou. Z ich vzťahu vyplýva, že etika je formou morálky a morálka je obsahom etiky. Práve ich úzke spojenie vytvára pravidlá správania sa. Morálku potom môžeme charakterizovať ako spoločenský jav, ktorý odráža medziľudské vzťahy a ľudskú činnosť z pohľadu dobra a zla presahujúci do všetkých ostatných oblastí života. Nájdeme ju napríklad v politike, v práve, v umení, vo filozofii, v náboženstve, ba dokonca v praktickom konaní človeka. Morálka poukazuje na vzťah človeka k svetu, k druhým ľuďom, k prírode a k spoločnosti. Morálka je komplikovaný spoločenský jav. Mravnosť je potom súhrn zmýšľaní resp. súvisiacich správaní človeka, ktoré zodpovedajú príslušným etickým a spoločenským normám. Mravnosť je súbor mravných pravidiel a noriem pre konanie človeka. Etika je potom akýsi návod na konanie ľudí v živote, rieši otázky ľudskosti a humanity.

Morálka hodnotí ľudské správanie z hľadiska dobra a zla, a to v porovnaní s ľudským svedomím. Morálne alebo morálne dobré je to konanie, ktoré je v zhode so svedomím konajúceho. A v tom smere podľa Jankovského nehovoríme o morálke, ale o mravnosti konkrétneho človeka. Ako tvrdí autor mravnosť nie je možné objektívne posudzovať, pretože žiadny človek nie je schopný nahliadnuť do svedomia iného človeka. Ak má byť konanie človeka posudzované, potom je ho možné ale len z hľadiska dodržiavania daných noriem, teda morálky. (Jankovský, 2003, s. 24) Morálka tak plní regulatívnu funkciu, hodnotiacu-normatívnu funkciu, poznávaciu funkciu, prognostickú funkciu, motivačnú, informatívnu a komunikatívnu funkciu a výchovnú funkciu.

V regulatívnej funkcii ide o morálnu reguláciu, ktorá smeruje k usmerňovaniu správania jedinca v sociálnej skupine, ktorej je členom. Hodnotiacu-normatívna sa vyznačuje svojou dvojrozmernosťou (hodnotenie – norma, resp. imperatív) pretože hodnotenie automaticky prechádza do normy (imperatívu) a imperatív je svojim spôsobom hodnotením. Poznávacia funkcia vychádza z mienky, že hodnotenie je svojim spôsobom poznaním, poznaním významu, že imperatív vychádza zo skúsenosti, a teda

z poznania. Poznávacej funkcii ide hlavne o nájdenie adekvátneho, t. j. správneho konania. Prognostická funkcia pomocou ideálov umožňuje odhaliť želanú líniu správania sa. Jej projekcia je založená skôr na citových dynamických stereotypoch, na citových väzbách, a preto nemá vedecky pojmovu presne vyjadrený charakter. Plyní skôr z morálnej intuície ako z teoretických analýz, ale v spoločenskom procese zohráva nesmierne dôležitú úlohu, hoci dosiaľ málo docenenú. Motivačná funkcia zasa smeruje k motivovaniu ľudského správania. Správnosť správania sa človeka sa podľa tejto funkcie posudzuje z motívov a nie z činov. (Vajda, 1995, s. 19 – 21)

Na jednej strane morálka reguluje, orientuje, hodnotí, poznáva, prognostikuje, motivuje a prikazuje, na strane druhej musí svoj bohatý arzenál prostriedkov sprostredkovať od človeka k človeku a preto plní aj informatívnu či komunikatívnu funkciu. Všetky tieto funkcie ústia do výchovnej funkcie. Morálka potom predstavuje hodnotové hierarchie a z nich plynúce imperatívy, učí človeka mravnému konaniu, stáva sa podstatným výchovným momentom pri formovaní človeka.

Etika zohráva kľúčovú úlohu v spolupráci terénneho sociálneho pracovníka a učiteľa s cieľom zvýšiť úroveň edukačných podmienok rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia. Edukácia rómskych detí považujeme za jednu z hlavných cieľov zvyšovania životnej úrovne Rómov na Slovensku a v Európe. V tejto súvislosti edukáciu potom vnímame ako jeden z možných nástrojov riešenia sociálnych a ekonomických problémov Rómov. Avšak rómske vzdelávanie, hlavne vzdelávanie rómskych detí so sociálne znevýhodneného prostredia si vyžaduje zapojenie široký okruh odborníkov ako je napríklad praktický lekár, učiteľ, asistent učiteľa, vychovávateľ, školský psychológ, terénny sociálny pracovník a ďalší, ktorí svojou činnosťou pozitívne determinujú životné a edukačné podmienky týchto detí.

Terénny sociálny pracovník a učiteľ sú dve profesie, ktorých aktívna spolupráca môže pozitívne vplývať nielen na sociálno-ekonomické, ale aj edukačné problémy žiakov z rómskych komunit. Učiteľ z pohľadu svojej profesie by mal žiakov vychovávať v súlade

so zásadami morálky a etiky, kvalitne vzdelávať a vytvárať priaznivú atmosféru pre jeho uskutočnenie. Terénny sociálny pracovník z pohľadu svojej profesie by mal poskytovať sociálnu pomoc a pracovať s rómskou komunitou v jej prirodzenom sociálnom prostredí. Úspešnosť edukácie detí z rómskych komunit si vyžaduje kvalitne životné a edukačné podmienky, ktoré tieto komunity resp. rodiny nemajú. A práve v tejto veci by mal terénny sociálny pracovník navrhovať spôsoby riešenia ich sociálnej situácie a pomáhať rómskym komunitám riešiť ich problémy sociálneho začleňovania. Napríklad zlepšovať ich spôsob života, tak aby rómske deti predchádzali poruchám psychického, fyzického a sociálneho charakteru a vyhýbali sa tiež sociálno-patologickým javom.

„Na jednej strane naša spoločnosť vyvíja tlak na zodpovedné edukačné inštitúcie, aby pripravovali občanov pre život vo vedomostnej spoločnosti a čo najväčší počet z nich počas svojho života bolo zamestnateľných na trhu práce. Na druhej strane sektor vzdelávania, ktorý vykonáva i primárne a sekundárne vzdelávanie občanov po skončení povinnej školskej dochádzky prichádza s údivom konštatovať, že školu nám každoročne opúšťajú Rómovia, z ktorých väčšia časť sa nevie napríklad podpísať, ani súvisle a s porozumením prečítať písaný text. Rómovia zo sektora povinného školského vzdelávania automaticky prechádzajú do sektora sociálnych vecí, ktoré im ďalších 50 rokov ich života poskytuje sociálne intervencie najmä v podobe poskytovania dávok v hmotnej núdzi. Namiesto toho, aby v priebehu celého obdobia poberania dávok v hmotnej núdzi aktívne preukazovali, že si pre potreby vedomostnej ekonomiky zvyšujú, zvažili svoj individuálny potenciál“ (Loran, 2010, s. 50)

Existuje celý rad sociálnych, ekonomických, kultúrnych a systémových príčin vedúce k absencii a školskej neúspešnosti rómskych detí. Medzi stále sa opakujúce príčiny patria: zlý zdravotný stav, nízka motivácia k učeniu, sexuálne správanie, podľa ktorého dievčatá čoskoro mávajú deti, a ich sociálna rola je potom vychovávať ich a starať sa o rodinu, ďalej zlé vnímanie seba samého a výsledky v škole a podobne. Napríklad podľa Lorana „prvým najvýraznejším objektívnym činiteľom podieľajúcim sa na produkcii potenciálu ľudského kapitálu Rómov je nepochybne základná škola

ako edukačné prostredie. V rámci plnenia povinnej školskej dochádzky maloletých občanov – žiakov má dokonca legislatívnu povinnosť v kreovaní primárnej gramotnosti, v produkovani a rozvíjaní potenciálu ľudského kapitálu pre potreby spoločnosti. V súčasnosti už pre potreby vedomostnej spoločnosti a ekonomiky“ (Loran, 2009, s. 48) V súvislosti s uvedeným problémom považujeme preto kooperáciu terénneho sociálneho pracovníka s učiteľom za veľmi významnú, a vnímame ju ako jeden z možných nástrojov riešenia edukačných problémov rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia.

Každá profesia v sebe nesie morálnu zodpovednosť. Napríklad laik v prípade autonehody nemôže poskytnúť obeti profesionálnu lekársku pomoc. Môže však poskytnúť prvú pomoc. V tomto prípade nenesie priamu zodpovednosť z pohľadu jeho postavenia v uvedenej situácii. A to preto, lebo nemá zodpovedajúce znalosti. Lekár profesionál je schopný v tejto situácii rýchlo a správne konať, zhotoviť diagnózu a vykonať lekársky postup. Preto si myslíme, že nemôžeme byť zodpovední z pohľadu profesie v plnej miere za to, za čo nemáme k riešeniu situácie dané kompetencie. Profesionálna zodpovednosť teda zahŕňa povinnosti aktérov, aby konali profesionálnym spôsobom, dodržiavali zákon, vyhýbali sa konfliktom záujmov, a uprednostnili záujmy klientov pred svojimi vlastnými záujmami. Podľa Mátela „rola a profesia sociálneho pracovníka si vyžaduje nielen patričné vzdelanie a praktické výcviky, ale aj isté nároky na jeho osobnosť a charakter. Príliš často sa etické požiadavky voči sociálnym pracovníkom zameriavajú výlučne na zodpovednosť voči klientom zabúdajúc na to, že sociálny pracovník môže byť do tej miery zodpovedný za iných, ako dokáže byť zodpovedný sám za seba“ (Mátel, 2010a, s. 88)

Byť čestný, poctivý, ohľaduplným k ostatným teda prejavovať ľudskosť a úctu, ktorá je úzko spätá s akceptáciou práv všetkých ľudí bez žiadneho rozdielu, ale aj spôsob spravodlivo rozdeľovať hodnoty v podobe pochvaly alebo trestu, odmietat akúkoľvek dvojtvárnosť, ale naopak byť pravdovravný považujeme v sociálnej práci s rómskymi komunitami za veľmi podstatné. „Spravodlivosť ako atribút osobnosti neznamena len konať spravodlivo, ale aj mať

konatívnu tendenciu zmýšľania alebo presvedčenia spravodlivosti (nielen napr. zo strachu pred trestom alebo spoločenskou izolovanosťou), pretože primerané konanie je spravodlivé, ak je vedené predchádzajúcou všeobecnou ideou spravodlivosti alebo konkrétnou myšlienkou spravodlivosti.“ (Hajduk, 2009, s. 12) Taktiež vyhnúť sa zneužívaniu dôvery rómskej komunity za účelom prospechu pre seba, pretože úžitok by mal byť upriamený na klienta, ktorý potrebuje pomoc, pretože v tejto situácii si klient k aktérovi vytvára veľmi silnú dôveru. Teda môžeme z pohľadu profesijnej etiky (aplikuje všeobecné mravné normy na konkrétnu profesijnú činnosť) ako aplikovanej etiky v sociálnej práci hovoriť o princípe zodpovednosti, princípe humanizmu, princípe spravodlivosti a rovnosti, princípe čestnosti a svedomitosti, o princípe dôveryhodnosti.

Za ďalšie morálne princípy konkrétne v práci terénneho sociálneho pracovníka a učiteľa považujeme princíp dobročinnosti, princíp ľudskej dôstojnosti a princíp autonómnosti. Princíp dobročinnosti v sociálnej práci s marginalizovaným a exkludovaným rómskym spoločenstvom by mal byť predovšetkým zameraný na správanie a konanie, ktoré sa riadi zásadami altruizmu. Teda potlačiť vlastný egoizmus a vykonávať dobročinnosť na úkor vlastného dobra. Inak povedané uprednostniť dobro iných pred vlastným, teda ochotne obetovať vlastný záujem v prospech záujmu iných. Ide teda o nezištnú pomoc poskytovanú Rómom, ktorí ju potrebujú. Avšak s princípom dobročinnosti vyvstávajú otázky, ako je vôbec možné, že dobročinnosť v spoločnosti existuje, čo motivuje človeka, aby konal nezištné pre pomoc druhým? Princíp ľudskej dôstojnosti sa viaže na hodnotu života človeka a jeho správanie a konanie. Ak hovoríme o sociálnej práci poskytovanej exkludovaným Rómom, musíme zdôrazňovať a samozrejme aj dbať na vzájomnú úctu a rešpekt nielen k nim, ale zároveň dbať na to, aby úcta a rešpekt sa dodržiavali aj vo vzťahu k aktérom sociálnej práce s cieľom vybudovať pevné vzájomné vzťahy. Pod ľudskou dôstojnosťou teda rozumieme rešpekt k ľudskej bytosti a to bez ohľadu na pohlavie, vek, rasu, vzdelanie, vieru a pod. Princíp ľudskej dôstojnosti uznáva človeku vrodene právo a tiež jeho akceptovanie a etické zaobchádzanie. Ľudská dôstojnosť sa často krát používa aj

v súvislosti s problémom zaobchádzania utláčaných a ohrozených skupín a národov, kultúr a subkultúr, prívržencov náboženskej viery či ideálov. Princíp autonómnosti akceptuje autonómiu človeka resp. jeho schopnosť vykonať vlastné rozhodnutia vzťahujúce sa k jeho životu. Podľa tohto princípu ľudia by mali mať kontrolu nad svojim životom v čo najväčšej miere, pretože, len oni sami vedia úplne pochopiť ich zvolený typ spôsobu života. Napríklad podľa Ferrara autonómia sa týka zodpovednosti aktéra za voľbu smeru svojho konania bez ohľadu na dôvody alebo typ racionality, ktorý túto voľbu inšpiroval. Autentické správanie je určitým spôsobom spojené s jadrom aktérovej osobnosti a v konečnom dôsledku ju aj vyjadruje. (Ferrara, 1997, s. 88) V podstate tento princíp je rozšírením etického princípu dobročinnosti, pretože osoba, ktorá je nezávislá zvyčajne uprednostňuje mať vlastnú kontrolu nad svojim životom za účelom dosiahnutia takého spôsobu života, ktorý je pre ňu čo najviac prospešný.

Záver

Na jednej strane vzhľadom k tomu, že terénny sociálny pracovník poskytuje pomoc klientovi v takej situácii, ktorú nedokáže sám zvládnuť a adekvátne vyriešiť, na strane druhej, keď klient sociálnej práce dokáže po istom čase zvládať svoju sociálnu situáciu vlastnými silami, klient sa tak stáva nezávislým od tejto pomoci. Rómska komunita si však vyžaduje práve dlhodobú pomoc sociálnych pracovníkov. Aj toto bol dôvod prečo sme v príspevku upriamili pozornosť na morálne princípy terénneho sociálneho pracovníka a učiteľa. Pretože práve hodnoty, ku ktorým sa vzťahujú morálne princípy by mali byť základom ich uznávania. Myslíme si, že obe povolania si vyžadujú pri práci s rómskou komunitou vynaloženie veľkého úsilia a ako pomoc resp. spoluprácu medzi oboma profesiami by mohla byť napríklad v tejto stručnej podobe - terénny sociálny pracovník by mal oboznamovať učiteľa o sociálnej a ekonomickej situácii konkrétneho žiaka, z toho dôvodu, aby učiteľ vedel pochopiť situáciu, v ktorej sa žiak spolu s rodinou nachádza. Terénny sociálny pracovník vzhľadom k tomu, že v tejto kooperácii

vystupuje akýmsi prostredníkom medzi učiteľom a žiakom, resp. faktom je, že učiteľ nie je v každodennom kontakte s rodičom, terénny sociálny pracovník by mal učiteľovi sprostredkovať informácie o edukačných problémoch žiaka. Pretože mnoho rodičov nevedia správne interpretovať problémy s ktorými sa dieťa doma nevie vysporiadať, napríklad pri písaní si domácich úloh. Faktom je aj to, že svojim deťom napríklad pri domácich úlohách nedokážu pomôcť, a to jednoducho preto, lebo nemajú ukončené ani len základné vzdelanie resp. sami zadaniam úloh nerozumejú. Týmto by terénny sociálny pracovník prispieval k zlepšeniu situácie a nabádal by žiakov a ich rodičov i komunitu k správnym postojom k vzdelávaniu, ale aj k tomu, prečo je pre nich vzdelanie dôležité. Učiteľ by mal zasa informovať terénneho sociálneho pracovníka o školskej dochádzke príp. záškoláctva, učebnej úspešnosti resp. neúspešnosti žiaka, jeho správaní a povinnostiach v škole a v tomto zmysle spoločne kooperovať a navzájom si pomáhať. Pretože faktom, je to, že dobre zvládnutá kooperácia týchto profesií môže viesť k zlepšeniu sociálnych, ekonomických a edukačných problémov rómskych žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia.

ETIKA V INŠTITUCIONALIZOVANÝCH SOCIÁLNYCH SLUŽBÁCH

Irena KAMANOVÁ

Abstrakt

Inštitucionalizované sociálne služby prešli novou právnou úpravou v zákone o sociálnych službách. Dodržiavanie kritérií kvality poskytovanej sociálnej služby a etického kódexu sociálnych pracovníkov je dôležité pri práci v zariadeniach sociálnych služieb. Zaoberali sme sa problematikou dodržiavania etického kódexu pracovníkmi pracujúcimi v priamom kontakte s klientom v zariadeniach sociálnych služieb. Konkretizujeme etické problémy, s ktorými sa stretávajú študenti počas odborných praxí v praxových zariadeniach a zároveň vyvolávame diskusiu na ich ďalšie riešenie. Poukazujeme na etickú problematiku študentov sociálnej práce v procese praktickej prípravy z rôznych aspektov.

Kľúčové slová

Inštitúcia. Organizácia. Zariadenie pre seniorov. Poskytovatelia a prijímatelia sociálnych služieb. Odborná prax. Praxové zariadenie. Supervízia. Etický problém. Etický kódex.

Úvod

Inštitucionalizované sociálne služby majú rôzne poslanie, ciele a formu. Plnia dve základné funkcie: „poskytujú pomoc, útočisko, liečbu občanovi, prípadne rodine, chránia spoločnosť pred nebezpečnými jedincami alebo skupinami (Labáth, 2004, s.15)“. Majú prevažne pomáhajúci charakter. Delíme ich podľa typu klientely, funkcie a právnej normy. Podľa klientely sú to inštitúcie, ktoré zodpovedajú typológii klientov sociálnej práce, sú špecializované na niektorú oblasť, poskytujú starostlivosť pre

rovnakú skupinu klientov. Môžeme hovoriť o rôznych funkciách v organizáciách, jedna organizácia môže mať aj viac funkcií ako: *stimulačná* (jej úlohou je rozvoj a stimulácia potenciálu klienta a udržiavanie jeho schopností), *terapeutická* (sú to všetky inštitúcie, ktoré pracujú na terapeutických princípoch), *náhradná* (všetky zariadenia nahradzujúce prirodzené prostredie). Medzi organizácie, ktoré plnia funkciu stimulačnú a náhradnú, kde ich úlohou je rozvoj a stimulácia potenciálu klienta, udržanie jeho schopnosti patrí zariadenia pre seniorov (domovy dôchodcov). Cieľom poskytovateľov v sociálnej sfére je poskytovať kvalitné sociálne služby v súlade so svojim poslaním a rozvojovým plánom. Je dôležité zladenie všetkých cieľov sociálnej služby, čoho výsledkom je, že: klient dostáva sociálnu službu zodpovedajúcu kvantitou aj kvalitou jeho potrebám a súčasne táto služba je ekonomicky efektívna; klient sám určuje svoje individuálne ciele; sociálny pracovník spolupracuje pri tvorbe plánov s klientom a jeho rodinou, prípadne v rámci prípadovej sociálnej práce (case manažmentu) spolupracuje s ďalšími odborníkmi najmä z okruhu pomáhajúcich profesií.²¹

1 Inštitucionalizované sociálne služby

Pri úvahách o zaradení klienta do inštitucionalizovanej sociálnej starostlivosti sú vždy prítomné štyri faktory, ktoré môžu odpovedať na otázku, či je umiestnenie klienta opodstatnené:

- *indikácia* - je nutné zvážiť umiestnenie do rezidencie, či boli využité menej invazívne intervencie. Každý pobyt je istým spôsobom ohrozujúci pre klienta, môže ovplyvniť vzťahovú sieť, intenzitu vzťahov.

---

²¹ Zákon o sociálnych službách (Zákon č. 448/2008, §9, ods.3) ich definuje ako odborných zamestnancov (celkom špecifikuje 12 profesií), český zákon o sociálnych službách (Zákon č. 108/2006, §115) rozlišuje štyri kategórie odborných pracovníkov : sociálni pracovníci, pracovníci v sociálnych službách, zdravotní pracovníci a pedagogickí pracovníci. Porovnaj napr. Havrilová, (In: Tokárová a kol., 2003, s. 441-450), Žilová (2005, s. 25, 103), Matoušek (2003, s.51-52). E.L. Cowen (1982) radí medzi pomáhajúce profesie na tzv. treťom stupni aj „manažérov a vedúcich na najrôznejších úrovniach“ (In : Matoušek a kol. (2003, s. 51-52).

- *kontraindikácia pobytu klienta v inštitúcii* - nevhodné umiestnenie klienta. Kontraindikácia má dve úrovne: sociálno-psychologickú a diagnostickú. Pobyt v celodennom zariadení môže byť nežiaduci.
- *vedľajšie negatívne účinky* – rezidenciálneho pobytu vznikajú vtedy, keď samotný pobyt je indikovaný, ale objavia sa iné ohrozenia. Napr. u seniorov dochádza k hostilnému správaniu. Obdobne u odsúdených s duševnými poruchami resp. zdravotnými problémami ich umiestnenie do nápravného zariadenia podľa Španikovej (2010, s. 460-461) ďalej nepriaznivo vplýva na ich duševné aj telesné zdravie. Konštatuje, že zriadenie pre nich vhodného detenčného centra sa odkladá, pričom predpokladaný počet odsúdených s duševnými poruchami je približne 3-násobne vyšší ako predpokladaná kapacita plánovaného zariadenia.
- *kontraproduktívnosť* - spôsobuje posilnenie problému klienta a zhoršenie jeho stavu. Do tejto kategórie môžeme zahrnúť dva javy - tzv. labelling efekt (Siegel, Senna, 1998) a presmerovanie cieľa (In Labáth, 2004).

Pri dlhodobej inštitucionálnej starostlivosti môže dôjsť k adaptačnému zlyhaniu – geriatrickému maladaptačnému syndrómu. Preto pri prijímaní klientov do zariadení sociálnych služieb je možné prijať určité preventívne opatrenia: napríklad zariadenie pre seniorov, do ktorého bude klient prijatý, by nemalo byť príliš vzdialené od jeho domova, rodiny, priateľov. Žiadatelia, prijímaní pre zhoršený zdravotný stav, majú väčšie adaptačné problémy. Každé zariadenie by malo mať informačný materiál o svojom zariadení, zamestnancoch aktivitách. Režim sociálneho zariadenia potlačuje individualitu, vedie k pasivite, znižuje psychickú pohodu a zhoršuje adaptačné problémy (Hegyí, 2001).

2 Odborná prax študentov sociálnej práce

Ťažiskovou témou akademických diskusií vzdelávateľov sociálnej práce je aj zabezpečovanie teoretickej a praktickej prípravy študentov sociálnej práce. V poslednom období sa stáva samostatnou témou odborných podujatí – FSVaZ UKF v Nitre (2003), FZSP TU v Trnave (2006), PF KU v Ružomberku (2006, 2007, 2008), UK Bratislava (2009). Tieto odborné konferencie, semináre sú dôležité pre študentov a praxové zariadenie daných vysokých škôl.

Praxové zariadenia (inštitúcie a organizácie sociálnej správy) si vyberajú vysoké školy na základe spolupráce a kvality poskytovaných služieb. Praktická príprava patrí k povinným predmetom študijného programu bakalárskeho a magisterského stupňa.

Cieľom tejto časti príspevku je poukázať na etické problémy, s ktorými sa stretávajú študenti počas odborných praxí²² v praxových zariadeniach s rôznymi cieľovými skupinami. Tieto problémy sú pomenované, ich ďalšie riešenie je však problematické, nakoľko reflexia skúseností študentov z praxe sa rieši na popraxových seminároch, supervíziách odborných praxí na škole, nie vždy v spolupráci s praxovým zariadením. Vstupovať do pracovných vzťahov v iných organizáciách nie je možné. Dúfame, že zmenou zákona o sociálnych službách sa táto skutočnosť zmení, nakoľko poskytovateľ sociálnej služby je povinný za účelom zvýšenia odbornej úrovne a kvality poskytovanej sociálnej služby vypracovať a uskutočňovať program supervízie (§ 9, ods. 10, zákona 448/2008 Z. z.).

---

²² Z gr. praxis (lat. practicus, angl. practice, nem. Praxis, fr. pratique,) = opakované vykonávanie alebo systematický nácvik za účelom získavania schopností, zručností, či obratností; je to nabratie určitých zručností, návykov a vedomostí potrebných na výkon budúceho povolania, oboznámenie sa s prostredím budúceho povolania (Žilová, 2009).

Etický kódex sociálnych pracovníkov²³ označuje súbor písomne formulovaných etických princípov, hodnôt a štandardov relevantných a normatívnych pre jednotlivú profesiu, inštitúciu alebo organizáciu (Mátel, 2010a). Zo základnými etickými princípmi sú študenti oboznámení v prvom ročníku bakalárskeho študijného programu. Prelína sa viacerými teoretickými a praktickými disciplínami, preto sa budeme snažiť poukazovať na jednotlivé problémy, cez etické zodpovednosti sociálnych pracovníkov v praxi.

3 Etické problémy počas odborných praxí

Etické problémy študentov počas odborných praxí vznikajú pri pozorovaní sociálnych pracovníkov v praxi alebo pri ich vlastnej priamej práci s klientom. Problém je uvedenie si ťažkosti; formuláciou, vyjadrením problému alebo jeho časti. Podľa Demokritosu, Aristotelesa a Platóna je problém znalosť o neznalosti (Platón, 1990 In: Nemčeková, 2008).

Daný problém vyvoláva naše vlastné správanie, povahové vlastnosti, ochota postaviť sa k problémom a hľadať optimálne, no zároveň etické riešenie. **Predmet problému** je predmet poznania, ktorého dodatočným skúmaním sa prekoná problémová situácia a problém sa vyrieši. U praxujúceho študenta pri zvládaní tohto procesu, vyplývajúceho z podnetov na praxi ako aj v súkromnom živote, platí dvojnásobne potreba tútorstva a supervízie zo strany vyučujúceho, ktorý má praxe na starosti resp. sociálneho pracovníka z daného zariadenia. Napríklad na základe výskumu, ktorý bol

---

²³ Medzinárodná federácia SP (IFSW) spracovala v roku 1994 „Medzinárodný etický kódex pre profesionálnych sociálnych pracovníkov“. 31. mája 1997 v Žiline bol prijatý Valným zhromaždením Asociácie sociálnych pracovníkov Etický kódex sociálnych pracovníkov Slovenskej republiky, ktorý v preambule uvádza, že sociálna práca je založená na ľudských právach a hodnotách demokracie. Funkciou Etického kódexu je poukázať na úlohy sociálnych pracovníkov, ktorí formujú a prijímajú normy (pre vystupovanie a správanie sociálnych pracovníkov, ako je vystupovanie, schopnosti a profesionálny rast, služba, čestnosť, štúdium a vedecký výskum -) na všetkých úrovniach (mikro – klient; mezo – spolupracovník, zamestnávateľ; makro – k sociálnej práci ako profesii, k spoločnosti), asistujú ľuďom pri rozvíjaní ich schopnosti, podporujú samostatnosť a adaptabilitu klienta..

zameraný na postoje vysokoškolských študentov voči osobám po návrate z výkonu trestu (n=234, 2010), Špániková (2010b, s.276) konštatuje, že optimistickejší pohľad na osoby odsúdené a vo výkone trestu odňatia slobody majú práve respondenti, ktorí nepoznajú a nemajú skúsenosť s takouto osobou vo svojom okolí. Na otázku, či by sa im pokúsili v prípade potreby pomôcť, odpovedalo až 89% respondentov bez doterajšej skúsenosti s touto skupinou osôb pozitívne. Naproti tomu až 60% respondentov, ktorí takúto osobu poznajú, by nevedelo či nedokázalo jej pomôcť.

Základné etické problémy, s ktorými sa sociálny pracovník stretáva a rozhoduje o nich sú: **kedy** zasahovať do situácie klienta, skupiny, komunity; **ktorým** sociálnym problémom dá prednosť a rieši ich²⁴; **koľko** pomoci a starostlivosti poskytnúť, aby stimuloval klienta k zmene postojov a zodpovednému správaniu; **kedy** ukončiť sociálnu intervenciu, terapiu, poskytovanie služieb, príspevkov...? Aby nedochádzalo k etickým problémom v praxi sociálny pracovník by mal čítať a uplatňovať nasledujúce postupy: aplikovať vedomosti a zručnosti, ako i ďalšie relevantné poznatky na prax; udržiavať dlhodobé vzťahy pri práci s jednotlivcami, rodinami alebo skupinami; voliť vhodné metódy posudzovania, plánovania a určovania cieľa pomoci; pomáhať, poskytovať starostlivosť, radieť, viesť, ochraňovať jednotlivcov a rodiny v problémovej situácii; vykonávať poradenstvo, facilitovať; viesť skupiny v ich komunitě; pracovať ako člen tímu; chápať a odstraňovať následky diskriminácie; pracovať eticky senzitívnymi postupmi.

Etické uvedomenia je základnou súčasťou odbornej praxe sociálnych pracovníkov. Ich schopnosti a odhodlanie konať eticky je základným aspektom kvality služby. Sociálna práca podporuje sociálne zmeny, riešenie problémov v ľudských vzťahoch. Poznaním

---

²⁴ Sociálne problémy (negatívne sociálne situácie) sú to také vývojové tendencie, ktoré v ľudských interakciách a v spoločnosti sú považované za ťaživé, venuje sa im pozornosť formou konkrétnych vyrovnávacích opatrení (In Novotná, Schimmerlingová, 1992). Pri hodnotení, či ide o sociálny problém alebo nie sa uplatňuje sústava hodnôt v danej spoločnosti. Táto sústava hodnôt (podľa toho ako je spoločnosť integrovaná a uniformná) naznačuje deliacu čiaru medzi normálnym javom a sociálnym problémom. Spoločenské normy kodifikované v právnych predpisoch alebo fixované vo vedomí verejnosti stanovujú hranice medzi normalitou a abnormalitou. Pri správaní ľudí ide o situácie konformity alebo nonkonformity.

teórií správania a sociálnych systémov, sociálna práca zasahuje v miestach, kde sú ľudia v interakcii s prostredím. Dodržiavanie ľudských práv a sociálnej spravodlivosti, sú zásadné pre sociálnu prácu. Sociálna práca je založená na rešpekte k vlastnej hodnote a dôstojnosti všetkých ľudí a práva, ktoré vyplývajú z daného princípu, by mali sociálni pracovníci presadzovať a obhajovať (Nemčeková, 2008).

Ďalej budeme poukazovať na základné etické princípy v sociálnej práci ako sú: normy pre vystupovanie a jednotlivé etické zodpovednosti.

3.1 Základné etické princípy v sociálnej práci

Normy pre vystupovanie a správanie sa soc. pracovníka

- *Vystupovanie* - soc. pracovník neustále udržiava svoje osobné a pracovné správanie a vystupovanie na úrovni vysokého štandardu.
- *Schopnosti a profesionálny rast* - soc. pracovník sa zo všetkých síl snaží o dosiahnutie a udržanie vysokej profesionality pri výkone svojej práce.
- *Služba* - soc. pracovník vo svojej práci považuje za prvoradý záväzok slúžiť.
- *Čestnosť* - soc. pracovník koná v zhode s najvyššími požiadavkami profesionálnej cti.
- *Štúdium a vedecký výskum* - soc. pracovník, ktorý sa zaoberá štúdiom alebo vedeckým výskumom sa riadi konvenciami vedeckej práce.

Jednotlivé normy pre vystupovanie sociálny pracovník rozvíja a pravidelne aktualizuje cez svoje vlastné etické kódexy a etické zásady. Rozvíja a udržiava zručnosti a schopnosti, koná čestne, nezneužíva vzťahy dôvery s ľuďmi, s využitím ich služieb, s uznaním hranice medzi osobným a profesionálnym životom.

V rámci predpraxových stretnutí v stanovovaní cieľov odborných praxí, mali študenti druhých ročníkov bakalárskeho študijného programu sociálna práca PF KU v Ružomberku, jeden z kognitívnych cieľov praxe zhodnotiť podľa etického kódexu prácu

sociálneho pracovníka v konkrétnom praxovom zariadení so zameraním na výlučne personálne etické problémy. V rámci supervíznych stretnutí na popraxových seminároch sme zistili, že študenti sa najčastejšie stretávajú s nasledovnými problémami:

3.1.1. Etická zodpovednosť soc. pracovníka voči klientom

Sociálni pracovníci majú zodpovednosť za podporu sociálnej spravodlivosti, vo vzťahu ku klientovi, tzn. pri práci vychádzajú z individuálnych potrieb klienta, zabezpečujú rozdeľovanie zdrojov spravodlivo, podľa potreby.

- **Prvoradosť záujmov klientov** – soc. pracovník má zodpovednosť voči svojim klientom.

Študenti sa stretávajú s dodržiavaním etickej zodpovednosti voči klientom, ale na druhej strane aj s:

- vnucovaním svojich postupov, rozhodnutí klientom, („ja som tu .....“);
- zodpovednosť za klientovu situáciu prenášajú aj na ostatných rodinných príslušníkov (na dieťa);
- dlhé čakanie na intervenciu zo strany pracovníkov ;

- **Práva klienta** – soc. pracovník podporuje snahu klienta rozhodovať o svojej budúcnosti samostatne.

Študenti sa stretávajú s dodržiavaním práv klienta a jeho chránených záujmov, ale na druhej strane aj s:

- vnucovaním svojich predstáv o budúcnosti klienta,
- jednotlivé činnosti sa vykonávajú stereotypne,
- rozdielmi medzi jednotlivými klientmi v skupine,
- rozhodnutím oznámiť – neoznámiť nedodržiavanie autonómie klienta, práva na sebaurčenie

- **Dôvernosť a mlčanlivosť** – soc. pracovník rešpektuje klientovo súkromie a zachováva dôvernosť informácií získaných pri svojej práci.

Študenti sa stretávajú s dodržiavaním dôvernosti, mlčanlivosti o informáciách v procese spracovávaní prípadovej štúdie, kazuistik. Ale druhej strane aj s:

- podávaním informácií pred iným klientom,
- tým, že klient sa hodnotí ako diagnóza, etnikum, problém...

3.1.2. Etická zodpovednosť soc. pracovníka voči kolegom

- **Slušnosť a zdvorilosť** – soc. pracovník si váži svojich kolegov a pristupuje k nim s úctou a dôverou.

Študenti sa stretávajú s etickou zodpovednosťou medzi jednotlivými sociálnymi pracovníkmi, dodržiavaním slušnosti, zdvorilosti, úcte a rešpektovaniu sa navzájom, ale na druhej strane s:

- negatívnym hodnotením jednotlivých postupov svojich kolegov,
- odmietnutím tútorskej supervízie,
- **Práca s klientmi kolegov** – povinnosťou soc. pracovníka je venovať sa klientom svojich kolegov s najväčšou profesionálnou snahou a citlivosťou.
Študenti sa stretávajú s profesionalitou pri práci s klientmi kolegu – sociálneho pracovníka, ale na druhej strane s:
  - odmietnutím intervencie,
  - spochybnovaním postupov, etáp, metód práce s klientom.

3.1.3 Etická zodpovednosť soc. pracovníka voči zamestnávateľom a zamestnávateľským organizáciám

- **Závazky voči zamestnávateľským organizáciám** - sociálny pracovník pristupuje s vážnosťou voči zamestnávateľským organizáciám.

Sociálni pracovníci by mali byť ochotní spolupracovať s vysokými školami a tak sa podieľať na praktickej príprave študentov. Podporiť a zapojiť sa do etických diskusií so svojimi kolegami a zamestnávateľmi a prijať zodpovednosť za vytváranie eticky informovaných rozhodnutí.

3.1.4. Etická zodpovednosť soc. pracovníka voči svojej profesii

- **Udržiavanie cti profesie** – soc. pracovník udržiava a vyzdvihuje etické hodnoty, odborné poznatky a poslanie svojej profesie. Ale na druhej strane s:
  - poukazovaním na neocenenosť sociálnej práce,

- vyzdvihovaním finančného ohodnotenia.
- **Služba spoločenstvu** – soc. pracovník napomáha snahe profesionálneho spoločenstva sprístupniť svoje služby čo najširšej verejnosti. Ale na druhej strane s:
  - vnímaním sociálnej práce, nie ako služby, ale ako povinnosti,
- **Rozvoj poznatkov** – soc. pracovník sa snaží získavať a rozvíjať odborné poznatky a uplatňovať ich v profesionálnej praxi. Ale na druhej strane s:
  - nie vždy snahou o rozširovanie vedomostí, zručností.

Záver

V našom príspevku sme sa zamerali na analýzu etických problémov, s ktorými sa stretávajú študenti počas odborných praxí v praxových zariadeniach s rôznymi cieľovými skupinami. Počas praxe vstupuje študent do konkrétnych sociálnych vzťahov. Na základe získavania a neskôr realizácie svojej kvalifikácie si buduje vlastnú profesionálnu kariéru, zároveň si buduje vzťah k vlastnému povolaniu. Prax je významná v profesiách, ktoré svoj odborný status získavajú odbornými skúsenosťami, konkretizáciou teoretických poznatkov, rozvíjaním odborných, ale aj ľudských schopností a zručností, neskôr pri realizácii povolaniem sa rozvíjajú do určitého stupňa majstrovstva. Prax v týchto profesiách je prínosom nielen pre profesionálny a osobný rozvoj jednotlivca, ale aj pre jeho spoločenské uplatnenie a všeobecné uznanie (Žilová, 2009).

Náš príspevok ukončíme otázkami do diskusie na odborných seminároch, konferenciách:

Aký štandardizovaný postup treba uplatňovať pri nedodržiavaní etických princípov v daných inštitúciách, organizáciách zo strany vzdelávateľov?

Ktoré kritériá výberu uplatňovať pri sprievodcoch v praxi?

Ako dosiahnuť legislatívnu úpravu organizácie odborných praxí?

Vytvoriť kritériá posudzovania kvality pracovísk?

Vytvorenie portfólia s určitými presnými znakmi?

Plne sa stotožňujeme s navrhovanými odporúčaniami Matulayovej (2007, s. 23) „na základe poznania súčasného stavu,

najmä z aspektu analyzovaných možností a limitov pre Asociáciu vzdelávateľov v sociálnej práci a všetkých vysokoškolských vzdelávateľov vytvoriť databázu celoštátnych kvalitných pracovísk a medializovať príklady úspešnej spolupráce.“

VYBRANÉ ETICKÉ ASPEKTY SOCIÁLNÍ PRÁCE SE SENIORY

Zuzana TRUHLÁŘOVÁ, Daniela KVĚTENSKÁ

Abstrakt

Etika a etická dilema v kontextu poskytování pomoci a v oblasti přímo výkonu sociální práce je téma spojené s mnoha otázkami a kontraverzemi. V oblasti aplikace sociální práce do prostředí sociální péče seniorů je stěžejním východiskovým bodem. Tato stať má za cíl poukázat na možná etická dilemata, která řeší sociální pracovníci a pracovníce v rámci výkonu své profese v této oblasti, a to jak v kontextu práce s klientem, tak v rámci pohledu organizace, kterou zastupují, tak i v kontextu společnosti. Etika sociálním pracovníkům pomáhá se orientovat v případě, kdy mají učinit rozhodnutí spadající do oblasti morálních dilemat a problémů. Otázky moci a morálky se týkají všech oblastí lidské činnosti.

Klíčová slova

Sociální práce se seniory, etika sociální práce, etická dilemata, sociální pracovník/pracovnice, senior, seniorka.

V systému sociální péče o seniory v ČR má sociální práce svou nenahraditelnou roli. Její přímo výkon je propojen na samotnou koncepci sociální péče o seniory a velmi často bývá práce sociální práce ta, která určuje směr a obsah poskytované péče. Sociální pracovník či pracovníce bývají seniorovi průvodce, doprovázejícím, často zástupcem či obhájcem. V kontextu těchto všech možných rolí, které sociální pracovník či pracovníce zastávají v přímém výkonu profese pro klienta, vylívá pro ně často nutnost řešit etické dilemy. Etika sociální práce mívá podobu pravidel, která fixují žádoucí způsob profesionálního chování zejména s ohledem na konfliktní situace. Ty pak pomáhají v rámci přímé i nepřímé interakce pracovníka s klientem v případě, kdy je nutné učinit rozhodnutí

spadající do oblasti morálních dilemat a problémů. Etika v pomáhajících oborech je východiskem k zabezpečení klienta i sociálního pracovníka proti zneužití moci a chránit toho, kdo je na nás (i když přechodně) – závislý. (Baštecká, Goldmann, 2001).

Problematika etiky, morálky a hodnot je v profesi sociální práce velmi aktuální a diskutovaná a to jak v kontextu přímého výkonu práce, tak i v oblasti ochrany klientů a samotných sociálních pracovníků.

Etika a etické principy pomáhá sociálním pracovníkům se orientovat se v případech, kdy mají učinit rozhodnutí spadající do oblasti morálních dilemat a problémů. V rámci profese sociální práce jsou velmi aktuální otázky moci a morálky, které vstupují do hry dlouho před tím, než se pracovník a klient setkají, jsou velmi často těžko vyslovitelnými a konkretizovanými. Etické problémy vznikají tehdy, kdy je evidentní, jak by měl sociální pracovník rozhodnout, ale toto rozhodnutí se mu osobně příčí. Etická dilemata vznikají, cítili sociální pracovník že stojí mezi dvěma či více stejně nevhodnými možnostmi, které představují konflikt morálních principů. Není přitom jasné, které rozhodnutí bude přijatelnější. (Matoušek, 2003).

Podle L. Musila (2004) dilemata vystávají i tehdy, když pracovníci kvůli nepříznivým pracovním podmínkám nemohou se svými klienty jednat tak, jak by si představovali (nemohou uplatňovat hodnoty sociální práce). Musil uvádí dva druhy dilemat: dilemata „zjevná“ a dilemata „latentní“. *„Před „zjevným dilematem“ stojí pracovníci, které jejich pracovní podmínky nutí, aby bezprostředně volili mezi dvěma, z jejich hlediska neslučitelnými možnostmi.“* (Musil, 2004, s. 38) Pracovníci zpravidla naleznou nějaké, naléhavost jejich dilematu oslabující, řešení a naléhavost dilematu ustoupí do pozadí. Musil upozorňuje, že *„latentní dilema pouze „čeká“ v myslích pracovníků na oživení okolností, které z něj mohou opět učinit dilema zjevné.“* (Musil, 2004, s. 39)

V oblasti sociální práce lze identifikovat následující dilemata, s kterými se může sociální pracovník setkat při výkonu profese: dilema mezi komplexností a zjednodušováním cílů, množství klientů nebo kvalita služeb, neutralita nebo favoritismus, jednostrannost nebo symetrie ve vztahu s klientem, procedurální (tzn.

administrativní) či situační přístup, materiální versus nemateriální pomoc, zasáhnout či nezasáhnout, dilema mezi právem a etikou. Jedním z nejzásadnějších dilemat sociálních pracovníků je dilema pomoci a kontroly. Zde lze souhlasit s Úlehlou (1999, s. 37), že „*cokoli, co pracovník ve své profesi dělá, patří do jedné, nebo do druhé kategorie*“.

Často tato dilemata vyplývají z nesrovnalosti pracovních podmínek sociálních pracovníků na jejich pracovišti. Řadoví pracovníci se proto snaží najít a ospravedlnit přijatelná řešení svých všedních dilemat, která odsud plynou. Hledají taková pravidla jednání s klienty, „*podle nichž mohou postupovat bez obav, že budou neustále prožívat napětí mezi tím, co „diktují“ podmínky života v organizaci, a tím, co by si sami přáli.*“ (Musil, 2004, s. 45)

Musil (2004) upozorňuje na to, že při výkonu profese uplatňují sociální pracovníci vlastní představy o klientech a řídí se předsudky, jež při vnímání klientů uplatňuje společnost. Podle toho, jak se sociální pracovníci ke klientům staví, hovoříme o přístupech sociální práce se seniory. První přístup vnímá seniora jako nemocného, závislého, jehož problémy mají původ ve zdravotním stavu. Takové pojetí sociální práce tíhne k procedurálnímu přístupu, tj. k aplikaci předem připraveného řešení problému klienta. Jde o takový přístup, v němž jsou postupy a služby předem stanovené a v němž jsou problémy klientů chápány odděleně od jejich života a dalších okolností. Pro takový vztah pracovníků a klientů je typická kontrola. Kontrola je nevyhnutelná, účelná a potřebná. Je postavena na zájmech jiných lidí než člověka, o kterého je postaráno. Alternativní přístup, který klade důraz na autonomii seniora a jeho integraci do společnosti, vyžaduje od sociálních pracovníků ke klientům individuální přístup. Problém klienta je řešen s ohledem na jeho individuální zvláštnosti a okolnosti jeho života. Toto pojetí sociální práce, založené na partnerském vztahu, se označuje jako pomoc. „*Pomoc je dojednaný způsob společné práce, kterou si klient přeje, pracovník ji nabídl a klient zvolil.*“ (Úlehlá, 1999, s. 21).

Dle Úlehlly (1999, s. 20) „*pro pracovníka je užitečné umět mezi nabízením pomoci a přebíráním kontroly rozlišovat, třeba jen proto, aby si nenamlouval, že pomáhá, když kontroluje.*“ Způsob, jakým se s dilematy sociální pracovníci v rámci jejich řešení vypořádávají,

značně ovlivní jejich práci s klienty seniory. Nutno podotknout, že řešení všedních dilemat nezávisí pouze na pracovníkovi samotném, ale odráží se v něm i kultura pracoviště a hodnoty. V sociální práci se odráží hodnoty pracovníka jako člověka, hodnoty pracovníka jako profesionála, hodnoty organizace a hodnoty společnosti. V situacích, kdy jsou některé z těchto hodnot protichůdné, vzniká dilema. Hodnoty sociální práce určují její povahu i povahu vztahu pracovník – klient; ovlivňují, jaké metody sociální práce pracovník použije, a jsou klíčové i při řešení etických dilemat. Nečasová (in Matoušek, 2003, s. 21 – 48) poukazuje na důvody, proč jsou etika a hodnoty v sociální práci důležité. Znalost etických teorií a hodnotové báze sociální práce, včetně etického kodexu, podle ní přispívá k identifikaci s oborem a k větší jistotě při provádění sociální práce a pomáhá sociálnímu pracovníkovi v situaci, kdy má řešit etický problém nebo dilema.

V níže uvedené tabulce jsou uvedeny typy morálních situací, které sociální pracovník či pracovníce řeší v závislosti na možném charakteru problému.

Tabulka 1 - Klasifikace morálních dilemat - upraveno dle Wark, Krebs; 1996

Typ morální situace	Popis klíčového problému
Filozofická dilemata	- oblast teoretických diskuzí na témata nadosobní a globální např. sociální nespravedlnost, apod.
Antisociální dilemata – reakce na přestupek	- týká se dilemat vnitřního konfliktu pracovníka, kdy si je vědom porušování norem ostatními, což se vztahuje k němu svým jednáním, např. kolega nesplnil oznamovací povinnost, apod.
Antisociální dilemata – reakce na pokušení	- týká se situací, kdy pracovník je postaven před rozhodnutí, kde je možný velký osobní benefit na úkor klienta, např. zneužívání osobních pravomocí atd.
Sociální nátlak na porušení vlastních hodnot nebo identity	- znakem tohoto dilematu je zřetelný rozpor mezi osobními hodnotami pracovníka a sociálními normami.
Prosociální dilemata – reakce na	- pracovník je postaven mezi dva

protichůdné požadavky	protichůdné (rovnocenné) požadavky, dostává se pak do role prostředníka, který pomáhá při naplňování antagonistických zájmů dvou či více stran.
Prosociální dilemata – reakce na potřeby ostatních	- specifíkem těchto dilemat je řešení míry pomoci klientům, tak aby byla splněna její aktivizační a integrační role pro klienta a zároveň nebyla zneužitá.

Levická (2009) specifikuje možné otázky zaměřené na oblast morální volby vycházející z etických norem a hodnot, na které bychom měli hledat odpovědi v přímém výkonu profese sociální práce:

- Na jakých principech má být rozhodování sociálního pracovníka? Má se upřednostnit při rozhodování spíše všeobecné etické principy nebo situační etika?
- Co je vlastně kritériem rozhodování sociálního pracovníka? Rozhodování v prospěch klienta (jednotlivce) nebo v prospěch „společnosti“?
- Do jaké míry jsou etické normy nezávislé na společnosti?
- Či rozhodnutí sociálního pracovníka přispívá k prospěchu klienta, či je prospěšné pro společnost, či přináší pomoc, podporu, rozvoj apod.?
- Co se chápe jako lidská potřeba? Existuje vztah mezi akceptovanými potřebami a celkovým (ekonomickým, politickým, apod.) stavem společnosti? Jsou lidské potřeby stálé, nebo jsou jen proměnlivé v čase?

V oblasti sociální práce se seniory se ukazují výše uvedené dilemata pro sociální pracovníky jako velmi aktuální a jsou často jimi vnímána a řešena. Cílem sociální práce se seniory je nalézt konsensus ve způsobu řešení založeném na holistickém přístupu na mikro, mezo a makro úrovni. Hodnotová orientace seniora by měla být v souladu s hodnotovým systémem společnosti, aby výsledkem tohoto působení byla kongruence. (Balogová, 2008)

Lze konstatovat, že etika, jako normativní disciplína, by měla být a je regulátorem lidského chování a jednání. Její význam by však

neměl být ohraničen jen její regulativní funkcí, ale je třeba zdůraznit i její podíl na formování vnitřních hodnotových systémů u jedince. A právě hodnotové systémy jedinci pomáhají při zvládnutí etických konfliktů, či etických dilemat. Důležité je proto reflektovat, na čem jsou založené etické normy (např. ke vztahu k výkonu povolání, ke klientské skupině, k zaměstnavateli, atd.) a také to, jak jsou tyto normy aplikovatelné v krizových situacích či při řešení etických dilemat. Právě důraz na aplikovatelnost a vyspecifikovanou etických norem do praktického výkonu sociální práce je hlavním úkolem oblasti profesní etiky. V této oblasti probíhá v dnešní době polemika mezi dvěma koncepty diskursu na toto téma a to diskursu radikálního konstruktivismu a diskursu Laanova konceptu „uvážlivé pomoci“, který Nečasová pojmenovává jako etika diskurs. Dle Kappla (2009) tyto koncepty velmi ovlivňují praxi soudobé sociální práce. Z epistemologického východiska koncept radikálního konstruktivismu vychází z pozice postmodernismu, zatímco etika diskursu vychází stále ještě z pozdně modernistických pozic. V praxi pak často dochází v rámci vzájemné reflexe ke konfrontaci.

Lze tedy konstatovat, že sociální práce a její profesní praktická aplikace není jen v kontextu etických principů o respektování a podporování práva na sebeurčení klientů – uživatelů služeb, ale i v oblasti poskytovatelů sociálních služeb (státní instituce, neziskové organizace, atd.). Oblast etických přístupů a možné koncepce návrhů řešení v kontextu sociální práce se seniory je problematika, které by měl být věnován větší prostor pro odborně vědecký diskurs mezi akademickou a odbornou obcí s důrazem větší aplikace a osvěty v praktickém výkonu přímé práce.

PRIENIKY ETIKY V SOCIÁLNEJ PRÁCI, ZDRAVOTNÍCTVE A V OŠETROVATEĽSTVE U VYBRANÝCH SKUPÍN DOSPELÝCH OBČANOV A SENIOROV

Jana KOLLÁRČIKOVÁ

Abstrakt

Spoločnými prvkami etiky v zdravotníctve a v sociálnej práci u vybraných skupín, dospelých občanov a seniorov, ktorí sú umiestnení inštitucionálne, sme chceli poukázať na potrebnosť zaoberať sa ale aj skúmať spomínané fakty v súvislosti s uvedenou témou. Každý jedinec, mladší aj starší sa môže ocitnúť v roly pacienta na zdravotníckom lôžku alebo aj v roly klienta v sociálnom zariadení.

Zvolená problematika nás zaujala pre svoju aktuálnosť ako aj z dôvodu jej nutnosti a potrebnosti poukázať na bio-psycho-socio-duchovnú zložku osobnosti, z čoho následne vyplýva celostný prístup ku každému jedincovi, pacientovi aj klientovi, ktorý je chorý alebo má sociálny problém. Poukazujeme na úzku prepojenosť a spoluprácu zdravotníckeho personálu, vrátane ošetrovateľských a sociálnych pracovníkov, pri riešení problémov pacienta alebo klienta, ktorí konajú v záujme každej osoby, ktorá je odkázaná na ich pomoc. Jednotlivé profesie - zdravotníctvo, ošetrovateľstvo, sociálna práca sa nezaobídu bez rešpektovania etiky a ďalších právnych noriem, ktoré sú v týchto povolaniach nutné.

Kľúčové slová

Etika, ošetrovateľstvo, senior, sociálna práca, zdravotníctvo.

Etika je vedecká a filozofická disciplína, ktorej objektom skúmania je morálka a zároveň vedie človeka ku konaniu dobra a vyhýbaniu sa zlu. Od čias gréckeho filozofa Aristotela, ktorý napísal prvú európsku učebnicu etiky, sa etika chápe ako *praktická filozofia*. Každý deň sa rozhodujeme, riešime rôzne udalosti, teda uskutočňujeme morálnu voľbu, prichádzame do kontaktu s etikou. Neraz sa rozhodujeme aj medzi dvoma či viacerými stanoviskami. Ale aj mlčanie, či pasívny postoj sú činmi osoby, ktoré sa prejavia v jeho individuálnom myslení a správaní.

Cieľom etiky je správne usporiadanie ľudských skutkov, čiže usporiadanie do určitého metodického poriadku, zhodného s požiadavkami a potrebami zdravého, prirodzeného rozumu, ako uvádzajú Roháč, J. a Dancák, P. (2009, s. 61).

Popisujeme a následne budeme skúmať spoločné prvky etiky v zdravotníctve, ošetrovatelstve a v sociálnej práci u vybraných skupín osôb.

V príspevku popisujeme vybrané skupiny občanov, ktorí sú umiestnení v inštitucionálnych, sociálnych a zdravotníckych zariadeniach. Popisujeme aj inštitucionálnu starostlivosť v zariadení opatrovateľskej služby, kde môžu byť umiestnení dospelí jedinci, ktorí sú odkázaní na pomoc druhej osoby, podľa Zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách.

Vybrali sme si *dospelých jedincov*, ktorí boli umiestnení v sociálnych zariadeniach, sú v dlhodobom nepriaznivom zdravotnom alebo sociálnom stave. Mali zdravotné alebo iné postihnutia a boli hospitalizovaní v nemocničných zariadeniach, konkrétne na LDCH a hospicioch, alebo celkovú odkázanosť na pomoc druhej osoby riešili aj inštitucionálnym ich pobytom v domove sociálnych služieb /DSS/, podľa vyššie uvedeného zákona o sociálnych službách.

Potrebnú sociálnu službu môžu dostať dospelý jedinci a seniori aj v *špecializovaných zariadeniach*, kde majú zabezpečenú potrebnú celodennú starostlivosť.

Seniori, ktorí sú odkázaní na pomoc druhej osoby, dovŕšili dôchodkový vek, a sú umiestnení v zariadení pre seniorov, sú ďalšou vybranou skupinou osôb, ktorej sa v tejto práci venujeme.

Staroba je poslednou etapou procesu starnutia. Dnešná doba umožňuje predlžovať život modernými technikami a novými farmakami, ale ľudia strácajú chuť žiť. Maskalíková, T. (in: 2009, s. 26) tvrdí, že starý človek sa cíti byť izolovaný, vylúčený na okraji spoločnosti. Staroba má aj svoje nebezpečenstvá. Nesie so sebou úbytok síl, únavu, zníženú bystrosť zmyslov a pamäte, dostavuje sa pesimizmus. Autorka ďalej uvádza, že „starší ľudia sú nositeľmi hodnôt, ktoré sa strácajú. Sú vlastníčkmi múdrosti, ktorú potrebujeme.“ (In: Maskalíková, T., 2009, s. 26).

Nesebestačnosť, odkázanosť na pomoc druhej osoby pri každodenných činnostiach si vyžaduje celodennú *bio-psycho-socio-duchovnú starostlivosť* zabezpečovanú dospelým jedincom a seniorom, ktorí si tieto činnosti nedokážu, nevedia alebo nemôžu zabezpečiť samostatne ani s pomocou ich rodinných príslušníkov, ako tvrdí autorka tejto práce.

Aby bola staroba prežitá kvalitne, je potrebné zabezpečiť dobrý zdravotný stav, zachovať sebestačnosť a nezávislosť starého človeka, pozitívne rodinné prostredie, a dobre fungujúci zdravotný a sociálny systém, ako uvádzajú Hudáková, A. - Obročníková, A. (2008, s. 75).

V dnešnej dobe v súvislosti s inštitucionálnou starostlivosťou seniorov je popisovaná aj prítomnosť *týrania, zanedbávania a zneužívania seniorov*. Uvedenú tému autorka práce zaradila medzi dôležité etické problémy, ktoré je potrebné zisťovať, skúmať a pri zistených nedostatkoch v inštitucionálnej starostlivosti aj primerane riešiť. Na spomínanú tému, chce autorka teoreticky upozorniť, lebo ju zaradila medzi morálny problém, ktorý súvisí s témou tejto práce a je potrebné sa mu podrobnejšie venovať a skúmať ho.

Bužgová, R. - Ivanová, R. (2008, s. 10) popisujú, že dochádza k nevhodnému zaobchádzaniu seniorov v inštitucionálnej starostlivosti. Tvrdia, že je nutné realizovať ďalšie výskumy, ale s rešpektovaním a zachovaním úcty a dôstojnosti k skúmanému človeku, lebo seniori sú ľahko zraniteľnou skupinou.

Etike v zdravotníctve a v ošetrovatelstve s vybranými skupinami osôb sa venujeme v nasledujúcej kapitole. *Základné princípy*

medicínskej etiky, ako popisujú Šoltés, L. a Pullmann, R. (2008) sú: prospešnosť, neškodnosť, autonómia a spravodlivosť. Spomínaní autori ďalej uvádzajú *etické požiadavky lekárskeho povolania* - telesné a duševné zdravie; odborná a osobnostná zdatnosť; lekárske stavovské cnosti: láska k blížnemu, zodpovednosť, obetavosť, poctivosť, sociálne cítenie a iné.

Historicky sa medicínska etika hlási k *Hippokratovej prísaha*.

Špecifickosť ošetrovateľstva spočíva v tom, že sa týka každého človeka, od narodenia po smrť, ako popisuje Farkašová, D. (2001).

Uvádzame aj vybrané témy v zdravotníctve a ošetrovateľstve, ktoré súvisia s našou vybranou témou - etický aspekt zdravia, choroby a bolesti; etický aspekt v geriatrickej starostlivosti. Spomíname aj etický aspekt v psychiatrickej starostlivosti u seniorov, z dôvodu špecifických psychiatrických diagnóz u seniorov, ktoré sú popisované v odbornej literatúre.

Samostatne sa venujeme a popisujeme etické aspekty v terminálnej, paliatívnej a hospicovej starostlivosti. Etické aspekty eutanázie a eschatológie patria k morálnym otázkam, ktoré súvisia s celkovou starostlivosťou o zomierajúceho jedinca, ale aj pomoci jeho rodiny či najbližšieho okolia, kde zomierajúca osoba býva alebo je umiestnená.

Etiku v sociálnej práci s vybranými skupinami osôb, ako aj etiku sociálneho pracovníka považujeme za potrebné popísať, lebo sociálna pomoc je súčasťou komplexnej starostlivosti o klienta v sociálnom zariadení ako aj pacienta na zdravotníckom lôžku.

Sociálny pracovník rešpektuje okrem iných pravidiel aj Etický kódex sociálnych pracovníkov, ktorý uvádzame, ako ho popisujú aj Roháč, J. a Dancák, P. (2009, s. 103).

Multidimenzionalitu sociálnej práce opisuje veľa autorov z oblasti sociálnej práce.

Čechová, J. (2001, in: Balogová, 2006) tvrdí, že toľko je definícií sociálnej práce, koľko je teoretikov.

Vychádzame z definície sociálnej práce z roku 2010 podľa Mátela, A. a kol., ktorý uvádza, že „profesia sociálna práca presadzuje sociálnu zmenu, riešenie problémov v ľudských

vzťahoch, ako aj zmocnenie a oslobodenie ľudí k zlepšeniu ich prosperity.

Využívajúc teórie ľudského správania a sociálnych systémov zasahuje sociálna práca v oblastiach, kde dochádza k interakcii ľudí s ich prostredím. Princípy ľudských práv a sociálnej spravodlivosti sú pre sociálnu prácu zásadné“ (Mátel. A. a kol., 2010, s. 64).

Sociálna práca v zdravotníctve je potrebnou a pomáhajúcou zložkou pri celkovej starostlivosti o pacienta hospitalizovaného v nemocničnom prostredí.

Spoločnými prvkami etiky v zdravotníctve a v sociálnej práci u vybraných skupín ukončujeme tento príspevok. Zdravotníctvo, ošetrovateľstvo a sociálna práca sú odbory, ktoré sú vzájomne prepojené a naviazané na ich spoluprácu. Teoreticky uvedieme niektoré spoločné prvky etiky v spomínaných profesiách, ktoré jednotlivé profesie spájajú a v praxi aj realizujú. Uvedieme tieto spoločné atribúty:

- ochrana ľudského života,
- pomoc ľuďom v nepriaznivej zdravotnej alebo sociálnej situácii,
- dodržiavanie zákonnosti,
- dodržiavanie etických pravidiel, zásad a noriem,
- ľudskosť,
- kooperácia,
- proaktivita,
- asertívno-empatický prístup,
- sociálna komunikácia,
- spolupráca s inými inštitúciami a odborními,
- vzdelávanie pracovníkov v odbore.

Osobitne sa venujeme sociálnej komunikácii v zdravotníctve a v sociálnej práci, ako dôležitému aspektu pri komplexnej starostlivosti o klienta alebo pacienta umiestneného v zdravotníckom alebo sociálnom zariadení.

Zdravotnícky pracovník nemôže nikdy pacientovi škodiť ako to vyplýva zo zásad lekárskej etiky. Pri využívaní komunikačných techník s pacientom, lekár nemôže podceňovať pacienta. Lekári môžu správne využívať selektívnu otvorenosť a postupne odkrývať

pravdivé informácie pacientovi a jeho príbuzným, ako bližšie popisujú

Šoltés, L. – Pullmann, R. a kol. (2008, s. 218). Pravidlá medicínskej etiky dodržiavajú lekári a ostatní zdravotnícki pracovníci.

Sociálna komunikácia v zdravotníctve je závislá od úrovne kvality komunikácie medzi lekárom a pacientom.

Šoltés, L., Pullmann, R. a kol. (2008) ďalej popisujú, že *predmetom dialógu* nie je trpiaca duša ani choré telo, ale vždy chorý človek. Človek je súčasne telo a duch, preto všetky ľudské skutky majú charakter telesný a duchovný. Jendrejovský, J. (In: Šoltés, L-Pullmann, R. a kol., 2008, s. 188) tvrdí, že spojnicou telesnej a duševnej oblasti človeka je *duchovná rovina každého človeka*. Teda *spojenie telesno, duchovno a duševno* je spojenie, ktoré tvorí integritu ľudského jedinca. Bez tejto jednoty nemožno hovoriť o celkovom uzdravovaní človeka.

Sociálna komunikácia v ošetrovatel'stve je „výmenou informácií medzi sestrou a pacientom, medzi sestrou a sestrou, sestrou a lekárom, alebo iným zdravotníckym pracovníkom.“ Sidorová, E. a Jakubíková, M. (2003) popisujú, že kvalitnú komunikáciu v ošetrovatel'stve podmieňuje: schopnosť empatie, individuálny prístup k pacientovi, úcta k pacientovi a pozitívny vzťah k pacientovi.

Komunikáciu v sociálnej práci bližšie popisujú aj Čechová, E. a Havrilová a kol. (In: Tokárová, A. a kol., 2002, s.432). Tvrdia, že pri zrozumiteľnej, presnej komunikácii je dôležité:

- vedieť aktívne počúvať;
- vedieť pracovať s otázkami pri riadení rozhovoru,
- doceniť prvý kontakt s klientom,
- doceniť ukončenie rozhovoru,
- doceniť význam a pôsobenie prostredia,
- poznať podmienky, za ktorých dochádza k zlyhaniu komunikácie.

Ako uvádzajú Roháč, J. a Dancák, P. (2009, s. 63-70) mravným slovám sa ľahko rozumie a vieme ich bez problémov používať.

V bežnej komunikácii uplatňujeme *predporozumenie mravnej skutočnosti*, ktoré predpokladáme aj u druhých ľudí. Súčasťou predporozumenia mravnej skutočnosti popisujú pojmy:

- mravné hodnotenie,
- svedomie,
- dobrovoľnosť,
- zodpovednosť,
- sociálne hradisko,
- a vlastnú hodnotu.

Etika duchovnej služby na sociálnych a zdravotníckych lôžkach, je neodmysliteľnou súčasťou celkovej starostlivosti o chorého pacienta alebo klienta, ktorý

potrebuje primeranú liečbu alebo sociálnu starostlivosť a pomoc osoby, ktorá sa podieľa na jeho uzdravovaní alebo stabilizovaní celkového jeho zdravotného a sociálneho stavu.

Spirituálna starostlivosť by mala byť dôležitou doménou snahy celého ošetrovateľského tímu, ako uvádzajú Miženková, L. - Kilíková, M. - Kvašňáková, D. (2009, s. 26). Niektoré životné udalosti, zvlášť extrémne situácie ako je vážna choroba, úraz, emočný stres, môžu súvisieť alebo byť výzvou existujúcej spirituality.

Tieto situácie môžu narušiť rovnováhu duchovnej dimenzie človeka natoľko, že dochádza k *duchovnej núdzi* (strata zmyslu života, túžby žiť). Autorky ďalej tvrdia, že dnešné ošetrovateľstvo globálne uznáva, že *potreby ducha* sú rovnako dôležité ako biologické, psychické či sociálne potreby. Preto hlbšie poznanie tejto dimenzie zdravotnými sestrami vedie k zlepšeniu kvality ošetrovateľskej starostlivosti (Miženková, L. - Kilíková, M. - Kvašňáková, D. 2009, s. 27).

K spoločným prvkom v zdravotníctve a v sociálnej práci u vybraných skupín sme zaradili a vybrali aj niektoré zákony a charty práv pacientov, lebo bezprostredne súvisia s etikou v zdravotníctve a s etikou v sociálnej práci ako aj s vybranou témou v našom príspevku. Uvádžame:

- Chartu práv pacientov v SR,
- Európsku chartu pacientov,

- Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím,
- Antidiskriminačný zákon,
- a Medzinárodnú klasifikáciu funkčnosti, dizability a zdravia.

Každé ľudské rozhodnutie má morálny význam. Záleží na každom jedincovi individuálne, ako sa prejaví jeho osobnosť, svedomie i jeho morálka v každodennej činnosti ale aj v práci. Existuje množstvo kritérií, ktoré spájajú ale aj rozdeľujú názory, etické zásady, či normy pri vykonávaní jednotlivých činností v jednotlivých profesiách. Dnešná, moderná doba človeku na jednej strane pomáha, ale zároveň môže jedincovi, rodine či skupine alebo spoločnosti aj ubližovať.

Prieniky sociálnej práce ako vedy do iných vied (a opačne) vyjadrujú pojmy *multidisciplinarita* a *transdisciplinarita*, ako uvádzajú Žilová a Tokárová (in: Tokárová, A., 2002, s. 53).

Zdravotníctvo, ošetrovatel'stvo a sociálna práca sú samostatné profesie, ale majú spoločné prvky, ktoré ich vzájomne ovplyvňujú a spájajú.

Pre zachovanie dôstojného prežitia každého jedinca, chorého, postihnutého, opusteného, chudobného alebo starého je nutné rešpektovať aj jeho individuálne potreby. Zároveň je potrebné poznať a aplikovať profesionálnu etiku vyššie uvedených povolání do praxe a zabezpečovať celkovú bio-psycho-socio a duchovnú zložku starostlivosti každému jedincovi, bez ohľadu na jeho vek, pohlavie, zdravotný a sociálny status, alebo inej diferenciacie osobnosti klienta alebo pacienta.

Etika v zdravotníctve, ošetrovatel'stve a v sociálnej práci má spoločné prvky, ktoré uvedené profesie spájajú, čo vedie aj k dosahovaniu celkového bio-psycho-socio-duchovnému stavu jednoty každej osobnosti.

Mátel, A. a kol. (2010, s.14) uvádza, že v každej profesii, sa človek môže dostať do situácie, kedy prichádzajú do úvahy najmenej dve alternatívy správania. Pracovník sa môže dostať do *etickej dilemy* vtedy, keď sa má rozhodnúť pre jedno z riešení, z ktorých ani jedno nie je úplne dobré. *Morálne problémy* vznikajú vtedy, ak sa rozhoduje medzi dobrým a zlým, správnym a nesprávnym.

S etickými dilemami a morálnymi problémami sa dennodenne stretáva a rieši ich *lekár*, keď lieči pacienta, *zdravotná sestra*, keď ošetruje pacienta a rovnako aj sociálny pracovník v zariadení sociálnych služieb, kde zabezpečuje poskytovanie sociálnej starostlivosti.

Sociálny pracovník v oblasti „poskytovania sociálnych služieb klientovi, musí rešpektovať, že základné práva ľudskej osoby majú zásadné a výsostné postavenie,“ ako popisujú Roháč, J. a Dancák, P. (2009, s. 109).

Ich správne rozhodnutia pri riešení problémov pacientov alebo klientov sú podmienené viacerými faktormi.

„Len znalosť etických zásad a noriem formovaných v etickom kódexe sama o sebe nie je zárukou toho, že bude príslušný pracovník jednať mravne, ale rozhodne ho môže priviesť k tomu, aby o týchto záležitostiach premýšľal, poprípade sa s týmito zásadami identifikoval, zvnútornil si ich a dôsledkom toho potom konal v súlade s nimi, ako aj so svojím svedomím“ (Mátel, A. a kol., 2010, s. 18).

V osobnom živote ale aj pri každodennej práci s našimi klientmi alebo pacientmi sa pripomeňme stále živé vyjadrenie Matky Terezy, ktorá v minulosti povedala:

*„Pravá láska bolí. Vždy musí bolieť.
Musí byť bolestné niekoho milovať, nie opustiť.“*

PALIATÍVNA A HOSPICOVÁ STAROSTLIVOSŤ AKO SÚČASŤ ETIKY ŽIVOTA

Slavomír LACA

Abstrakt

Paliatívna a hospicová starostlivosť rešpektuje individualitu každého človeka. Je zameraná na riešenie biologických, psychických, sociálnych a spirituálnych – duchovných potrieb ľudskeho jedinca, jeho blízkych a pri tom nesmieme zabudnúť ani na etiku života, ktorá je jej súčasťou. Hospicová starostlivosť pomáha žiť umierajúcemu čo najlepšie až do poslednej chvíle. Neberie chorému nádej, naopak, pomáha mu hľadať zmysel života, pomáha mu uvedomiť si, kde je užitočný a kde môže byť užitočný. Týmto príspevkom chceme poukázať na potrebu celostného prístupu starostlivosti o terminálne chorých a zomierajúcich, na ich potrebu zachovať etiku života a ich práva, potreby a rešpektovanie ich dôstojnosti. Je dôležité usilovať sa o hľadanie objektívneho pohľadu na problémy choroby a zomierania v kontexte etiky života a celkového pohľadu na človeka v jeho jedinečnosti a v skutočnosti, že je jeden z nás.

Kľúčové slová

Etika, etika života, filozofia, hospicová starostlivosť, paliatívna starostlivosť, zdravie.

Úvod

Na svete každoročne umiera niekoľko desiatok miliónov ľudí. Niektorí novorodenci zomrú po niekoľkých minútach, hodinách či dňoch života, iní ľudia umierajú vo vysokom veku, po mnohých desaťročiach po narodení. Smrť môže mať mnoho podôb, môže byť zapríčinená akútnym ochorením, nečakanou dopravnou nehodou, vojnovými udalosťami, môže byť dôsledkom chronického ochorenia alebo dlhodobého úpadku fyzickej kondície v neskoršom veku.

Zomrieť musíme všetci. Väčšina z nás si však spôsob svojej smrti nevyberá.

Starostlivosť o terminálne chorých určite nie je ľahká úloha a je jedno, či sa vykonáva doma, na oddelení paliatívnej starostlivosti alebo v hospíci. Vždy je tu najdôležitejší humánný „eticko -morálny“ prístup v rámci ľudskej etiky a morálky. Stretnutie so smrťou nie je ľahké, hlavne pre človeka, ktorý na ňu nie je pripravený. Prvýkrát je tento zážitok možno desivý a každý ho prežíva inak. Niektorí potrebujú pomoc odborníka, niektorí sa s tým zdôveria svojim najbližším, no v konečnom dôsledku si každý vytvorí k smrti svoj názor a postoj.

Je na mieste hľadať nové a účinné spôsoby, ako zmierniť chorému utrpenie a pomôcť mu prekonať strach zo smrti. V súčasnosti sa nám ako najlepšie riešenie javí paliatívna a hospicová starostlivosť a jej súčasťou musí byť samozrejme etika života. Takou najdokonalejšou možnosťou starostlivosti o terminálne chorých je síce domáca starostlivosť, ale existuje mnoho prípadov, kedy sa človek ocitá v takej situácii a rodina, či blízki sa z rôznych dôvodov o neho nemôžu postarať. V takejto situácii je najvhodnejšou alternatívou paliatívna a hospicová starostlivosť v zariadeniach na to určených. V ľudskej spoločnosti, najmä v tej zahraničnej, spomínaná otázka veľmi silne rezonuje. U nás však zriaďovanie zariadení paliatívnej a hospicovej starostlivosti stagnuje, priam dokonca sa vôbec nerealizuje. Je dôležité hovoriť a informovať o zmysle a úlohe týchto zariadení v našej spoločnosti, pretože dávajú klientovi a jeho rodine prostredníctvom starostlivosti nevyčísľiteľné bohatstvo v podobe úcty, záujmu a dôstojnosti. Starostlivosť o terminálne chorých obohacuje aj nás samotných. Je síce náročná, ale záujem a láska, ktorú dávame človekovi, sa nám mnohonásobne vracia vo forme šťastia, že sa nám mnohonásobne vracia vo forme šťastia, že sa nám podarilo spríjemniť a skvalitniť ostatné chvíle života.

Otázky spojené s koncom ľudskeho života zaujímali človeka od nepamätí. Starosť o dobrú smrť a život po smrti riešili už najstaršie ľudské spoločenstvá. Starosť o dobrú smrť sa objavuje zároveň so starosťou o dobrý a úspešný život, s hľadaním zmyslu života, spokojnosťou a šťastím. Otázky života a smrti sa pre súčasného človeka nestali ľahšími, či menej významnými ako boli pre generácie

pred nami. Aj keď choroba, telesné utrpenie, bolesť, duševné postihnutie, smrť a zomieranie boli na istý čas vytlačené na okraj ľudského záujmu.

Už v minulosti v období povojnového boli známe praktiky starostlivosti o chorého, či zomierajúceho. Máme na mysli odbornú starostlivosť v nemocničných zariadeniach, tzv. ústavnú starostlivosť. V týchto zariadeniach často zomierali títo ľudia osamelí, bez blízkych, či dokonca bez dôstojnosti. Medicínske hľadisko nespochybňujeme, ale určite vtedy absentovalo hľadisko emocionálnej podpory, posilňovania sociálneho statusu chorého, či dokonca pomoc psychologická. Je potešujúci ten fakt, že v dnešnej dobe sa venuje pozornosť paliatívnej a hospicovej starostlivosti, kedy sa dôraz kladie najmä na dôstojnosť človeka aj v čase umierania.

Oblasť paliatívnej starostlivosti, ktorá sa zaoberá najmä záverečnou fázou ľudského života, je v súčasnosti vnímaná ako vzťahujúci sa úsek sociálnej práce. Práve tu majú sociálni pracovníci možnosť využiť profesionálne zručnosti, a to ako pri hodnotení, analýze, tak i pri intervencii, s cieľom zlepšiť kvalitu starostlivosti o umierajúcich, na princípe etiky a morálky.

Paliatívna starostlivosť je špeciálny druh zdravotníckej (nemocničnej aj ambulantnej) starostlivosti o chorých v pokročilom štádiu ochorenia, keď bola stanovená diagnóza, vyčerpaná kauzálna liečba a uplatňuje sa iba liečba zmiernujúca príznaky. Ďalej autorka M. Svatošová (2001) vysvetľuje, že pojem paliatívna starostlivosť je odvodený z gréckeho slova *paliatus* – odetý plášťom. Zameriava sa na komfort jednotlivca s dôrazom na medicínskom modeli, často začína a niekedy aj zotrváva v zariadení akútnej starostlivosti. Môžeme konštatovať, že paliatívna starostlivosť sa zaoberá liečbou chorých s aktívnym pokročilým ochorením v terminálnom štádiu. Paliatívna starostlivosť je aktívna, celková starostlivosť o pacientov v čase, keď ich choroba nereaguje na ďalšiu liečbu. Cieľom liečby a starostlivosti je kvalita ich života. Najdôležitejšou súčasťou je liečba bolesti, symptómov ako aj riešenie psychologických, sociálnych a duchovných problémov chorých.

Paliatívna starostlivosť nie je iba starostlivosťou v terminálnom štádiu. Je určená veľkej skupine klientov, ktorí trpia na následky

malígného ochorenia. Je poskytovaná súčasne s aktívnou proti nádorovou liečbou, alebo môže byť poskytovaná samostatne. H. Haškovcová (2000) hovorí, že „*paliatívna starostlivosť je paliatívna medicína, utešujúca, zmiernujúca bolesť a predstavuje ucelený a nádejný systém pomoci umierajúcim a ich rodinám*“, ktoré má mať na zreteli etiku života.

Paliatívna starostlivosť predstavuje osobitný druh zdravotnej ale aj sociálnej starostlivosti. Jej cieľom nie je len zmiernenie bolesti, či stabilizácia zdravotného stavu, ale ide tu najmä o zlepšenie nožnej kvality života klienta až do jeho smrti, kde veľkú rolu zohráva humánný „etický“ prístup. Zahŕňa v sebe nielen podporu, ale i pomoc klientovi a jeho rodine.

Hospicová starostlivosť je ponímaná v rámci všeobecných princípov podobne ako paliatívna starostlivosť. Rozdiely možno pozorovať v komplexnosti vnímania potrieb umierajúceho, napr. vo vzťahu k jeho prostrediu, sociálnym vzťahom a potrebám jeho blízkych.

Podľa Svetovej zdravotníckej organizácie (Hanzlíková et al., 2006, s. 266) hospicová starostlivosť je „*integrovaná forma zdravotnej, sociálnej a psychologickéj starostlivosti, poskytovaná klientom všetkých indikačných, diagnostických a vekových skupín, u ktorých je prognózou ošetrojúceho lekára predpokladaná dĺžka života v rozsahu menej ako šesť mesiacov.*“ V rámci hospicovej starostlivosti sa poskytuje iba paliatívna liečba. Draganová et al. (2006, s. 89) zdôrazňuje, že hospicová starostlivosť nepatrí medzi sociálne zariadenia. Podľa nej ide o „*starostlivosť o umierajúceho a nevyliciteľne chorého v konečných štádiách choroby, ktorý potrebuje ošetrovateľskú starostlivosť a liečbu na zmiernenie utrpenia.*“ Cieľom hospicovej starostlivosti je sprevádzať ťažko chorých na poslednom úseku ich života a pomáhať aj ich príbuzným znášať ťažké chvíle lúčenia.

Väčšina ľudí si nesprávne myslí, že hospic je dom smrti. Je to však veľmi zjednodušená a hlavne nesprávna charakteristika hospicov, kde sa uskutočňuje paliatívna a hospicová starostlivosť. Myšlienka hospicu totiž vychádza z úcty k životu a z úcty k človeku, ktoré sa stotožňuje s etikou života a jej princípmi. Podľa Štefka (2003) hospic je hnutie, ktorého základná myšlienka vychádza z úcty

k životu a k človeku ako jedinečnej a neopakovateľnej bytosti. Je to služba človeku, ktorý to potrebuje.

Bez ohľadu na to, kde je hospicová alebo paliatívna starostlivosť poskytovaná, vždy je dôležité, aby starostlivosť bola komplexná, aby boli uspokojované všetky potreby klienta. Túto komplexnú starostlivosť nie je možné poskytovať bez uplatňovania tzv. holistického prístupu. Ide o filozofiu, ktorá je uplatňovaná v starostlivosti o zomierajúceho človeka v paliatívnej starostlivosti. Jedná sa o komplexnú starostlivosť o človeka v chápaní jeho bio-psycho-sociálnej jednoty. Táto starostlivosť nezahŕňa iba starostlivosť o pacienta, ale aj o jeho rodinu, ich vzájomné vzťahy, potreby a problémy. Je to starostlivosť, ktorá rešpektuje potreby tela, mysle i ducha.

Právo človeka na dôstojnú smrť je základom etických princípov, ktoré nikto nemôže spochybňovať. Každý človek je jedinečnou osobnosťou líšiacou sa od druhých ľudí v jednotlivých charakteristikách, stránkach, zložkách, ako aj v štruktúrach svojej osobnosti. Vo svojej podstate je každý iný, či už z biologického, psychického alebo sociálneho hľadiska a to sa týka aj kvality a hlavne etiky života.

Problematika etiky života v paliatívnej a hospicovej starostlivosti jedinca patrí v súčasnosti k najdiskutovanejším otázkam dnešnej spoločnosti. Je často stotožňovaná so život rôznych ľudí, je vďačným námetom pre médiá, ale predovšetkým je sociálnou realitou života každého jedného človeka. *„Z charakteru a z úloh života, ako aj zo vzťahu človeka k nemu, sa odôvodňujú najvyššie princípy etiky života, ktorým je súhlasný postoj k životu, úcta k životu a posledným princípom je láska k životu“* (Laca, 2008, s. 10). Pritom pod etickým princípom rozumieme základné východisko i zásadu, z ktorého odvodzujeme etické zákony a etické normy, ktoré sa v paliatívnej a hospicovej starostlivosti vyžadujú. Všetky tieto princípy predpokladajú hodnotu ľudského života a jeho transcendentný rozmer siahajúci až k božskej Transcendencii.

Prvým princípom je *súhlasný postoj k životu*, ktorý vyplýva zo základného pozitívneho práva a taktiež vzťahu človeka k životu, v ktorom človek život apriórne nezavrhuje, ale naopak sa životu

bytotne otvára i napriek všetkým nástrahám a prekážkam neraz spojených s utrpením, ktoré prichádza z rôznych strán. Pritom sa potvrdzuje hodnota života, ktorá sa nedá ničím nahradiť.

Druhým princípom k problematike etiky života je *princíp úcta k životu*, pre ktorý je charakteristická bázeň pred životom. K tomuto princípu sa dopracoval A. Schweitzer (In: Slipko, 1998, s. 28), ktorý vychádzal z predpokladu, že „najbezprostrednejšou skutočnosťou je pre nás zážitok, ktorý sa vyjadruje v tvrdení, že som život, ktorý chcem žiť uprostred života, ktorý chce žiť...“. Z tohto dôvodu život nemožno obmedzovať na prosté vegetovanie, ale treba ho skvalitniť, lebo úcta k životu sa prejavuje uznávaním úspechu všetkých bytostí, ku ktorému tiež patria aj rôznorodé dobré. A to sa vzťahuje na všetkých ľudí, bez ohľadu na to, či sú chorý alebo zdravý. Čiže úcta k životu obsahuje všetko, čo poznáme ako lásku, oddanosť, spoločné utrpenie, spoločnú radosť a spoločné úsilie.

Posledným možným princípom etiky života je *princíp láska k životu*. Keďže život pochádza od Boha, je aj on hodný lásky, lebo „jeho najzákladnejším atribútom je láska“ (KKC 735). V takomto porozumení sa Boh odкрýva v našej myslí a nášmu srdcu ako trojpersonálna absolútna láska s plnosťou božského Života. Tento život Trojice je paradigmou všetkých ostatných oblastí života, ktoré sú ako všetko, čo existuje mimo Boha. Život ako stvorenstvo je základná podobnosť s Bohom v láske, z ktorého vyplýva objektívna, ontologická hodnota života. A preto „láska k životu sa v tomto porozumení stáva zjednocujúcim činiteľom života, ktorý mobilizuje človeka k etickému konaniu“ (Laca, 2008, s.11).

Etika života v paliatívnej a hospicovej starostlivosti nadobúda zásadnú dôležitosť koordinovať etické postoje a vzájomné spolužitie podľa overených princípov spoločného dobra, solidarity a subsidiarity pre všetkých. Etickosť „života“ nadväzuje na morálnu skúsenosť, ktorá je závislá od formovania svedomia v súlade s poznaním, slobodou a najmä zodpovednosťou. Etika života by sa mala v úzkej súvislosti a nadväznosti na morálnu filozofiu zamerať na zmenu mentality, na reformu výrobných štruktúr v súlade s právom, na reformu výchovy s cieľom vytvárať kultúru pokoja a lásky v planetárnom zmysle, na oživenie solidarity medzi všetkými ľuďmi v spoločnosti. V takomto plnení bude etika rozvíjať

a aplikovať v praxi zásady a princípy všetkých oblastí etiky života a osobitne ľudského života.

Záver

Každý človek je originál a jedinečná je aj každá jednotlivá situácia, každá chvíľa aj každý okamih, ktorý prežije. Nikto si nemôže dopredu napísať scenár svojho života a už vôbec to nemôže zaňho urobiť niekto iný, pretože nikto nevie, čo ho čaká. Isté je len jedno, smrť neminie ani jedného z nás. Jestvuje na svete jediná spravodlivosť, a to, že každý raz musí zomrieť, hovorievajú ľudia pri rôznych príležitostiach. Existujú však veľké rozdiely v zomieraní. Tak, ako každé ľudské bytie je jedinečné, i jeho ukončenie má milióny podôb. Práve pri umierajúcich pacientoch, ktorým nemožno pomôcť, ktorým vyhasla posledná iskierka nádeje a sami to prežívajú ťažko, môže byť riešením hospicová a paliatívna starostlivosť.

Ťažko chorý či zomierajúci človek potrebuje iné, "ľudskejšie" prostredie, než aké poskytujú bežné nemocnice. Prostredie, v ktorom neplatí prísny režim a presne stanovený program. Celkový prístup k chorému musí byť citlivejší, zohľadňujúci jeho fyzický a hlavne psychický stav. Práve takýto prístup poskytuje hospicová paliatívna starostlivosť, kde veľkú úlohu zohráva etika života a jej princípy. Práve preto, by sme mali venovať väčšiu pozornosť tomuto poslednému úseku života. Zachovať etiku života až do smrti, urobiť koniec života šťastný, vnášať do každodenného života pokoj a lásku, tlmiť fyzickú bolesť vhodnými liekmi, odbúrať spoločenskú izolovanosť, to sú hlavné ciele paliatívnej a hospicovej starostlivosti, ktorá všetku svoju pozornosť sústreďuje na pomoc terminálne chorým a ich rodinám.

Uroveň kvality poskytovania služieb ťažko chorým a nevyliciteľným ľudom je kritériom morálnej vyspelosti každej ľudskej spoločnosti. Kvalitná starostlivosť sa nezaobíde bez komplexného vnímania a uspokojovania potrieb chorého človeka a jeho rodiny, ktoré musia v sebe obsahovať určité etické a morálne zákonitosti.

OD HIPPOKRATA K BIOETIKE. (BIO) ETICKÉ PRINCÍPY A MODELY S DÔRAZOM NA SOCIÁLNU PRÁCU

Daniela KOVALOVÁ

Abstrakt

K aktuálnym problémom súčasnej bioetiky patrí aj polemika o jej normatívnom základe. Otázka o tom, ktoré normy a princípy sú určujúce pre profesionálno-etické konanie v oblasti medicíny, ošetrovateľstva, sociálnej práce (a i.) patrí z tohto hľadiska k tým dôležitejším. Akcent kladieme na vybrané fundamentálne princípy, relevantné aj pre bioetiku aj sociálnu prácu.

Kľúčové slová

Bioetika, sociálna práca, neškodnosť, prospešnosť, povinnosť, ľudská dôstojnosť, sociálna spravodlivosť.

Úvod

Aplikovaná etika predstavuje aplikáciu etických požiadaviek do rôznych oblastí spoločenskej praxe s cieľom usmerniť správanie človeka na ochranu a podporu dobrého života. Sociálna práca je odbor, ktorý špeciálnymi pracovnými metódami zabezpečuje sociálnu starostlivosť o človeka na profesionálnom základe s podobným cieľom.

Naším zámerom je poukázať na relevantné normatívne základy sociálnej práce a bioetiky ako jednej z disciplín aplikovanej etiky, poukázať na ich prepojenie s pomocou náčrtu vybraných (fundamentálnych) etických princípov, akými sú princíp úcty k právam a dôstojnosti človeka a spravodlivosť.

1. K bioetike ako aplikovanej etike a jej subdisciplínám

Je všeobecne známe, že bioetika ako jedna z disciplín aplikovanej etiky vznikla v USA. Odborná verejnosť sa o nej dozvedela z prác Pottera, ktorý ako prvý použil tento pojem. Zdôraznil, že bioetika sa musí stať “novou disciplínou”, ktorá má v sebe spojiť biologické poznatky s poznaním systému ľudských hodnôt. V bioetike videl “most”, ktorý môže spojiť tieto dve oblasti tak, aby ľudstvo bolo schopné rozumne využiť vedecko-technické poznatky, ktoré by podporili prežitie ľudského rodu a vylepšili život budúcich pokolení.

Pre “potterovsku” bioetiku je charakteristické, že vo svojom pôvodnom koncepte /globálnej bioetiky/ zahŕňa celú biosféru, človeka a ich vzájomné pôsobenie v blízkej a vzdialenej perspektíve, je /bio/etikou /aj/ životného prostredia a v tomto zmysle má “širší” rozsah než tradičná medicínska /lekárska, ošetrovateľská, zdravotnícka, zdravotná etika/.

Paralelne s týmto prvotným smerovaním bioetiky treba poukázať aj na to, čo umožnilo niektorým autorom /Reich a i./ hovoriť o jej dvojakom pôvode. Približne v tom istom období totiž bioetika získala silný impulz v prácach Hellegersa, zakladateľa známeho Kennedyho ústavu etiky /Kennedy Institute of Ethics/, ktorý použil tento pojem už v užšom význame, ako aplikáciu etiky v medicíne a biomedicínskom výskume. Práve takéto jej chápanie sa stalo príznačne pre názory, že bioetika je etikou lekárskej praxe a teórie.

Zdieľame názor, že bioetika dnes nie je len pokračovaním lekárskej etiky predchádzajúcich období, ale ide o širšiu disciplínu so špecifickým predmetom a metódami práce.

Bioetika nie je len etickou reflexiou problémov, ktoré sa týkajú života človeka ako takého z pohľadu etiky ako filozofickej etiky, ale je aj aplikovanou etikou, ktorú možno právom považovať za jednu z najzrelejších a solídne vyprofilovaných aplikovaných etik, ktorá zahŕňa širšiu oblasť problémov a združuje viac disciplín. Na relevantnosť bioetiky a aplikovanej etiky poukazujú viacerí zahraniční a domáci aplikovaní etici, napr. R. Gillon, P. Fobel /a i./, podľa ktorých je bioetika aplikovaná etika, pretože ide o štúdium

etických problémov, vyplývajúcich z praxe v oblasti biologických disciplín, t.j. medicíny vrátane veterinárnej medicíny, ošetrovateľstva, profesií opatrovateľstva, biologických vied, pričom dominantnou súčasťou bioetiky je medicínska a ošetrovateľská etika.

Bioetika združuje viacero disciplín, uznáva pluralitu názorov a postojov /čo predpokladá, že každý má právo na vlastný názor a povinnosť tolerovať a rešpektovať aj názory iných/, predstavuje špecifický eticko-aplikačný diskurz s výrazným zastúpením etickej zložky. Bioetika má dnes širokospektrálny záber, rozsiahlejší rámec a kontext. Podľa Fobela ju dnes najviac ovplyvňuje:

- Etika výskumu vo vedách o živote
- Environmentálna etika, ktorá dnes kladie dôraz na také aktuálne problémy ako je znečisťovanie životného prostredia, vzťahy medzi ľuďmi, inými živými tvormi
- Etické problémy súvisiace so sexualitou, reprodukciou, genetikou a populáciou
- Sociopolitické problémy, ako otázka ľudského zdravia, nezamestnanosť, chudoba, diskriminácia, kriminalita, vojna, mučenie, atď. (Fobel, 2007, s. 21- 22).

Bioetika v zásade predstavuje aplikáciu etických požiadaviek do oblasti medicíny, ošetrovateľstva, ako aj ďalších oblastí praktického konania človeka s cieľom usmerniť správanie človeka na ochranu a podporu dobrého života.

2. Hodnotovo- normatívny obsah bioetiky - história a súčasnosť

Bioetika ako etika života /jedna z vied o živote/ formuluje etické princípy a normy, snaží sa ich teoreticky zdôvodniť, čo však vzhľadom na pluralizmus názorov, etických teórií, existujúcich kritérií /ktoré si často odporujú/, nie je jednoduché.

Viac ako 25 storočí sa v európskej kultúre formovali a menili rôzne morálno-etické princípy, pravidlá, odporúčania, sprevádzajúce existenciu medicíny. Je možné vyčleniť z tohto rôznorodého spektra také, ktoré majú aktuálny význam aj pre súčasnú bioetiku? Ak označíme medicínsku mravnú skúsenosť pojmom /bio/medicínska etika, prideme k záveru, že je dnes zastúpená v troch formách alebo

modeloch: model Hippokrata, model Paracelsa, deontologický model. Tieto sú súčasťou bioetiky a spolu vytvárajú jej hodnotovo-normatívny obsah. Navyše, bioetika sama, ako normatívna etika, dopĺňa toto spektrum princípov a noriem o ďalšie. Teda, historické špecifiká a logické základy každého modelu, vrátane špecifik súčasnej doby, tvoria hodnotovo- normatívny obsah bioetiky.

1. Historicky prvou formou medicínskej /lekárskej/ etiky boli morálne princípy a normy vyjadrené v známej Hippokratovej prísaha. S menom Hippokrata (460-380 pred n.l.) ako otca medicíny sa spája zrod profesijnej lekárskej etiky. Praktický vzťah lekára k chorému i k zdravému človeku, od začiatku orientovaný na starostlivosť a podporu, sa už vtedy stal hlavnou črtou profesijnej lekárskej etiky. To, čo sa neskôr v kresťanskej etike stalo ideálnou normou vzťahu človeka k človeku, “miluj bližneho svojho ako seba samého” a “milujte svojich nepriateľov”, v profesijnej lekárskej etike vystupuje ako reálne kritérium voľby profesie i určenia miery lekárskeho umenia.

Normy a princípy správania lekára, ktoré Hippokrates naformuloval, nie sú len odrazom špecifických vzťahov v konkrétnej historickej dobe. Sú naplnené obsahom, podmieneným cieľmi a úlohami v kontexte lekárskej profesie, nezávisle od miesta a času ich realizácie. Aj dnes sú stále aktuálne, nestrácajú svoj význam, aj keď sa v tom alebo inom etickom dokumente, či je to etický kódex zdravotníka, zdravotnej sestry, alebo sociálneho pracovníka, zmenila jeho forma a štýl písania.

V množstve noriem a princípov, ktoré sú charakteristické pre tento model, dominuje princíp neškodnosti. V kultúrno-historickom kontexte hippokratovskej etiky princíp neškodnosti vyjadruje občianske krédo lekárskeho stavu, východiskovú profesijnú garanciu, ktorá sa môže chápať ako podmienka a základ jeho uznania spoločnosťou a každým jednotlivcom, ktorý lekárovi zveril svoje zdravie a život.

2. Druhou historickou formou lekárskej etiky sa stalo chápanie vzájomného vzťahu lekára a pacienta, ktoré sa sformovalo v stredoveku. Jej najvýraznejším predstaviteľom bol Paracelsus (1493-

1541), ktorý bol považovaný za objaviteľa nielen chemických liekov, ale aj empirickej psychickej liečby.

Model Paracelsa je formou lekárskej etiky, v ktorej sa etický vzťah s pacientom chápe ako dôležitá stratégia terapeutického konania lekára. Na rozdiel od hippokratovského modelu, ktorý sa orientuje na získanie sociálnej dôvery jednotlivca, model Paracelsa sa sústreďuje na emocionálno-psychické osobitosti jednotlivca, na duševno- duchovné kontakty s lekárom a zapojenie týchto kontaktov do liečebného procesu.

V tomto modeli sa v plnej miere rozvíja paternalizmus ako typ vzťahu lekára a pacienta. Medicínska kultúra využíva latinský výraz pater-otec, ktorým kresťanstvo označilo nielen kňaza, ale aj Boha. Zmysel slova “otec” v paternalizme spočíva v tom, že je vyjadrením vzoru vzťahu medzi lekárom a pacientom, ktorý sa nevzťahuje len na pokrvno-príbuzenské zväzky, ale charakterizuje pozitívne psycho-emocionálne zväzky a sociálno-morálnu zodpovednosť a “liečivosť” samotného kontaktu lekára a pacienta. Spomenutá “liečivosť” a “božskosť” vyplýva z dobrého konania lekára, z jeho snahy a vôle spôsobiť chorému “blaho”, “dobro”.

Základným etickým princípom, ktorý sa v tomto modeli sformoval, je princíp prospešnosti (“rob dobro, blaho, milosrdenstvo”). Vykonávanie lekárskej profesie je organizovaná realizácia dobra.

3. Požiadavka na morálnu bezúhonnosť lekára, vyjadrená ako etický normatív patrí v lekárskej etike k veľmi dôležitým. Vyjadruje ju jej deontologická úroveň, alebo deontologický model. Tvoria ho pravidlá o povinnostiach v tej alebo inej oblasti medicínskej praxe. Ich porušenie môže mať za následok konkrétne disciplinárne a právne dôsledky pre lekárov.

Princíp “plniť si povinnosť” znamená plniť konkrétne požiadavky, a naopak, neplniť si povinnosti znamená protirečenie požiadavkám, ktoré lekárovi stanovuje lekárske spoločenstvo, celá spoločnosť, ale aj jeho vlastná vôľa a rozum.

Ak sú pravidlá jasné a presne sformulované a stanovené pre každú medicínsku špecializáciu, princíp plnenia povinnosti nedovoľuje nachádzať výhovorky a ospravedlnenia, ak došlo k ich porušeniu a

zanedbaníu. V tomto zmysle je idea povinnosti určujúcou a dostatočnou v zmysle konania lekára.

4. V súčasnej dobe, v súčasnej medicíne už nemôžeme hovoriť len o pomoci chorému v kontexte lekárskej starostlivosti. V súvislosti s používaním nových technológií, s existenciou pluralitných hodnotových predstáv, princípov alebo orientačných meradiel, aj keď dokážeme usmerňovať, zachovávať a “vylepšovať” život ľudí, často aj za cenu problematických “fyzických” a morálnych dôsledkov pre ľudstvo ako celok (klonovanie človeka, vplyv GMO na zdravie a život ľudskej populácie, atď.), vznikajú morálne konflikty, problémy, často hovoríme o konflikte práv (právo plodu na život verzus právo ženy na interrupciu, právo na dôstojnú smrť verzus právo na eutanáziu, alebo verzus právo lekára splniť svoju profesijnú povinnosť “neškodiť” a “nezabiť”).

Za jeden z najdôležitejších bioetických princípov preto možno považovať princíp úcty k právam a dôstojnosti človeka. Pod vplyvom tohto princípu sa mení riešenie “hlavnej otázky” medicínskej etiky, otázky o vzťahu lekára a pacienta. Paternalizmus, založený výlučne na autorite lekára, nahrádza spoluúčasť chorého v procese prijímania a výberu lekárskeho rozhodnutia. Vznikajú nové formy vzájomných vzťahov medzi lekárom a pacientom, pričom každá z nich predstavuje určitú formu ochrany práv a dôstojnosti človeka.

Konflikt práv, princípov, hodnôt je realnosťou súčasnej pluralistickej spoločnosti. Bioetika ako aplikovaná etika však predstavuje plnohodnotný typ aplikácie etiky, ktorá sa snaží svoju etickú zložku dostatočne a relevantne uplatniť v etických programoch a etických hodnoteniach. Konkrétnou ukážkou ako riešiť nastolené problémy v oblasti biomedicíny, je jeden z prvkov etického programu etické komisie. Etické komisie sú formou inštitucionalizácie /bio/etiky, možno ich charakterizovať ako bioetické spoločenské organizácie, ktoré zahŕňajú etické komisie pri nemocniciach, vedeckovýskumných inštitúciách, špecializovaných bioetických organizáciách. Ich úlohou je (malo by byť) riešenie takých otázok a problémov, ktoré si vyžadujú vypracovanie odporúčaní pre konkrétne problematické situácie v medicínsko-

biologickej činnosti, vzťahujúcich sa na ich teoretickú alebo praktickú stránku.

Na záver tejto časti chceme zdôrazniť, že historická a logická analýza vývoja medicínskej (lekárskej) etiky a princípov, nás priviedla k vývodu, že sú aj dnes súčasťou bioetiky, sú stále aktuálne a sú súčasťou prakticky všetkých bioetických dôležitých dokumentov (Dohoda o ľudských právach a biomedicíne, Všeobecná deklarácia o ľudskom genome a ľudských právach, Všeobecná deklarácia o bioetike a ľudských právach).

Ak uvažujeme o ďalšom vývoji súčasnej bioetiky, musíme konštatovať, že sa v nej postupne sformovalo niekoľko základných modelov, „stratégií uplatňovania etiky, ktoré nadobudli charakter metódy“ (Fobel, 2007, s.40). Máme na mysli etiku princípov, ktorej model uvádzame ako jeden z prvých pokusov (v záväznosti aj na predchádzajúcu časť nášho príspevku) o vytvorenie základov určitých všeobecne platných etických princípov, ktoré by akceptovali predstavitelia rôznych kultúrnych a morálnych tradícií. V známej práci T.L. Beauchampa a J.F. Childressa „Princípy biomedicínskej etiky“ boli ako fundamentálne princípy vybrané štyri: autonómia, spravodlivosť, prospešnosť a neškodnosť. Princípy neškodnosti a prospešnosti patria v povahe imperatívu k najstarším. Princíp neškodnosti, ako sme videli je zakotvený v hippokratovskej tradícii, možno ho považovať za akúsi počiatočnú požiadavku všetkých morálnych vzťahov medzi ľuďmi.

Princíp prospešnosti je (akoby) jeho pokračovaním a predpokladá konanie maximálneho dobra pre konkrétneho človeka a často korešponduje s pojmami dobročinnosť, milosrdenstvo, filantropia a pod.

Princíp autonómie sa spolu s princípom spravodlivosti stali preferovanými práve v období vzniku a formovania bioetiky a spolu s uplatňovaním „starovekých“ etických princípov sa stali základom kvality vzťahov medzi zdravotníkmi a pacientmi tým, že vyzdvihli zásadu úcty k autonómnej osobe pacienta a k jeho ľudskej dôstojnosti, ktorá sa považuje za základ a cieľ ľudských práv. Prostredníctvom ľudských práv má dôjsť k zabezpečeniu ľudskej dôstojnosti, či plneniu ich garancií.

Princíp spravodlivosti sa na rozdiel od vyššie spomenutých etických princípov vzťahuje na riešenie takých morálnych problémov, ktorých aktérmi nie sú len jednotlivci, ale aj sociálne skupiny. Chápe sa ako etické „meradlo“ pre primerané rozdeľovanie dohier, služieb, liekov, technológií a pod.

Ide o princípy prvého rádu, t.j. zrejme na prvý pohľad (prima facie), ktoré sú akceptované rozdielnymi kultúrnymi a náboženskými tradíciami a mali by slúžiť ako smernice pre riešenie všetkých eticky konfliktných situácií. Treba však povedať aj to, že v konkrétnych prípadoch si tieto princípy často protirečia a neumožňujú vyriešiť morálne problémy a etické dilemy. Význam tohto modelu uplatňovania etiky pre bioetiku (aplikovanú etiku) je však veľký a súvisí s tým, že predstavoval prvý integratívny základ, ktorý bol systematicky vypracovaný pre bioetiku.

Ďalší model predstavuje etika starostlivosti, ktorej základným morálnym krédom je uzdravovanie a starostlivosť o chorých. Aj keď v nej absentuje jednotná formulácia starostlivosti hlavne v prepojení so spravodlivosťou, resp. rovnosťou tých, ktorí ju potrebujú, etika starostlivosti sa pokúša vnímať konkrétne situácie a prípady z hľadiska rôznych perspektív, pričom kladie dôraz na starostlivosť o dobrý život konkrétnych ľudí.

Kazuistický model uplatňovania etiky v bioetike tiež patrí k pôvodným a základným. Porovnáva a stanovuje konkrétne problémové situácie a na základe analógie s inými, podobnými prípadmi sa ich pokúša riešiť.

Z ďalších modelov možno vymenovať utilitaristický, deontologický (Kantova etika, kontraktualizmus, komunitarizmus, liberálny pluralizmus, náboženské etiky...).

Každý z nich ponúka riešenie morálnych problémov prostredníctvom uplatňovania svojich princípov a stanovených kritérií.

V bioetike ako disciplíne aplikovanej etiky sa v súčasnosti pozornosť sústreďuje hlavne na model dobrého života, ktorému sa dáva prednosť pred modelom kvality života. “Apeluje sa skôr na požiadavku dobrého života, ako na jeho úroveň a odlišnosť” (Fobel, 2007, s. 38).

Možno však vymenovať aj ďalšie modely, ktoré v procese filozoficko-etického zdôvodňovania, aj v aplikačných prístupoch k bioetike majú svoje významné postavenie. Patrí sem aj etika cnosti práve s dôrazom na etiku dobrého života, naratívna etika, feministická etika práve v prepojení s etikou starostlivosti a rodovou problematikou, aj diskurzívna etika ako teória komunikácie a konania.

Záver

Sociálna práca je úzko prepojená s (bio)etikou, (aplikovanou etikou). Sociálny pracovník musí vzhľadom na „objekt“ svojej činnosti túto vykonávať v súlade s etickými princípmi. Jeho profesijné konanie teda predpokladá spôsobilosť etickej reflexie a spôsobilosť jeho mravného správania, konania a rozhodovania.

Sociálna práca vychádza zo zákonitostí skúmaných etikou, pričom je orientovaná na riešenie praktických úloh v súvislosti so sociálnymi kolíziami, do ktorých sa ľudia dostávajú. Dôležitú úlohu preto zohrávajú fundamentálne etické princípy, ktoré sú známe z filozofickej, všeobecnej etiky, aj aplikovanej etiky (bioetiky). Je zrejmé, že v sociálnej práci vzhľadom na jej obsah a predmet sú ďalej rozvíjané a odôvodňované.

Pozornosť sme venovali takým fundamentálnym etickým princípom, ktoré sú z nášho pohľadu relevantné tak pre bioetiku ako aj sociálnu prácu. Je ním rešpekt a úcta k ľudskej dôstojnosti, z ktorého vychádzajú ľudské práva (etika ľudských práv) a následne je jeho normatívnym vyjadrením autonómia a spravodlivosť.

Ľudská dôstojnosť patrí nepochybne každému bez výnimky, je daná už príslušnosťou k ľudskému druhu a odôvodnená schopnosťou človeka byť osobnosťou. Je nedotknuteľná a akékoľvek porušovanie ľudských práv, ktoré sú človeku dané už od prírody je neprípustné. V istom zmysle ide o návrat ku Kantovmu tvrdeniu, že človek je sám o sebe cieľom, ale hlavne k jeho požiadavke nikdy nepoužívať človeka ako prostriedok. Podľa Kanta je ľudská dôstojnosť vyjadrená mravnou autonómiou človeka, ktorá patrí k hlavným etickým normám aj v sociálnej práci.

Autonómia vyjadruje spôsob života človeka, ktorý je ako subjekt svojho konania za neho zodpovedný, rovnako ako za autonómny spôsob života druhých ľudí. Dôraz kladie na rešpektovanie človeka ako ľudskej bytosti vo všetkých jej dimenziách – telesnej, duševnej, duchovnej i sociálnej.

Ľudské práva sú v zásade interpretované ako také, ktoré sú vlastné každému človeku, a bez ktorých by sme nemohli žiť ako ľudské bytosti. Sú založené na dôstojnosti a humánných hodnotách človeka, sú to práva univerzálne, nemožno ich nikomu odoprieť a sú pre všetkých rovnaké.

S ľudskou dôstojnosťou sú prepojené nielen práva, ale aj povinnosti všetkých aktérov sociálnej práce a spoločnosti. V tomto zmysle hovoríme o sociálnej spravodlivosti, ktorú možno interpretovať prostredníctvom sociálno-etického princípu spravodlivosti. Princíp spravodlivosti možno chápať aj ako mravný postoj, sociálno-spravodlivý rád, ako meradlo vonkajších vzťahov osôb, sociálnych štruktúr, ale aj ako cnosť viac ako potrebnú pre prax sociálnej práce.

Princíp spravodlivosti vyžaduje nerobiť medzi ľuďmi rozdiely a poskytovať optimálnu starostlivosť každému, kto ju potrebuje, bez akejkoľvek diskriminácie.

ETIKA V KOMUNIKÁCIÍ S ONKOLOGICKÝM PACIENTOM

Viera BENCOVÁ

Abstrakt

Diagnóza rakoviny vyvoláva u pacienta sériu stresových reakcií, ktoré sú potencované radikálnou protinádorovou liečbou často spojenou s nežiaducimi klinickými a mutilačnými dôsledkami. Pretrvávajúci strach z predčasnej smrti, vtieravé myšlienky a pochybnosti o vlastnej budúcnosti, zlosť, frustrácia, beznádej, anxióza a depresia majú negatívne dôsledky na kvalitu života pacienta i na schopnosť nádorovej chorobe vzdorovať. Psychosociálna morbidita, ktorá vyúsťuje do vývoja rizikového behaviorálneho profilu pacienta a ktorá sa prejavuje rôznymi formami emocionálneho prejavu v celej trajektórii nádorovej choroby, kladie mimoriadne nároky na komunikáciu lekára s trpiacim pacientom. Komunikácia založená na etike, empatii a porozumení si vyžaduje presnú znalosť behaviorálnych a emocionálnych reakcií pacienta v priebehu ochorenia, ako i poznanie jeho nenaplnených potrieb psychosociálnej podpory. Cieľom predloženej práce je zdôrazniť potrebu zvládnutia komunikačných zručností a etického prístupu v komunikácii lekára s pacientom na každom stupni vývoja rakoviny – od diagnózy po terminálne štádium nádorového ochorenia

Kľúčové slová

Nádorová choroba, psychosociálna morbidita, emocionálna reaktivita, etika, empatia, porozumenie, komunikácia.

Diagnóza rakoviny je najstresujúcejšou skúsenosťou každého pacienta s nádorovou chorobou. Stres prameniaci z predčasnej smrti, obava z dlhodobej strastiplnej liečby a jej negatívnych dôsledkov na fyzickú, rodinnú, partnerskú, sexuálnu a sociálnu funkčnosť a telesný vzhlád, majú negatívny dopad na celkovú kvalitu života onkologických pacientov (Hewitt a kol., 2004). Permanentné epizódy anxiozity z rekurencie nádorovej choroby, únava, beznádej a pocit osamelosti v utrpení vedú k vývoju anxio – depresívneho syndrómu, ktorý negatívne ovplyvňuje emocionálne, kognitívne a behaviorálne funkcie v priebehu celej trajektórie choroby (Arndt a kol., 2005). Ostatné dve desaťročia priniesli dôkazy o tom, že časť pacientov sa postupom času vyrovnáva s realitou nádorovej choroby. Avšak striedanie anxiozity s depresiou, potencované opakovaným stresom pri kontrolných onkologických prehliadkach, má negatívny vplyv na emocionálne, kognitívne a behaviorálne funkcie takmer každého pacienta. Vývoj psychosociálnej morbidity ústi do vývoja rizikového behaviorálneho profilu sprevádzaného sociálnou izoláciou pacienta, ktorý nie je viac schopný nádorovému ochoreniu vzdorovať (Bencová a kol., 2007)

Poskytovatelia zdravotnej starostlivosti o onkologického pacienta sa usilujú o úspešné liečenie nádorovej choroby, dosiahnutie kompletnej remisie ochorenia a jeho bezrelapsové prežívanie. Lekári a ošetrovateľskí pracovníci vedia o tom, že pacienti s nádorovou chorobou bojujú s problémami anxiodepresívneho syndrómu. Nakoľko ho ale považujú za „normálnu“ súčasť nádorového ochorenia, vynakladajú minimálne, alebo žiadne úsilie na zmiernenie, prípadne úplné odstránenie tohto syndrómu a celkovú kvalitu života pacientov s nádorovým ochorením nechávajú bez adekvátnej pozornosti (Bencová a kol., 2009). K zlyhávaniu psychosociálnej podpory u onkologických pacientov zo strany ošetrojúceho personálu dochádza najmä z dôvodu absencie vhodnej komunikácie, ktorej podstata vychádza z princípov etiky, empatie a profesijnej komunikačnej zručnosti. Treba zdôrazniť, že problematike komunikácie s onkologickým pacientom, postavenej na základe etiky, empatie a porozumenia sa nevenuje dostatočná

pozornosť už v pregraduálnej príprave zdravotného personálu (Bencová a kol., 2010).

Komunikovať sa učíme od narodenia. Spočiatku neverbálne, bez použitia slov, neskôr verbálne, kedy na dorozumievanie začíname používať slová. Vo verbálnej aj neverbálnej komunikácii sa zdokonaľujeme počas celého života, ale málokto si uvedomuje, že základným predpokladom primeranej komunikácie je „*umenie počúvať*“. Aby sme sa naučili predchádzať v komunikácii neetickému a neempatickému správaniu, je potrebné naučiť sa využívať pri počúvaní nielen uši, ale rovnako aj oči a srdce.

Vzťah medzi lekárom a pacientom sa zakladá na dôvere a efektívnej komunikácii. Ovplyvňujú to, ako pacient prežíva a zvláda ochorenie a majú rovnako dôležité postavenie v procese liečby.

Komunikácia s onkologickým pacientom patrí medzi najťažšie, nakoľko prebieha v rôznych fázach ochorenia a v každej fáze tohto ťažkého ochorenia pacient reaguje úplne inak a jeho psychika je rozdielne zasiahnutá.

Psychické prežívanie nádorového ochorenia popísala doktorka E. Kublerová – Rossová (1972) v piatich základných fázach:

- 1) Prvá fáza - Fáza šoku
- 2) Druhá fáza – Fáza hnevu a obviňovania
- 3) Tretia fáza – Fáza upokojenia a vyjednávania
- 4) Štvrtá fáza – Fáza depresie
- 5) Piata fáza – Fáza odovzdanosti a zmierenia sa so smrťou

(Janáčková, Weiss, 2008).

Medzi najťažšie a najkritickejšie situácie v komunikácii s onkologickým pacientom patrí oznámenie práve stanovenej diagnózy nádorového ochorenia.

Prvá fáza – fáza šoku

Na oznámenie tak závažnej diagnózy je nutné, aby si lekár vyhradil dostatok času. Predídeme tak neetickému správaniu, s nedostatočným množstvom empatie, ku ktorému v praxi často dochádza práve na základe nevytvorenia si dostatočného časového priestoru pre tak závažnú udalosť. Človek je v šoku a má

nepredstaviteľný strach. Nikto, kto neprekonal onkologické ochorenie, nemôže úplne pochopiť, čím v takomto okamžiku pacient prechádza. Preto je potrebné pripraviť sa na rôzne reakcie, ktoré nám môžu z nášho pohľadu pripadať často neprimerané a nepochopiteľné (Davidson a kol., 1999) Informácia o onkologickom ochorení musí byť podaná primerane, zrozumiteľne a ohľaduplne. Najvhodnejšie na podanie takýchto závažných informácií je zvolenie si miesta v tichom a pokojnom prostredí, kde môžeme s pacientom komunikovať osamote, alebo za prítomnosti osoby, ktorú si pacient želá mať pri sebe. Za žiadnych okolností nesmie chýbať informácia o samotnom liečení, o možnostiach liečby a o tom čo liečba so sebou prináša. Dôležitá je aj určitá dávka nádeje, ale rozhodne nie nádeje typu „*Nebojte sa, všetko dobre dopadne*“.

Priebeh spracovania prvotnej informácie o diagnóze je individuálny a každý pacient môže zareagovať úplne rozdielne. Strach a nadlimitná životná záťaž si vyžaduje od najbližšieho okolia a od nemocničného personálu maximálnu podporu vo forme opakovaného a pokojného vysvetľovania a podávania zrozumiteľných informácií, ktoré sa týkajú samotného ochorenia a jeho liečby (Hatoková a kol., 2009).

Komunikácia vo fáze šoku

Medzi najdôležitejšie činitele pri komunikácii vo fáze šoku patrí dostatok času. To ako bude komunikácia prebiehať ponecháme spočiatku na pacientovi a v tichosti počkáme na jeho reakciu. Je vhodné navrhnúť, aby si doma v pokoji premyslel otázky, ktoré chce položiť lekárovi, napísal si ich na papier a pri ďalšom stretnutí mu na tieto otázky lekár odpovie. Zároveň je potrebné dohodnúť ďalší termín stretnutia. Stáva sa, že pacient si z prvého stretnutia nič nepamätá a tvrdí, že mu nikto nič nepovedal. Daná situácia nastáva z nadmernej záťaže psychiky. Pacienti často prežívajú akútne smútok, hnev a depresiu. Preto nesmieme zabudnúť na spätnú väzbu a overiť si, či pacient vie a rozumie tomu, čo mu bolo práve povedané (Hatoková a kol., 2009, Janáčková, Weiss, 2008).

Druhá fáza – Fáza hnevu a obviňovania

Prvý šok z oznámenia nádorového ochorenia veľmi nepoľavuje a naďalej je sprevádzaný psychickou krízou, ktorú spôsobuje trvalé napätie a strach. Toto obdobie je charakteristické podráždenosťou a slovnou agresivitou. Pacienti musia riešiť existenčné otázky týkajúce sa ich rodiny, zamestnania, detí a finančného zabezpečenia. Pri spracúvaní tohto tak závažného, život ohrozujúceho ochorenia, kedy dochádza k strate autonómie a k zmenám reakcií pacienta na svoje okolie sa najčastejšie vyskytuje otázka „*Prečo práve ja?*“. V takýchto okamihoch si treba uvedomiť, že agresivita pacienta nie je namierená voči lekárovi, alebo voči rodine pacienta, ale je namierená proti zlej chorobe a nespravodlivému osudu.

Komunikácia vo fáze hnevu a obviňovania

Pre komunikáciu vo fáze hnevu a obviňovania je najdôležitejší empatický prístup. Autocentrizmus (orientácia zameraná na seba) je v medicínskych profesiách neprípustný. Zabraňuje prejavom porozumenia a podpory, ktoré tvoria základ komunikácie (Dobríková-Porubčanová, a kol., 2005). Nezanedbateľná pre pacienta je aj podpora rodiny a najbližších. Je potrebné naučiť rodinu a pacienta otvorene hovoriť o svojich pocitoch a obavách. Aby onkologický pacient dokázal túto záťažovú situáciu zvládať, musíme sa naučiť rešpektovať aj skutočnosť, že pacient nie vždy chce hovoriť o svojom strachu a chorobe (Janáčková, Weiss, 2008)

Tretia fáza – Fáza upokojenia a vyjednávania

Táto fáza nastáva po akceptácii ochorenia a pacient končí s dehonestujúcimi obvineniami a pátraním po tom kto, alebo čo nesie vinu na jeho súčasnom stave. V žiadnom prípade však nejde o zmierenie sa s diagnózou. Typickým príznakom je upínanie sa pacienta, alebo jeho rodinných príslušníkov k novým „*zázračným*“ liečebným metódam. Pomerne často prichádza pacient s informáciami, ktoré získal z literatúry, internetu, od známych a pod.. V každom prípade je neetické tieto informácie bagatelizovať, alebo ich úplne odmietať.

Komunikácia vo fáze upokojenia a vyjednávania

V tomto období je dôležité pacienta podporiť a pochopiť aj v prípade, že jeho prania a predstavy o liečbe sú často nereálne. V takýchto prípadoch sa musíme snažiť o čo najlepšie a jednoznačné zdôvodnenie navrhovaného spôsobu liečby. Pre získanie dobrovoľného súhlasu musí pacient nadobudnúť dôveru v schopnosti a vedomosti lekára. Je od toho závislá úspešnosť liečby. Nesmieme podceňovať ani rozhovor o slabých miestach navrhovanej liečby a o nepríjemných, nežiaducich vedľajších účinkoch terapie. Pre pacienta je dôležité uistenie o tom, že vieme ako tieto problémy zvládnuť, prípadne ako im predísť. Na začiatku liečby každý pacient prežíva pocity beznádeje a bezmocnosti podporované strachom, smútkom a depresiou. Na zvládanie týchto problémov má veľký vplyv skupinová terapia, ktorá využíva podporné, behaviorálne alebo kognitívne techniky. Nezanedbateľná je aj individuálna psychologická pomoc (Hatoková, 2009, Tschuschke, 2004)

Štvrtá fáza – Fáza depresie

V priebehu tejto fázy dochádza k prejavom depresí a psychika je ťažko narušená v dôsledku zaťažujúcich liečebných procedúr, ktoré má pacient za sebou, alebo v dôsledku zlyhania liečby a príchod smrti sa stáva stále jasnejší. Pacienti vykazujú rovnaké reakcie, ako v období zistenia diagnózy, ale omnoho intenzívnejšie. Informáciu o tom že liečba zlyhala, nemôžeme podať bez toho, aby sme pacientovi poskytli informácie a odporúčania týkajúce sa ďalších možností liečby. Každý pacient potrebuje nadobudnúť istotu, že vynaložíme maximálne úsilie na to, aby dokázal zvládnuť jeho zdravotné problémy, ktoré mu hrozia.

Komunikácia vo fáze depresie

Pre pacienta ktorý sa dostane do štádia depresie, je potrebné zabezpečiť hlavne profesionálnu komunikáciu, ktorá je založená na podporných psychologických rozhovoroch. Cieľom týchto rozhovorov je zníženie zúfalstva a depresie, zmiernenie pocitu

izolácie, bezmocnosti, beznádeje a pocitu opustenosti druhými. Redukciu izolácie môžeme dosiahnuť aj prostredníctvom skupinovej intervencie, alebo poskytnutím farmakologickej pomoci. V takýchto chvíľach je dôležité dať pacientovi najavo že nie je sám tým, že sa ho nebojíme držať za ruku, alebo tichým sedením pri jeho lôžku, ak nechce, alebo nemôže hovoriť.

Nesmieme však zabúdať ani na najbližšiu rodinu. Na ich psychiku sú kladené najvyššie nároky. Očakáva sa od nich psychická opora, ktorú majú prejaviť pacientovi v dobe, kedy musia sami akceptovať blížiacu sa stratu milovanej osoby. Rovnako ako pre pacienta tak aj pre rodinných príslušníkov je v tejto fáze dôležité ponúknuť psychologickú pomoc (Tschuschke, 2004, Janáčková, Weiss, 2008, Hatoková a kol., 2009).

Piata fáza – Fáza odovzdanosti a zmierenia sa so smrťou

Do tejto fázy sa dostáva pacient v poslednom štádiu života, kedy dochádza k rezignácii, odovzdanosti a k zmiereniu sa so smrťou. Priebeh zomierania, a to ako to človek prežíva, sa odvíja od chovania jeho najbližších a od psychologickkej starostlivosti. Rovnaký vplyv na to, ako pacient zvláda terminálne štádium života, má aj ošetrojúci personál. V tomto štádiu je dôležité, aby ošetrojúci personál zostal pacientovi k dispozícii a aby vedel:

- *Komunikovať* s pacientom a jeho rodinou v atmosfére nadchádzajúcej smrti;
- *Sústavne kontrolovať* prejavy bolesti a poskytovať adekvátnu liečbu bolesti;
- *Poskytovať* komfortnú ošetrovateľskú starostlivosť.

Nikto by nemal byť v procese zomierania odložený a opustený.

Komunikácia vo fáze odovzdanosti a zmierenia sa so smrťou

Komunikácia pri lôžku zomierajúceho sa nesie v znamení ľudskosti. Poskytnutie seba ako človeka a nie ako profesného experta tvorí základ komunikácie v terminálnom štádiu. Empatické rozhovory s pacientom väčšinou vyústia do bilancovania života zomierajúceho. Rozoberá dosiahnuté a nedosiahnuté životné méty s konečným záverom. Veriaci ľudia prijímajú smrť emocionálne

vyrovnanejšie. Je pre nich dôležité umožniť im otvoriť transcendentnú tému večného života a oslobodiť ich tak od negatívnych myšlienok a pocitov. Rovnako potrebné je, aby bol ošetrojúci personál pripravený pohotovo komunikačne reagovať na negatívne prejavy terminálneho štádia ako sú hnev, plač, agresivita a strach. Tieto prejavy prijímame bez výhrad a s porozumením. Neverbálna komunikácia v podobe osobnej účasti a ticha sa dostáva do popredia vo finálnom štádiu lúčenia. Žiadne psychologické vzdelanie ani psychoterapeutická technika nemôže nahradiť skutočný ľudský kontakt, porozumenie a skutočný ľudský vzťah (Kristová, 2009, Janáčková, Weiss, 2008, Špatenková, Kráľová, 2009)

Komunikácia s pozostalými a oznamovanie úmrtia

Napriek tomu, že v určitých prípadoch je do istej miery smrť očakávaná, vždy je táto správa zdrvujúca a bezprostredné reakcie najbližších príbuzných sú sprevádzané zúfalstvom a plačom. Predchádzať neetickému a necitlivému oznamovaniu tak závažnej správy môžeme podľa psychiatra R. Honzáka osvojením si základných zásad oznamovania úmrtia.

Lekár by mal:

- Zavolať rodine a vysvetliť, že stav pacienta sa výrazne zhoršil, že sa majú dostať do nemocnice;
- Čo najpresnejšie poznať priebeh ochorenia, eventuálne komplikácie a okolnosti smrti pacienta;
- Pozostalých odvieť na pokojné miesto, posadiť, dať k dispozícii nápoj;
- Predstaviť sa, osloviť najbližších príbuzných a vysloviť im svoju sústrasť;
- Stručne a zrozumiteľne vysvetliť okolnosti smrti a ponechať čas na pochopenie a prijatie správy v plnom rozsahu
- Nebáť sa telesného kontaktu s pozostalými – podajte im ruku, pohľadte;
- Umožniť pozostalým s patričnou pietou vidieť telo ich príbuzného, ak o to prejavia záujem

- Ponúknuť rodine kontakty na psychológa, kňaza, sociálneho pracovníka (Janáčková, Weiss, 2008);

Pri komunikácii s pozostalými je veľmi potrebné používať slová, ktoré môžu byť pre nich užitočné a poskytnú im určitú úľavu („Nie netrpel“; „Zomrel v spánku“). V takýchto prípadoch je prípustná aj takzvaná „*milosrdná lož*“. Nikomu tým neublížime. Taktiež sa musíme naučiť vyhýbať sa frázam typu: „*To bude dobré, to chce čas*“, „*Je to tak pre neho lepšie*“. Takáto forma útechy nie je nápomocná. Naopak, uistenie že pozostalý urobili pre svojho milovaného všetko, čo bolo v ich silách určitú formu útechy poskytuje (Špatenková, Králová, 2009)

Záver

Nádorová choroba a jej liečba prináša so sebou enormnú psychosociálnu záťaž, spojenú so zmenami v emocionálnej, behaviorálnej a sociálnej rovine. Empatický prejav a etický prístup v komunikácii s onkologickým pacientom je prvým a najdôležitejším krokom, ktorý pomáha trpiacemu človeku vyrovnáť sa s diagnózou rakoviny a nájsť východisko z permanentného strachu z návratu ochorenia a z novej situácie, ktorá od základov zmenila vnímanie jeho vlastných životných priorít. Etika komunikácie má v onkológii osobitný význam vzhľadom na vývoj rizikového behaviorálneho profilu pacienta, ktorý sa mení v priebehu celej trajektórie choroby, od diagnózy, cez zaťažujúcu kuratívnu liečbu, až po rekurenciu nádoru, progresiu ochorenia a predčasnú smrť pacienta. Poznať fázy psychosociálnej záťaže a s tým súvisiaci behaviorálny profil pacienta je prvým predpokladom adekvátneho etického prístupu a vhodne volenej komunikačnej stratégie, ktorej východiskom má byť pomoc trpiacemu človeku.

ETIKA ROZVOJA V ENCYKLIKE CARITAS IN VERITATE

Anton FABIAN, Martina DROBŇÁKOVÁ

Abstrakt

Príspevok pojednáva krátko o encyklike Caritas in veritate a podčiarkuje skutočnosť, že rozvoj a podnikanie nemôže byť zamerané len na zisk, ale musí mať aj rozmer nezištnosti a kultúru darovania sa. Dokazuje to nedávna hospodárska kríza. Tento problém treba vidieť v súvislostiach globalizácie. Potrebná je etika priateľská ľudskej osobe.

Kľúčové slová

Rozvoj, etika, ekonomika spoločenstva, nezištnosť.

Úvod

Vo všeobecnosti sa dá povedať, že každá sociálna encyklika má silnú etickú dimenziu. Od čias Leva XIII spred vyše sto rokmi pápeži publikovali skoro pätnásť sociálnych dokumentov. Rád by som upriamil našu pozornosť na ostatnú sociálnu encykliku Benedikta XVI. Caritas in veritate (Láska v pravde) zo dňa 29. júna 2009, pojednávajúcej o integrálnom ľudskom rozvoji v láske a v pravde. Ak by sa malo krátko vyjadriť o čo ide, tak treba spomenúť že pred 250 rokmi škótsky filozof, etik a sociológ, zakladateľ modernej politickej ekonómie Adam Smith obhajoval trhovú ekonomiku, kapitalizmus a orientáciu na zisk, no dnes následkom krachu mnohých bánk, vznikom hospodárskej krízy s istotou vieme, že sa mylil. Okrem zisku je v podnikaní potrebná aj nezištnosť a kultúra darovania sa. A po tejto ceste sa vydal Benedikt XVI. nadväzujúc na encykliku Pavla VI. Populorum progressio (O rozvoji národov) z roku 1967.

Hneď na začiatku encykliky *Caritas in veritate* sa pripomína, že na ceste rozvoja človeka i celého ľudstva je potrebná hybná sila a tou je „láska v pravde“ prameniaca v Bohu. Človek v nej nachádza silu a odvahu k angažovanosti na poli spravodlivosti a pokoja (porov. CV, čl. 1) Láska je plná pravdy, človek môže mať na nej účasť a deliť sa o ňu. Len „ten, kto je preniknutý opravdivou láskou, je vynaliezavý v odhaľovaní príčin biedy, pri hľadaní prostriedkov, ako proti nej bojovať a ako nad ňou rozhodne zvíťaziť“ (porov. PP čl. 75).

Pravda umožňuje ľuďom vyjsť zo subjektívnych pocitov, pomáha im povzniesť sa nad kultúrne a historické determinácie a zhodnúť sa v posudzovaní hodnôt a v podstate vecí, čím vytvára dialóg, teda komunikáciu a spoločenstvo (porov. CV, čl. 4). „Bez pravdy, bez dôvery a lásky k pravde niet sociálneho svedomia a sociálnej zodpovednosti a sociálna činnosť je pohltená súkromnými záujmami a logikou moci s ničivými dôsledkami na spoločnosť, o to viac na spoločnosť smerujúcu ku globalizácii v ťažkých okolnostiach, ako sa to deje práve v súčasnosti“ (CV, čl. 5).

Princíp spravodlivosti a spoločného dobra

Benedikt XVI. tvrdí, že „kľúč“ *lásky v pravde* je v dvoch základných sociálnych princípoch, ktoré charakterizuje ako „kritériá morálneho konania“: *spravodlivosť* a *spoločné dobro* (porov. CV 6). *Spravodlivosť* tu definuje ako prvý krok lásky, ktorá ju teda v sebe zahrňuje, a zároveň presahuje – nezištnosťou a milosrdenstvom. Spravodlivosť je teda vlastná láske. Spoločné dobro je spojené so sociálnym životom ľudí, s dobrom jednotlivcov, rodín, skupín, ktoré sa spájajú v sociálnom spoločenstve (porov. CV, čl. 7)

Povolanie k rozvoju

K angažovanosti za spoločné dobro sme povolaní všetci. Na prácu v prospech spoločného dobra nabádal už pápež Pavol VI. v encyklike *Populorum progressio*. Cesta rozvoja celého človeka a všetkých ľudí, je náročnou cestou, ktorou je potrebné kráčať s celým našim srdcom a celou našou myslou.

Každý človek je povolaný rozvíjať sa, preto každý život je povolaním. Povolanie je výzva, ktorá si vyžaduje slobodnú a

zodpovednú odpoveď (porov. CV, čl. 17) “Sloboda má slúžiť morálnemu oslobodeniu človeka, jeho väčšej otvorenosti voči pravým hodnotám, jeho úplnej sebarealizácii.” (Zlatňanský, 1992, s. 31)

A tu je druhá stránka tej istej mince: na integrálnom rozvoji človeka sa nemôžu podieľať len sociálne štruktúry, ale aj (ba predovšetkým) osobná *zodpovednosť*: Každý človek je „hlavným strojom svojho úspechu alebo svojho neúspechu“ (porov. PP čl. 15, CV, čl. 17) a situácie zaostalosti „nie sú ovocím náhody alebo dejinnej nutnosti, ale vyplývajú z ľudskej zodpovednosti“ (CV 17). V týchto slovách možno čítať zásadné odmietnutie pasívneho očakávania riešenia sociálnych problémov zo strany „štátu“ alebo kohokoľvek „iného“, ako aj odmietnutie indiferentizmu vo vzťahu k chudobe blížnych, vrátane rozvojových krajín – postojov, ktoré sú pomerne charakteristické pre súčasnú kultúru.

Výstižne to ilustruje bajka o mravcovi a cikáde.

Klasická verzia: Mravec pracuje cele dlhé horúce leto. Postaví si dom a vytvorí zásoby na zimu. Cikáda si hovorí, aký je mravec hlúpy, také pekné počasie a on stále len drie. Cikáda sa smeje, tančuje a užíva si. Potom príde zima, mravec sa skryje do tepla domu a pochutnáva si na zásobách, kým sa cikáda trasie od zimy a bez jedla čoskoro zomiera.

Súčasná verzia:

Mravec pracuje celé dlhé horúce leto. Postaví si dom a vytvorí zásoby na zimu. Cikáda si hovorí, aký je mravec hlúpy, také pekné počasie a mravec len drie. Cikády sa smejú, tančujú a užívajú si. Čoskoro príde zima, mravec sa ukrýva do tepla domu a pochutnáva si na zásobách.

Cikády, trasúce sa zimou a vyhľadované, zorganizujú tlačovú konferenciu, na ktorej sa pýtajú, kde vzal mravec právo na to byť v teple a byť dobre živý, zatiaľ, čo iní, menej šťastní, umierajú na podchladenie a hladom.

Televízia uvedie všetko v priamom prenose, ukazuje trasúce sa cikády a zábery mravca, ako si v teple útulného domova vychutnáva dobroty všetkého druhu. Televízni diváci sú pobúrení faktom, že v takej bohatej zemi sú niektorí ponechaní utrpeniu ako chudáci cikády, kým iní si žijú v prepychu. Interpelujú vládu, aby zvýšila mravcovi dane, musí predsa odvádzať spravodlivý diel.

Na základe výsledku verejnej mienky vyjde zákon o ekonomickej spravodlivosti a zároveň antidiskriminačný zákon so spätnou platnosťou. Dane sú zvýšené, mravec dostane pokutu za to, že nezamestnal cikády a je

mu daňovým úradom zabavený dom, pretože nemá peniaze na zaplatenie daní ani pokút. Mravec emigruje do Lichtenštajnska.

Televízia pripraví ďalšiu reportáž, teraz o tučných cikádach, ktorým práve dochádzajú mravcove zásoby a to napriek tomu, že jar je ešte v nedohľadne. Bývalý mravcov dom, teraz sociálna ubytovňa pre cikády, chátka za permanentného nezájmu cikád aj vlády. Vládi je vytykaná nedostatočná sociálna podpora a je vytvorená špeciálna komisia s nákladmi desať miliónov eur.

Medzitým niektoré cikády zomrú na moderné civilizačné ochorenia (obezita, vysoký obsah cholesterolu v krvi, kardiovaskulárne ochorenie, žltacka typu C a iné) a tlač ešte viac podčiarkuje nutnosť starať sa o sociálnu nerovnosť a najmä o cikády.

Komplexné poznanie

Úsilie o rozvoj treba vnímať komplexne. Zo skúseností v súčasnom svete vieme, že nestačí uspokojenie materiálnych potrieb človeka, je potrebné zamerať sa na celého človeka, čo predpokladá spoluprácu a plodný vzájomný dialóg zástupcov z viacerých vedných disciplín. Komplexné poznanie problematiky ľudského rozvoja je prvým stupňom k jeho riešeniu. Pápež Benedikt XVI. upozorňuje, že “ak má byť /poznanie/ múdrosťou, schopnou orientovať človeka vo svetle prvotných princípov a jeho posledných cieľov, musí byť dochutené soľou lásky...Poznanie bez lásky je sterilné” (CV, čl. 30).

Napr. ekonomická veda, ktorá verí, že sama odstráni zlo vo svete, tým, že spája šťastie a spásu s materiálnym blahobytom a sociálnou činnosťou, je mylná. Dejiny ukazujú, že uspokojíť len materiálne potreby človeka nestačí. “Ekonomický, sociálny a politický rozvoj, ak chce byť autenticky humánny, potrebuje, aby sa vytvoril priestor na princíp nezištnosti ako výrazu bratstva”(CV, čl. 34)

Svet ekonomiky potrebuje civilizovanie.

V druhej časti encykliky odкрýva Benedikt XVI. príčiny súčasnej krízy. Jeho úsilím je objektívne skúmať „ľudský rozmer problémov“ (CV, čl. 22). Z tohto hľadiska je dnes celkom zrejmé, že samotné prekonanie ekonomického zaostávania „nerieši komplexnú problematiku rozvoja“ (CV, čl. 23), a to tak v chudobných (rozvojových), ako ani v bohatých (ekonomicky rozvinutých) krajinách, ako to dosvedčujú napr. javy korupcie a nezákonnosti,

deformujúce nielen ľudskú, ale aj ekonomickú stránku rozvoja, sprevádzané nezodpovednosťou pri poskytovaní či prijímaní medzinárodnej pomoci.

Omyly ekonomiky

Omylom v ekonomickej oblasti je teda domnievať sa, že prostredníctvom ekonomických zásahov dokážeme vyriešiť sociálne problémy, vynímajúc z nej úlohu politickej moci. Moc štátu pri prerozdelení hmotných dobier je toho času zjavne oklieštená vzhľadom na vzrastajúcu mobilitu finančného kapitálu a materiálnych i nemateriálnych výrobných prostriedkov (porov. CV, čl. 24). Tu je na mieste opätovne zvážiť a doceniť úlohu a moc a zodpovednosť štátu (porov. CV, čl. 41). Svet ekonomiky potrebuje scivilizovanie. Ekonomická sféra sa potrebuje riadiť etickými princípmi, aby v nej bolo možné budovať ľudské vzťahy akými sú priateľstvo, spoločnosť, solidaritu a vzájomnosť. Tradičné princípy sociálnej etiky: transparentnosť, poctivosť a zodpovednosť by mali byť v ekonomickej oblasti nielen dodržiavané, ale aj doplnené o princíp nezištnosti a logiky daru ako prejav bratstva (porov. CV, čl. 36).

Ján Pavol II. v encyklike *Centesimus annus* (1991) zdôraznil vyššie uvedené princípy ako vlastné pre občiansku spoločnosť, Benedikt XVI. zdôrazňuje potrebu nezištnosti a daru aj v ekonomickej oblasti: “V čase globalizácie nemôže ekonomická činnosť prehliadať nezištnosť, ktorá zasieva a živí solidaritu a zodpovednosť za spravodlivosť a spoločné dobro v svojich rozmanitých subjektoch a aktéroch” (porov. CV, čl. 38). Do popredia vyzdvihuje podniky, ktorých hlavným cieľom je vzájomná a sociálna pomoc a ktorých činnosť nie je prvotne orientovaná na zisk, ale na budovanie spoločných ciest v sociálnej inklúzii, na rozvoj človeka, jeho vzťahov, na pomoc rozvojovým krajinám.

Ekonomika spoločnosti

Tu stojí za pozornosť podrobnejšie predstaviť si nové chápanie ekonomiky, ktoré do reality života vniesla zakladateľka hnutia

Focoláre - Chiara Lubichová. "Ekonomika spoločnosti", ako ju nazvala, má za cieľ jednak pomáhať tým, ktorí majú nejakú potrebu, aby sa pre nich našla práca, uspokojili sa ich potreby a aby nikto nezostal núdzny a preto tretina zisku podniku sa odvádza na potreby núdzny. Druhým cieľom je rozvoj firiem, pretože keby sa nerozvíjali a stagnovali by, nemohli by vyrábať a nakoniec cieľom ekonomiky spoločnosti je aj prispievanie nielen k sociálne-ekonomickému ozdraveniu spoločnosti, ale i duchovnému a kultúrnemu, k formovaniu "nových ľudí". Investícia podniku do zanedbaných oblastí a oblastí, ktoré to nevyhnutne potrebujú, prináša so sebou nielen ekonomický, ale aj morálny význam.

Nová ekonomická kultúra

Nová ekonomická kultúra, kultúra dávania, spočíva v tom, že ľudia slobodne prispievajú tým, že dávajú k dispozícii svoje hmotné statky, myšlienky, čas, profesionálnu odbornosť. Prínos podnikov, ktoré sa riadia ekonomikou spoločnosti, je aj v tom, že tieto podniky zamestnávajú predovšetkým ľudí pochádzajúcich z ťažkých pomerov, aby sa znovu začlenili do spoločnosti. V súčasnosti existujú dané podniky i celé priemyselné parky v krajinách Brazílie, Talianska, Chorvátska, Srbska, Filipínach, ale aj na Slovensku (Zappalla, 1993, s. 37-8). Napriek tomu, že tieto podniky sú roztrúsené po celom svete, sociálna zodpovednosť za zamestnancov, dodávateľov, spotrebiteľov, prírodné prostredie, sa nestráca, ba naopak, posilňuje.

Inak je to v organizáciách, ktoré svoje pôsobisko presúvajú za účelom väčšieho zisku, lacnejšej pracovnej sily a výhodnejších daňových podmienok. Tým zaniká hlboké puto zodpovednosti voči rozvoju územia a ľudí, na ktorom pôsobia a vznikajú škody pre miestne spoločenstvo."Nie je dovolené premiestňovať výrobu len s cieľom využiť mimoriadne priaznivé podmienky, alebo v horšom prípade, pre vykorisťovanie, bez toho, že by sa skutočne prispelo k zrodu silného výrobného a sociálneho systému v miestnej spoločnosti, ktorý je nevyhnutným faktorom stabilného rozvoja"(porov. CV, čl. 40).

Ekonomika nezištnosti

Obsahom tretej kapitoly je „Bratstvo, ekonomický rozvoj a občianska spoločnosť“, kde Benedikt XVI. upriamil pozornosť na potrebu rozvíjať ekonomiku a trhové hospodárstvo nielen na základe logiky komutatívnej spravodlivosti (výmeny medzi seberovnými) a distributívnej spravodlivosti (prerozdelenia), ale aj na základe *logiky daru*, ktorá je základom „ekonomiky nezištnosti“.

Láska v pravde je tu tou silou, ktorá dokáže spoločenstvo pretvoriť na *bratské spoločenstvo*, „v ktorom nie sú bariéry ani hranice“ (CV, čl. 34). Pravdou je, že táto forma spoločenstva nie je len morálnou potrebou, ale vyžaduje si ju i politická, ba dokonca i ekonomická globalizácia, keďže „bez vnútorných foriem solidarity a vzájomnej dôvery trh nemôže vykonávať svoju ekonomickú funkciu“ (CV, čl. 35). Ba „bez nezištnosti nemožno uskutočniť ani spravodlivosť“ (CV, čl. 38). Preto trh musí dať priestor pre pôsobenie podnikom, ktoré sledujú navzájom odlišné ciele: zisk, verejný záujem i vzájomnú solidárnu pomoc, no zároveň každý typ podniku by mal – hoci v odlišnej miere – zahrňovať v sebe všetky tieto ciele. Každý „podnik“ (v najširšom zmysle tohto slova – teda ako „využitie finančných zdrojov“) musí byť teda zameraný nie na krátkodobý zisk, ale na svoju dlhodobú udržateľnosť, zároveň má spoľahlivo slúžiť reálnej ekonomike, a tiež primeranému posilneniu ekonomických aktivít v rozvojových krajinách (porov. CV, čl. 40).

Etika - priateľská pre ľudskú osobu

Štvrtá kapitola „Rozvoj národov, práva a povinnosti, životné prostredie“ vychádza z kritického pohľadu na subjektivistickú víziu *práv človeka*, ktorá sa neviaže ani na nejaký objektívny pohľad, ani na žiaden rámec povinností. Tak sa práva stávajú prejavom svojvôle a ich presadzovanie len na základe momentálneho konsenzu väčšiny oslabuje vedomie povinnosti rešpektovať ich – bez ohľadu na to, či ide o pomyselné „práva“ kohokoľvek na čokoľvek alebo i základné ľudské práva.

Konkrétnym prejavom takejto vízie je i zasahovanie do práva rodičov rozhodovať o počte detí, spolu s rôznymi modelmi

reduktívnej sexuálnej výchovy, ktorého dôsledkom je, najmä v Európe, radikálny pokles pôrodnosti ako Navyše, „málopočetné rodiny ochudobňujú sociálne vzťahy (...) a nedokážu zabezpečiť účinné formy solidarity.“ (CV, čl. 44). Pozitívna pro-rodinná politika sa tak stáva už aj ekonomickou požiadavkou (a to nielen v súvislosti s krízou systémov dôchodkového zabezpečenia).

Aj preto ekonomika „potrebuje pre svoje správne fungovanie etiku, ale nie hocakú etiku, ale etiku priateľskú ľudskej osobe“ (CV, čl. 45) – veľmi totiž záleží na z ktorého vychádzajú tie-ktoré etické normy. Benedikt XVI. zdôrazňuje etiku založenú na neodňateľnej dôstojnosti ľudskej osoby, ktorá dáva etickým normám transcendentnú (a preto nenarušiteľnú) hodnotu. V opačnom prípade je totiž vážne riziko, že i etika sa stane nástrojom v rukách ekonomicko-finančných záujmov. V tejto kapitole pápež rozoberá aj ekologickú otázku.

Globalizačné procesy

Piata kapitola má názov Spolupráca ľudskej rodiny. Reflektuje v nej solidaritu do konkrétnych sociálnych dôsledkov. Vysoká interaktívnosť ľudstva, ktorá je dnes realitou, sa premení na spoločenstvo len za predpokladu, že človek, národy i celé ľudstvo si uvedomí, že tvoríme jednu rodinu.

Na globálnej úrovni sa žiada svetová politická autorita, ktorá by sa v dôslednom aplikovaní princípu solidarity i princípu subsidiarity dokázala zasadiť „o realizáciu autentického integrálneho rozvoja, inšpirovaného hodnotami lásky v pravde“ (CV, čl. 67). Aktuálna situácia globálnej krízy a hrozby deformácií globalizačných procesov poukazujú na túto požiadavku ako nutnosť nielen z hľadiska morálneho, ale i politického a ekonomického. V opačnom prípade by totiž „medzinárodné právo, aj napriek veľkým pokrokom, dosiahnutým na rôznych poliach, bolo ohrozené tým, že bude podmienené mocenskou rovnováhou medzi najsilnejšími“ (CV čl. 67). Za týmto účelom je potrebné zreformovať tak Organizáciu spojených národov ako i medzinárodnú finančnú a ekonomickú architektúru, aby – každá vo svojej kompetencii – konkrétne napĺňali pojem rodina národov.

Technicizmus

V poslednej, šiestej kapitole, sa Benedikt XVI. venuje vzťahu medzi technikou a rozvojom národov – teda jednak technickým aspektom rozvoja, ale najmä istému „technicizmu“, ktorý redukuje rozvoj na čisto technický problém a vplýva na vnímanie rozvoja len v kontexte využívania technických prostriedkov.

Pokušením sa stáva ani nie sama technika ako „okúzenie technikou“, ktoré fakticky ohrozuje slobodu človeka zvnútra jeho vlastných rozhodnutí: „Ľudská sloboda je skutočne sama sebou len vtedy, keď na okúzenie technikou odpovedá rozhodnutiami, ktoré sú plodom mravnej zodpovednosti.“ (CV, čl. 70). Zredukovanie rozvoja len na rovinu „technických“ krokov je okrem iného aj dôvodom ich doterajšieho globálneho neúspechu. Veľkú úlohu tu hrajú média.

Záver

V závere encykliky Benedikt XVI. celkom jasne konštatuje historickú skúsenosť ľudstva, že „bez Boha človek nevie, kam má ísť a nedokáže ani pochopiť, kým je.“ (CV 78) Sám od seba teda človek nemôže založiť pravý humanizmus, nevyhnutný na to, aby človek ostal sám sebou a nestal sa otrokom výtvarných techník, ktoré sám vytvoril. Humanizmus, ktorý vylučuje metafyzické záležitosti, je nehumánny humanizmus.

Prehlbovanie osobnej spirituality objavovanie významu religiozity môže výrazne pomôcť pri etiky v podnikaní.

Krátkym prehľadným spôsobom sme nazreli do encykliky Caritas in veritate. Som presvedčený, že ona môže byť inšpiráciou aj orientáciou pri ľudskom i hospodárskom rozvoji. Etika v tomto rozvoji zohrá rozhodujúcu úlohu.

SHRNUTÍ

Publikace prezentuje příspěvky významných odborníků z oblasti sociální práce. Příspěvky reflektují současné pojetí sociální práce s interdisciplinárních a multidisciplinárních souvislostech. Jedná se o vědeckou odbornou monografii, která zasahuje do oblasti etiky daného oboru. Autoři představují svoje oblasti teoretického a empirického šetření průřezově. Publikace obsahuje úvahy směřující do oblasti etiky a etické konceptu sociální práce v podmínkách současné postmoderny, a to od nejzákladnějších téma sociální práce až po otázky konečnosti života a hospicové péče. Publikace představuje významný přínos jako vysokoškolská učebnice. Publikace je mezinárodně koncipovanou monografií, která postihuje člověka ve specifických dimenzích svého bytí.

Přestože o podstatě lidského života bylo již napsáno značné množství děl z nejrůznějších oblastí lidského poznání, jednotný koncept dosud nebyl a zřejmě v dohledné době ani nebude vytvořen. V jednotlivých obdobích lidských dějin můžeme maximálně hovořit o dominantních a marginálních výkladových konceptech, které svým záběrem často mohly budit v soudobé společnosti zdání univerzálních, nezpochybnitelných a věčných pravd. Právě v současnosti velmi rozšířená postmoderní, pluralisticky orientovaná koncepce světa však dává nahlédnout do složitosti sociální práce a jejich etických principů a imperativů.

A SUMMARY

Publication presents selected papers of significant professionals in the area of social work. All papers reflect contemporary conception of social work in interdisciplinary and multidisciplinary contexts. It is a scientific scholarly monograph, which relates to the ethics of the given field. The authors introduce their theoretical and empirical investigations using cross sectional design. Publication involves explorations leading to the area of ethics and ethical concept of social work in the conditions of contemporary postmodernism, specifically from the most fundamental issues in social work and moving to such issues as eternity and hospice care. Publication represents a significant contribution as a textbook for university students. Publication is internationally composed monograph which reflects a man in specific dimensions of his being.

Despite innumerable amount of books dealing with different areas of human cognition, the unified concept has not been found yet. In every single period of human history we could speak about dominant and marginal explanation concepts which due to their scope could create the idea of universal, undoubtful and eternal truths. Especially today a widely spread postmodern, pluralistically oriented concept offers the possibility to look deeper into the complexity of social work and its ethical principles and imperatives.

ABSTRACTS OF CONTRIBUTIONS

Desiderata as a categorical imperative in social work

Pavel Mühlpachr

Abstract: The article reflects on ideas related to values which are central to Desiderata, it also deals with the history of Desiderata and its meaning for professional conception of social work.

Key words: Desiderata, values, social work, social work profession.

Cinderella or social work ethics in Slovakia

Jana Levická, Katarína Levická

Abstract: Almost every professional work, which was published after the renewal of higher education of social workers in Slovakia, highlights the importance of ethics for this helping profession. The current state of the practical and theoretical level does not correspond to it. Thus, social work ethics in Slovakia so prominently reminds Cinderella of the importance which we all know, but almost none of us show adequate interest about her. The authors in the paper reflect this fact and consider the causes of this situation and outline possible development.

Key words: Ethics, social work, dilemmas, values.

Ethical values and dignity in social work

Mária Dávideková

Abstract: Human dignity in assisting profession of social worker is not only the imagine, and the idea about the status of man, his attitudes in social work, but it is the most important right of man, which is closely connected with the right of man for life. Every human life has unique, unrepeatable and inalienable worth and dignity, which results from the very nature of "*being human*". The main mission of each of us is to be the man responsible at all levels – to be responsible to oneself, to the outside world and of course to those who need our help - to clients. Quite naturally any activity within the social work, which is help, support, and accompanying

service, is touching those planes. Therefore it is very difficult to imagine this activity with the absence of ethical context. The social work is based primarily on respect for the values and dignity of all people. The examination of the values undoubtedly belongs to one of the most important ethical issues for the assisting professions. The article deals with dignity and selected ethical values in social work.

Key words: Dignity, client, ethics, ethical value, social worker, life, right.

Philosophical and ethical bases of social justice

Ludovít Hajduk

Abstract: The concept of social justice has undergone in the history of philosophy and ethics from his "discovery" to the present a very significant development. Social justice is now within the philosophy and ethics, rather reflects the "economic" sense to the issue of equitable distribution of scarce material goods relevant to social relations and in that sense it should be understood as something nominal. The most important issues of the contemporary discourse on social justice is a particular issue of political justice, "individual" and "redistributive" justice in the currently extending the model to address these issues to the R. Nozick, F. A. Hayek, J. Rawls, M. Walzer and K. Marx and their supporters.

Key words: Social justice, philosophy, ethic, liberalism, communitarism.

Code of Ethics. Real need of social practice or just obligation?

Peter Brnula

Abstract: The author deals with the contribution of social work code of ethics and code of ethics for social workers. First, at the beginning of the contribution focuses on the definition of ethics and ethics in social work. Consequently, talking about values in the profession, value orientation and its development to specific values in social work. Values are reflected in the Code of Conduct which with it then deals the author. First, its development, mission to the actual content.

After defining the same time a valid code of ethics for social workers in Slovakia revising how it develops, it is intended, however, under such an organization. Conclusion of our paper devoted to discussing how to work on preparing a code of ethics of social work and social workers in Slovakia, which emphasizes the use of the theoretical concept of "empowerment".

Key words: Ethics, social work, code of ethics, empowerment.

The update of the ethical code of social workers in Slovak Republic

Andrej Mátel

Abstract: The article points out the importance of the ethical code of social work and its typology, and presents a basic draft of the update concept of the Ethical Code of social workers in Slovak Republic. Author have realized an original research, which main purpose was revision of the out-of-date Ethical Code of the social workers in the Slovak Republic from 1997. Considering the selected research strategy, it is a qualitative research realized by means of document analysis - 15 ethical codes - with utilization of hermeneutic methods, primarily the structural, lingual-syntactic, semantic, and pragmatic and content analysis. In Slovakia this research is original. The outcome of the research and is the presentation of the conceptual, content and procedural draft of the revision of the Ethical Code of the social workers in the Slovak Republic. It is necessary to realize a revision and reassessment in various fields and topics, such as the ethical responsibility towards oneself, the workplace and the schools of social work, the respect for human dignity, anti-discrimination, professional boundaries in relationships, supervision, research etc. In this area, the key problem is the institutional vacuum as there is no organization initiating, enforcing and executing this process. This article therefore proposes the initialization of this process by several experts in various fields of the social work and professional ethics, who would form an interagency work group.

Key words: Ethical code, values, social work, supervision, responsibility.

Competencies and Responsibility of Social Worker in selected Codes of Ethics

Emília Janigová

Abstract: Author in her papers point out the processes related to implementation of Quality Standards for Social Care Services, within the meaning of The Act on Social Services and the EU context. She tries to reflect the interconnection of competencies and responsibilities of social workers. Last but not least she pays her attention to Code of Ethics of the Social Insurance Office from the social worker point of view.

Key words: Organization, competencies, responsibility, code of ethics.

Ethics in the work of social workers

Daniela Baková

Abstract: The author points out the contribution to the ethical principles of social work and social workers' ability to decipher the verbal and nonverbal expressions of the client. This paper reports the findings obtained from the evaluation survey, which focused on the external parts of speech, communication and influencing the actual conduct of meetings of a social worker with the client.

Key words: Ethics, ethical principles, client, social worker, verbal and nonverbal communications.

Responsibility of a social worker towards himself and defensive orientation in social work

Andrej Mátel, Tibor Roman

Abstract: Social worker is considered to be the most effective tool of the social work, but at the same time this person can represent the biggest danger, in case he jeopardizes his clients or his own profession by the lack of competence, possessing not sufficient

expertise or even indifferent attitudes. The article brings the outline of the model which refers to the responsibility of a social worker towards himself by means of those tools that leads to the professional development. This specific model is a part of legitimate defensive orientation of social work. The professional development of social workers is determined by their level of responsibility towards themselves and by the quality of tools and supportive subjects. All the above mentioned qualities have the potential to help the clients without jeopardizing their safety and wellbeing. Legitimate support of social workers is directly proportional to the benefits of “service – users” and it increases the quality of social work.

Key words: Ethical code, defensive orientation, impaired social worker, responsibility towards himself.

Ethics in supervision

Milan Schavel

Abstract: The article offers an overview of fundamental principles in the work of the supervisor in his interaction with a supervised person. Several basic responsibilities are formulated which support the quality of supervision work and protect the supervised person from being jeopardized. We could say that it is a modification of ethical codex; more specifically it is a transfer of certain ethical principles into the work of the supervisor. Discussion to this issue is rather rare.

Key words: Supervisor, ethics, ethical code of supervision, responsibility.

Few Notes to Ethical Aspects of Research

Libuša Radková, Anna Pavlovičová

Abstract: Ethical issues of research can be divided in two main areas: the first includes the ethics of research work as a work of scientists, the second is ethical principle of working with research participants. This aspect is particularly significant in social studies. Ethics of scientific work has involved several aspects: the investigator must always have an objective view, must accept the

results that are inconsistent with its original expectations, the research work must be done under the best of his/her abilities (a development of which the research worker is responsible), researcher must not use his position for other purposes, for example, to build position in the organization he works for, must be independent and its role is not to defend the interests of contractors of research. To give the authorship of collaborators when research is teamwork is needed. The researcher must ensure sensitive information against misuse. Research on sensitive areas such as drug addiction, etc. must be designed to ensure the safety of researchers. Persons shall not be objects of research when they disagree.

Key words: Ethics of research, client, research worker, ethics of publication.

Ethics in penitentiary care

Tibor Roman, Ladislav Roman

Abstract: Professional ethics of correctional facility personnel is included in ethical norms for particular professional positions. Separately for social workers, psychologists and medicine doctors. The rest of the personnel is bound to keep the oath and also to adhere to the job content. In the process of penitentiary treatment there are many other workers who are in the contact with inmates. Applying their professional work approach they can fundamentally influence inmates' experience in this special setting either in a positive or negative way. Behavior and the way of state power presentation toward inmates are not for them determined in ethical code. In order to fulfill effectively the purpose of penitentiary care or treatment it is inevitable to pay special attention to the issues related to keeping ethical principles of the personnel without making the difference in personnel qualification.

Key words: Professional ethics, applied ethics, esteem, politeness, moral responsibility, empathy, acceptance.

Moral principles of the teacher and field social worker

Jozef Facuna

Abstract: Cooperation of the field social worker and teacher in particular in addressing the social, economic and educational problems of Roma students from socially disadvantaged backgrounds to be very important. The application of moral principles of the teacher and field social worker of particular importance in working with students from the Roma communities and may thus contribute to the effective cooperation of the two above-mentioned professions.

Key words: Morality, ethics, moral principles, teacher, field worker, Roma.

Ethics in institutionalized social services

Irena Kamanová

Abstract: Institutionalized social services passed new legislation in the law on social services. Compliance with quality criteria for the provision of social services and social workers code of ethics is important for work in social services. We addressed the issue of compliance with the code of ethics staff working in direct contact with clients in social services for seniors. We specify the ethical problems encountered by students during practical training in training facilities and also raise discussion for their next solution. We point to the ethical problems of social work students in the process of practical training from various aspects.

Key words: Institution, organization, professional practice, practice institution, supervision, ethical problem, ethical code.

Systematic approach of ethical dilemma solving in social work

Andrej Máteľ

Abstract: Dilemma is then defined as a choice between two or more unwanted options. In his article the author introduces a notional differentiation between an ethical dilemma and a problem and describes areas in which dilemmatic situations may occur. In connection to work of Frederic G. Reamer a systematic approach of

ethical dilemmas solving is presented on basis of concrete case reports.

Key words: Dilemma, ethical dilemmas, ethical problem, social work.

Some Ethical Aspects of Social Work with Seniors

Zuzana Truhlářová, Daniela Květenská

Abstract: Ethics and ethical dilemmas connected with delivery of help and when executing direct social work form the subject which is connected with many questions and controversies. This subject forms the main basis of application of social work to the environment of seniors' social care. This article should point out possible ethical dilemmas which are to be solved by social workers when executing their profession in this field in the context of working with client and as well as from the point of view of the organization. The ethics helps social workers to direct themselves when they should decide in case coinciding with moral dilemmas and issues. Every field of human activities is marked by questions of power and morality.

Key words: Social work with seniors, ethics of social work, ethical dilemmas, social worker, senior.

Palliative and hospice care ethics as part of life

Slavomír Laca

Abstract: Palliative and hospice care respects the individuality of each person. It aims to address the biological, psychological, social and spiritual - spiritual needs of human beings; their relatives and those we must not forget the ethics of life, which is part of it.

Hospice care helps the dying to live the best until the last moment. It does not take a sick hope in turn helps him find meaning in life, helps him realize where it is useful and where it can be useful. In this contribution we highlight the need for holistic approach to care for the terminally ill and dying, their need to maintain the ethics of life and their rights needs and respect their dignity. It is important to pursue the search for an objective view of the problems of disease

and dying in the context of ethical life and the overall view of a man in his uniqueness and the fact that one of us.

Key words: Ethics, ethics of life, philosophy, hospice care, palliative care, health.

From Hippocrates to Bioethics. (Bio) ethical Principles and models with accent on the social Work

Daniela Koval'ová

Abstract: The polemics about normative basis of the modern bioethics belongs to the urgent problems of it. The issue of which standards and principles determine professional-ethical behavior in the fields of medicine, health care and social work, is of major importance. We emphasize selected fundamental principles, relevant both for bioethics and social work.

Key words: Bioethics, social work, ethical principles, nonmaleficance, beneficence, responsibility, human dignity, social justice.

Intersection elements of ethics in social work, health care and nursing within selected group adults persons and seniors

Jana Kollárčiková

Abstract: We wanted to point out the need to research and deal with common elements of ethics in health care and social work within selected groups of adults and seniors who are placed in some institution. The reason for doing that is that every individual, young and old may find role of the patient in a hospital or in the client's role in social welfare institution. We decided to examine this problem for its topicality and the need to highlight the bio-psycho-socio-spiritual component of personality. This implies a holistic approach to each person, patient and client who is ill or has a social problem. It is important to note the close interconnectivity and cooperation in solving problems, in the immediate context of health workers, including nursing and social workers, in the interests of any person, patient or client who needs their help. Various professions, health, nursing, social work cannot do without respect for ethics and other laws.

Key words: Ethics, nursing, senior, social work, healthcare.

Ethics in communication with an oncological patient

Viera Bencová

Abstract: A diagnosis of cancer imposes serious stressful reactions of each patient which is amplified by radical – frequently mutilating – anticancer treatment. Fear from early death, intruding thoughts and doubts about own future, anger, frustration, anxiety and depression have a deep negative impact on patient’s quality of life. The psychosocial morbidity of cancer patients, leading to the behavioral risk profile development, is accompanied by emotional reactions within the whole trajectory of the disease, putting high ethical requirements on the doctor – patient communication. The communication with cancer patients, based on ethics, empathy, and understanding, requires exact knowledge of patient’s behavioral and emotional reactions and unmet needs of psychosocial intervention. The aim of the present paper is to emphasize communication skills and ethical approach in the doctor-patient communication at each level of cancer development – from diagnosis to terminal stage of the disease.

Key words: Cancer, psychosocial morbidity, emotional reactions, ethics, empathy, understanding, communication.

Ethics of Development in the Encyclic Caritas in veritate

Anton Fabian, Martina Drobňáková

Abstract: The article deals briefly on the Encyclical Caritas in Veritate and underlines the fact that the budget-development and business cannot be focused only on profit but must also have a dimension of altruism and culture of giving. This is evidenced by the recent economic crisis. This problem should be seen in connection of the globalization. What is needed is an ethics of the human person.

Key words: Development, ethics, economic of community, donation.

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZŮ

1. ARISTOTELEŠ. 2009. *Etika Nikomachova* 3. vyd. Praha : Petr Rezek, 2009. 301 s. ISBN 80-86027-29-5.
2. ARNDT, V. – MERX, H. – STEGMAIER, C. – ZIEGLER, H. – BRENNER, H. 2005. *Persistence of restrictions in quality of life from the first to the third years after diagnosis with breast cancer*. In: *J. Clin. Oncology*. ISSN 0732-183X, 2005, 23, 4, s. 4945 – 4963.
3. Australian Association of Social Workers. 2007. *AASW By-laws on Ethics*. Canberra : AASW, 2007. 11 s. ISBN 0-909255-35-0.
4. BALOGOVÁ, B. 2008. *Edukácia jako zmysl života seniory/ky*. In: BALOGOVÁ, B. a kol. *Svet seniora-senior vo svete*. Prešov : Acta facultatis Philosophicae Universitatis, 2008, s. 11 – 26.
5. BALOGOVÁ, B. (ed.) 2006. *Úvod do sociálnej práce pre sociálnu a charitatívnu službu*. Prešov : PbF PU, 2006. 75 s. ISBN 80-8068-504-5.
6. BANKS, S. 2006. *Ethics and Values in Social Work*. 3rd Ed. Hamshire and New York : Palgrave, 2006. 218 s. ISBN 978-1-4039-9420-2.
7. BARKER, R. L. 2003. *The Social Work Dictionary*. 5th Ed. Washington, DC : NASW, 2003. 493 s. ISBN 0-87101-355-X.
8. BAŠTECKÁ, B. – GOLDMANN, P. 2001. *Základy klinické psychologie*. Praha : Portál, 2001.
9. BENCOVÁ, V. – LEHOTSKÁ, V. – ŠVEC, J. 2007. *Behaviorálny rizikový profil pacientok s karcinómom prsníka: úloha sociálnej intervencie*. In: *Onkológia*. ISSN 1336 – 8176, 2007, 2 (5), s. 317 – 320.
10. BENCOVÁ, V. – MRÁZOVA, A. – ŠVEC, J. 2010. *Psychosocial morbidity: an unfilled gap in undergraduate courses of medicine and nursing*. In: *Clinical Social Work*. ISSN 2076-9741, 2010, 1 – 2, s. 37 – 46.
11. BENCOVÁ, V. – ŠVEC, J. – BELLA, V. 2009. *The role of psychosocial oncology in the health care of breast cancer survivors*. *Bratislava Med. Letters*. ISSN 0006 - 9248, 2009, 110, 6, s. 374 – 375.

12. BENEDIKT XVI. 2009. *Encyklika Caritas in veritate*. 2009. Trnava : SSV, 2009.
13. BEŇO, P. 2004. *Komunikácia s umierajúcim pacientom*. Bratislava : Speculum nostrum, 2004, ročník 5, č. 4, s. 101-102.
14. BLÁHA, I. A. 1991. *Ethika jako věda. Úvod do theorie mravnosti*. Brno : Atlantis, 1991. 104 s. ISBN 80-7108-023-3.
15. British Association of Social Workers. 2002. *The Code of Ethics for Social Work*. Birmingham : BASW, 2002. 16 s.
16. BRNULA, P. 2008. *Potreba etického kódexu študenta sociálnej práce na odbornej praxi v rámci novo vytváranej koncepcie odborných praxí*. In: TRUHLÁŘOVÁ, Z. – KOŘINKOVÁ, J. (eds.) *Vývoj a směřování odborných praxí na vysokých školách v oborech sociální práce*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2008. ISBN 978-80-704-347-0, s. 59 – 63.
17. BUDÁ, B. 1994. *Empatia psychológia vcítenia a vžitia sa do druhého*. Nové Zámky : Psychoprof, 1994. 338 s. ISBN 80-967148-0-5.
18. BUŽGOVÁ, R. – IVANOVÁ, R. 2008. *Etické aspekty výzkumu týraní, zneužívání a zanedbávání seniorů v institucionální péči*. In: *Zdravotnictvo a sociální práce*. ISSN 1336-9326, 2008, č. 3-4, s. 8-11.
19. Canadian Association of Social Workers. 2005. *Code of Ethics*. Ottawa : CASW, 2005. [online 2010-15-09]. Dostupné na internete: <http://www.casw-acts.ca/practice/codeofethics_e.pdf>.
20. Canadian Association of Social Workers. 2005. *Guidelines for Ethical Practice*. Ottawa : CASW, 2005. [online 2010-15-09]. Dostupné na internete: <http://www.casw-acts.ca/practice/guidelines_e.pdf>.
21. CARNEGIE, D. 2000. *Ako si získavať priateľov, pôsobiť na ľudí a uspieť v meniacom sa svete. Buďte vedúcou osobnosťou!* Bratislava : Príroda, 2000. 198 s. ISBN 80-07-01129-3.
22. Consejo general de colegios oficiales de diplomados en trabajo social y asistentes sociales. 1999. *Código Deontológico de la Profesión de Diplomado en Trabajo Social*. Madrid, 1999. [online 2010-15-09]. Dostupné na internete:

- <http://www.trabajosocialnavarra.org/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=8>.
23. Consiglio nazionale. 2009. *Codice deontologico dell'Assistente Sociale*, Roma : CN, 2009. [online 2010-15-09]. Dostupné na internete: <<http://www.cnoas.it/codicedeontologico.php>>.
  24. ČERNÁ, Ľ. 2010. *Etika a projektový manažér*. In: Zborník referátov z 2. ročníka vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou - Sociálna práca, manažment a ekonómia - s reflexiou na sociálne služby. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2010. ISBN 978-80-8084-621-3.
  25. DAVIDSON, J. R. – BRUNDAGE, M. D. – FELDMAN-TEWARD, D. – LUNG. 1999. *Cancer treatment decision: patients desires for participation and information*. In: *Psychooncology*. ISSN 1099-1611, 1999, 8, 3, s. 511 – 520.
  26. DOBRÍKOVÁ – PORUBČANOVÁ, P. a kol. 2005. *Nevyliečiteľne chorí v súčasnosti: Význam paliatívnej starostlivosti*. Trnava : SSV, 2005. 280 s. ISBN 80-7162-581-7.
  27. DRAGANOVÁ, H. et al. 2006. *Sociálna starostlivosť*. Martin : Osveta, 2006. 196 s. ISBN 978-80-8063-240-3.
  28. Deutscher Berufsverband für Soziale Arbeit. 1997. *Berufsethische Prinzipien des DBSH*. Göttingen, 1997. [online 2010-15-09]. Dostupné na internete: <<http://www.dbsh.de/BerufsethischePrinzipien.pdf>>.
  29. Etický kódex sociálnych pracovníkov SR. 1999. In: Informačný spravodaj Asociácie sociálnych pracovníkov na Slovensku, Bratislava : ASPS, 1999.
  30. FAGGIONI, M. P. 2007. *Život v našich rukách*. Spišská Kapitula – Spišské Podhradie, 2007. 331 s. ISBN 978-80-89170-25-8.
  31. FARKAŠOVÁ, D. a kol. 2001. *Ošetrovatel'stvo-teória*. Martin : Osveta, 2001. 134 s. ISBN 80-8063-086-0.
  32. FERRARA, A. 1997. Autonomie a autenticita. In: *Etika autonomie a authenticity*. Praha : Filozofia, 1997. 215 s. ISBN 80-7007-099-4.
  33. FOBEL, P. 2007. *Bioetika a aplikované etiky*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, Katedra etiky a aplikovanej etiky, 2007. 132 s. ISBN 978-80-8083-503-3.

34. GABURA, J. – PRUŽINSKÁ, J. 1995. *Poradenský proces*. Praha : SLON, 1995. 147 s. ISBN 80-85850-10-9.
35. GLUCHMAN a kol. 1999. *Reflexie o humánnosti a etike*. Prešov : FiF PU, 1999.
36. HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, L. 2007. *Sociálne školstvo v rokoch 1918-1939 a začiatkom 21. storočia*. Dizertačná práca. Nitra : FSVaZ UKF, 2007.
37. HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, L. *Historické paralely v edukácii sociálneho školstva v rokoch 1918-1939 a začiatkom 21. storočia*. Brno : Tribun EÚ, 2009. 123 s. ISBN 978-80-7399-615-4.
38. HAJDUK, E. 2009. *Filozofia spravodlivosti*. Bratislava : ŠPÚ, 2009. 104 s. ISBN 978-80-89225-49-1.
39. HALEČKA, T. 2001. *K otázkam profesionálnej etiky a etiketa sociálnej práce*. In: Práca a sociálna politika, IX/2001, č. 3, s. 7-11.
40. HANZLÍKOVÁ, A. et al. 2006. *Komunitné ošetrovateľstvo*. Martin : Osveta, 2006. 280 s. ISBN 80-8063-213-8.
41. HARRIS, N. 1987. *Defensive Social Work*. In: British Journal of Social Work, Vol. 17, Nm. 1, s. 61-69.
42. HAŠKOVCOVÁ, H. 1994. *Lekárska etika*. Praha : Galén, 1994. 230 s. ISBN 80-85824-03-5.
43. HAŠKOVCOVÁ, H. 2000. *Thanatológie. Náuka umírání a smrti*. Praha : Galén, 2000. 191 s. ISBN 80-7262-034-7.
44. HATOKOVÁ, M. a kol. 2009. *Sprevádzanie chorých a zomierajúcich*. Bratislava : Don Bosco, 2009. 215 s. ISBN 978-80-8074-095-5.
45. HAWKINS, P. – SHOHET, R. 2004. *Supervize v pomáhajících profesích*. Praha : Portál, 2004. 208 s. ISBN 80-7178-7159.
46. HAYEK, F. A. 1995. *Osudná domýšľivosť*. Praha : SLON, 1995. 200 s. ISBN 80-85850-05-2.
47. HAYEK, F. A. 1991. *Právo, zákonodárství a svoboda: Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. Praha : Academia, 1991. ISBN 80-200-0278-2.

48. HEWITT, M. – HERDMAN, R. – HOLLAND, J. 2004. *Meeting the psychosocial needs of women with breast cancer*. The Washington : National Academies Press, 2004.
49. HOWE, D. 2009. *A Brief Introduction to Social Work Theory*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009. 224 s. ISBN 978-0-230-233312-6.
50. HUDÁKOVÁ, A. – OBROČNÍKOVÁ, A. 2008. Kvalita života u seniorov. In: *Zdravotníctvo a sociálna práca*. ISSN 1336-9326, 2009, roč. 4, č. 3-4, s. 75.
51. International Federation of Social Workers. 1994. *The ethics of social work: Principles and standards*. Geneva : IFSW, 1994. [online 2010-15-8]. Dostupné na internete: <<http://www.ifsw.org/p38000139.html>>.
52. International Federation of Social Workers – International Association of Schools of Social Work. 2004. *Ethics in Social Work: Statement of Principles*. Geneva : IFSW, 2004. [online 2010-15-8]. Dostupné na internete: <<http://www.ifsw.org/p38000398.html>>.
53. JANÁČKOVÁ, L. – WEISS, P. 2008. *Komunikace ve zdravotnické péči*. Praha : Portál, 2008. 134 s. ISBN 978-80-7367-477-9.
54. JANIGOVÁ, E. 2008a. *O manažmente v sociálnej práci*. Ružomberok : PF KU, 2008. 90 s. ISBN 978-80-84-301-4.
55. JANIGOVÁ, E. 2008b. *Predpoklady pre výkon profesie sociálneho pracovníka*. In: *Wychowanie i kształcenie w duchu katolickim*. Gliwice : UKIP, 2008. ISBN 978-83-60837-10-8.
56. JANKOVSKÝ, J. 2003. *Etika pro pomáhající profese*. Praha : Triton, 2003. 223 s. ISBN 80-7254-329-6.
57. JOUVENEL De, B. 1998. *Etika přerodělování*. Praha : Občanský institut, 1998. 94 s. ISBN 80-901659-7-4.
58. KAPPL, M. 2009. Možnosti uplatňování Laanovy etiky diskurzu v praxi příznivců radikálně konstruktivistických přístupů. In: KAPPL, SMUTEK, TRUHLÁŘOVÁ (eds). *Etika sociální práce*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2009. s. 337 – 345.
59. *Katechismus Katolickéj cirkvi*. 1993. Trnava : SSV, 1993, 918 s. ISBN 80-7162-259-1.

60. KIŠŠ, I. 2006. *Sociálna etika* Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2006. 385 s. ISBN 80-223-2127-3.
61. KOPŘIVA, K. 2006. *Lidský vztah jako součást profese*. 5. vyd. Praha : Portál, 2006. 147 s. ISBN 80-7367-181-6.
62. KOVALOVÁ, D. – FOBEL, P. – ĎURČÍK, V. – BARTÍKOVÁ, M. – ŠIPR, K. 2007. *Bioetika a aplikované etiky*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, Katedra etiky a aplikovanej etiky, 2007. 132 s. ISBN 978-80-8083-503-3.
63. KOVALOVÁ, D. – FOBEL, P. – ĎURČÍK, V. – IGNJATOVIČOVÁ, D. 2009. *Bioetika ako akademická a profesionálna špecializácia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, Katedra etiky a aplikovanej etiky, 2009. 110 s. ISBN 978-80-8083-820-1.
64. KOVALOVÁ, D.. *Aplikované etiky II. Bioetika a medicínska etika*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2004. ISBN 80-8055-996-1.
65. KRISTOVÁ, J. 2009. *Komunikácia v ošetrovatelstve*. Martin : Osveta, 2009. 182 s. ISBN 80-8063-160-3.
66. KUTNOHORSKÁ, J. 2007. *Etika v ošetrovatelství*. Praha : Grada, 2007. 163 s. ISBN 978-80-247-2069-2.
67. KYSELOVÁ, J. 2009. *Duchovnosť, kríza v spoločnosti a význam etickej výchovy v edukačnom procese*. In: LIGAS, Š. *Mravná výchova v školách na Slovensku a v zahraničí*. Banská Bystrica : UMB Pedagogická fakulta, 2009, s. 141-144. ISBN 978-80-8083-822-5.
68. LABÁTH, V. 2004. *Rezidenčná starostlivosť*. Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2004. 144 s. ISBN 80-89195-03-7.
69. LACA, S. 2008. *Etika života a interrupcia*, Prešov : Kušnír, 2008, s. 105, ISBN 978-80-969984-70.
70. LEVICKÁ, J. a kol. 2009. *Sociálna práca II*. Trnava : Oliva 2009. 156 s. ISBN 978-80-89332-06-9.
71. LEVICKÁ, J. 2000. *Sociálna práca ako vedecká disciplína*. In: *Sociálna práca a zdravotníctvo I*, 2000, 1, s. 7-16.

72. LEVICKÁ, J. (ed.) 2002a. *Etika a sociálna práca*. Trnava : FZaSP TU, 2002. 101 s. ISBN 80-88774-20-9.
73. LEVICKÁ, J. 2002b. *Metódy sociálnej práce*. Trnava : ProSocio 121 s. ISBN 80-89074-38-3.
74. LEVICKÁ, J. 2004. *Základy sociálnej práce*. Trnava : Spoločnosť pre podporu vedy a vzdelávania na FZaSP, 2004. 170 s. ISBN 80-968952-3-0.
75. LEVICKÁ, J. 2009. Etické dilemy sociálnej práce. In: KAPPL, SMUTEK, TRUHLÁŘOVÁ (eds). *Etika sociální práce*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2009. s. 13 – 25.
76. LEVICKÁ, K. 2010. *Interiorizácia profesijných etických princípov u študentov sociálnej práce* [minimová časť dizertačnej práce]. Trnava : Trnavská univerzita, 2010. 60 s.
77. LORAN, T. 2010. *Andragogicko – sociálne dilemy prípravy exkludovaných pre potreby vedomostnej spoločnosti*. In: Pedagogická revue, ISSN 1335-1982, 2010, 62, 1-2, s. 42-54.
78. LORAN, T. 2009. *Paradigma kreovania ľudského kapitálu Rómov*. Bratislava : SPN, 2009. 170 s. ISBN 978-80-89225-56-9.
79. MACINTYRE, A. 2004. *Ztráta cnosti*. Praha : OIKOYMENH, 2004. 332 s. ISBN 978-80-7298-082-6.
80. MARLOW, Ch. 2001. *Research Methods for Generalist Social Work*. Stamford : Thomson Learning, 2001. 365 s. ISBN 0-534-52571-7.
81. MASKALIKOVÁ, T. 2009. *Je starnutie nádejou?* In: Zdravotníctvo a sociálna práca. ISSN 1336-9326, 2009, 4, 1-2, s. 26.
82. MÁTEL, A. a kol. 2010a. *Etika sociálnej práce*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010. 183 s. ISBN 978-80-89271-85-6.
83. MÁTEL, A. 2010b. Etická zodpovednosť voči klientom. In: *Dni sociálnej práce a InteRRa 8*. Zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou konanej na UKF v Nitre. Nitra : FSVaZ UKF, 2010. ISBN 978-80-8094-650-0, s. 162-174.
84. MÁTEL, A. 2010c. Etické aspekty výskumu. In: *Výchova a vzdelávanie v ošetrovatelstve zamerané na rozširujúcu rolu sestry - sestry výskumníčka, Varia*. Zborník z XII. vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Skalica : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010. ISBN 978-80-89271-82-5, s. 101-110.

85. MÁTEL, A. 2010d. Etické hodnoty a princípy relevantné pre sociálnu prácu s rómskym etnikom. In: *Dialóg ako cesta spolužitia*. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Ružomberok : Verbum, 2010. ISBN 978-80-8084-538-4, s. 132-138.
86. MÁTEL, A. – ROMAN, T. 2010a. *Etika v supervízii – kľúčové hodnoty a vybrané etické aspekty*. In: Prohuman, odborný internetový časopis. [online 2010-30-09]. Dostupné na internete: <<http://www.prohuman.sk/etika-v-supervizii%E2%80%9393klucove-hodnoty-a-vybrane-eticke-dorazy>>. ISSN 1338-1415.
87. MÁTEL, A. – ROMAN, T. 2010b. Konflikty hodnôt v pomáhajúcich profesiách. In: *Človek a hodnoty*. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Trnava : Inštitút existenciálnej psychológie a noo-logoterapie, FF TU, 2010. V tlači. Abstrakt In: NANIŠTOVÁ, E. – HALAMA, P. (Eds.) Zborník abstraktov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou „Človek a hodnoty“, Trnava : Inštitút existenciálnej psychológie a noo-logoterapie, FF TU, 2010. ISBN 978-80-970471-0-8, s. 19.
88. MATOUŠEK, O. 2003a. *Slovník sociální práce*. Praha : Portál, 2003. 287 s. ISBN 80-7178-549-0.
89. MATOUŠEK, O. a kol. 2003b. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2.
90. MATULAYOVÁ, T. 2002. Miesto a úlohy etiky v študijnom odbore sociálna práca. In: LEVICKÁ, J. (ed.) *Etika a sociálna práca*. Trnava : FZaSP TU, 2002. ISBN 80-88774-20-9, s. 37-39.
91. MATULAYOVÁ, T. 2007. *Význam študentskej odbornej praxe pre prípravu sociálnych pracovníkov*. Ružomberok : PF KU, 2007. 60 s. ISBN 978-80-8084-208-6.
92. MEŠKO, D. 2009. *Publikácia a prezentácia výsledkov*. In: ŽIAKOVÁ, K. et al. *Ošetrovatel'stvo teória a vedecký výskum*. Martin : Osveta, 2009. s. 271- 297. ISBN 978-80-8063-304-2.
93. MIOVSKÝ M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha : Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.

94. MIŽENKOVÁ, E. – KILIKOVÁ, M. – KVAŠŇÁKOVÁ, D. 2009. *Význam uspokojovania spirituálnych potrieb u pacienta v kritickom stave*. In: Zdravotníctvo a sociálna práca. ISSN 1336-9326, 2009, roč. 4, č. 1-2, s. 26.
95. MRÁZ, M. 2001. *Etika*. Trnava : Trnavská univerzita, 2001. 139 s. ISBN: 80-88774-66-7.
96. MRÁZOVÁ, A. 2000. *Etické aspekty sociálnej práce*. In: Sociálna práca a zdravotníctvo 1, 2000, 1, s. 43-46.
97. MUSIL, L. 2004. *Ráda bych vám pomohla, ale...* Brno : Marek Zeman, 2004.
98. National Association of Social Workers. 2008. *Code of Ethics*. Washington : NASW, 2008. [online 2010-18-5]. Dostupné na internete: <<http://www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp>>.
99. NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno : Marek Zeman, 2001. 169 s. ISBN 80-903070-0-0.
100. NEČASOVÁ, M. 2003. 2008. *Profesní etika*. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha : Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2. 2008. 2. vyd. Praha : Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-502-8, s. 21-49.
101. NEČASOVÁ, M. 2010. *Profesionalizmus a etické kodexy v sociální práci*. In: FISCHER, O. – MILFAIT, R. a kol. *Etika pro sociální práci*. 2. vyd. Praha : Jabok, 2010. ISBN 978-80-904137-3-3, s. 72-94.
102. NEMČEKOVÁ, M. 2008. *Etika v ošetrovatel'stve*. Prešov : FF PU, 2008. 141 s. ISBN 978-80-8068-812-7.
103. NOVOTNÁ, V. – SCHIMMERLINGOVÁ, V. *Sociální práce, její vývoj a metodické postupy*. Praha : FF Univerzity Karlovy, 1992. ISBN 80-7068-483-5.
104. NOZICK, R. 1974. *Anarchy, State and Utopia*. Oxford : Basil Blackwell, 1974. 367 s. ISBN 063119780X.
105. OLÁH, M. – ROHÁČ, J. 2008. *Sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2008. 255 s. ISBN 978-80-89271-35-1.
106. OLÁH, M. – SCHAVEL, M. 2006. *Úvod do štúdia a dejín sociálnej práce*. Prešov : VŠZaSP sv. Alžbety, ÚSVaZ, 2006. 176 s. ISBN 80-9694499-1.

107. OLÁH, M. – SCHAVEL, M. – ONDRUŠOVÁ, Z. – NAVRÁTIL, P. 2009. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejín, teórie a metód sociálnej práce*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2009. 228 s. ISBN 80-969449-6-7.
108. PARROTT, L. 2010. *Values and Ethics in Social Work Practice*. 2nd Ed. Exeter : Learning Matters Ltd., 2010. 173 s. ISBN 978-1-84445-370-2.
109. FIGULA, T. 2006. *Odvrhňte nepodstatné, radi prof. RNDr Helena Illnerová*. [online]. Koktejl, č. 9 [2006] [cit. 2010-10-12]. Dostupný z: <http://www.czechpress.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=2828:odvrhnte-nepodstatne-radi-profesorka-rndr-helena-illnerova&catid=1:lide&Itemid=4&zoom=INF&showall=0&panx=1&pany=0>.
110. POPPER, K. 1994. *Liberalizmus v niekoľika teziách*. In: DOERING, D. 1994. *Liberalizmus v kostce*. Praha : Liberální institut, 1994. s. 9-11. ISBN 80-85467-79-8.
111. PUNCH, K. F. 2008a. *Úspěšný návrh výzkumu*. Praha : Portál, 2008. 230 s. ISBN 978-80-7367-468-7.
112. PUNCH, K. F. 2008b. *Základy kvantitativního šetření*. Praha : Portál, 2008. 147 s. ISBN 978-80-7367-381-9.
113. REAMER, F. G. 1995. *Ethics and Values*. In: Edwards, R. L. et al. (ed.) *Encyclopedia of Social Work*. 19th Edition. Washington, DC : NASW Press, 1995, s. 893-902. ISBN 0-87101-256-1.
114. REAMER, F. G. 2006. *Social Work Values and Ethics*. 3rd Ed. New York : Columbia University Press, 2006. 240 s. ISBN 978-0-231-13789-8.
115. REICHEL, J. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha : Grada, 2009. 184 s. ISBN 978-80-247-3006-6.
116. REMIŠOVÁ, A. (ed.) 2008. *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava : Kalligram, 2008, 894 s. ISBN 978-80-8101-103-0.
117. ROHÁČ, J. - DANCÁK, P. 2009. *Kapitoly o práve a etike*. Prešov : ÚSVaZ bl. P. P. Gojdiča v Prešove, 2009. 103 s. ISBN 978-80-89271-73-3.

118. ŘEZNÍČEK, I. 1997. *Metody sociální práce*. Praha : Slon, 1997. 75 s. ISBN 80-85850-00-1.
119. SCHAVEL, M. 2004. *Sociálne poradenstvo a supervízia v sociálnej práci*. Bratislava : Gerhoffer, 2004.
120. SCHAVEL, M. – TOMKA, M. 2010. *Základy supervízie a supervízia v praktickej výučbe v sociálnej práci*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010. 193 s. ISBN 978-80-89271-87-0.
121. SCHUCK, P. H. 1983. *Suing Government: Citizen Remedies for Official Wrongs*. New Haven : Yale University Press, 1983. 264 s. ISBN 978-03-0002-957-4.
122. SIDOROVÁ, E. – JAKUBÍKOVÁ, M. 2003. *Komunikácia v ošetrovatel'stve*. Prešov : Fakulta zdravotníctva PU v Prešove. 2003, 76 s. ISBN 80-8068-196-1.
123. Союз социальных педагогов и социальных работников. 2003. Кодекс этики социального работника и социального педагога. Москва, 2003. 20 s. [online 2010-30-09]. Dostupné na internete: <<http://socpedagogika.narod.ru/Kodeks.html>>.
124. ŠPATENKOVÁ, N. – KRÁLOVÁ, J. 2009. *Základní otázky komunikace: Komunikace (nejen) pro sestry*. Praha : Galén, 2009. 135 s. ISBN 978-80-7262-599-4.
125. Společnost sociálních pracovníků České republiky. *Etický kodex sociálních pracovníků České republiky*. Praha : SSP ČR, 2006. [online 2010-15-10]. Dostupné na internete: <<http://www.socialnipracovnici.cz/images/pdf/Etický%20kodex%20SSPCR.pdf>>.
126. STRIEŽENEC, Š. 1996. *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava : Ad, 1996. 255 s. ISBN 80-967589-0-X.
127. STRIEŽENEC, Š. 2006. *Teória a metodológia sociálnej práce*. Trnava : Tripsoft, 2006. 296 s. ISBN 80-969390-4-1.
128. STRIEŽENEC, Š. 1999. *Úvod do sociálnej práce*. Trnava : Ad, 1999. 215 s. ISBN 80-967589-6-9.
129. STRIEŽENEC, Š. 2001. *Úvod do štúdia sociálnej práce*. Trnava : Tripsoft, 2001. 197 s. ISBN 80-968294-6-7.
130. SVATOŠOVÁ, M. 2001. *Hospic – umenie sprevádzať*. Bratislava : Lúč, 2001. 157 s. ISBN 80-7114-335-9.
131. SVOBODOVÁ, P. 2000. *Úvod do supervízie*. Tišnov : Scan, 2000.

132. SWORZEŃ, M. 2004. *Dezyderata. Dzieje utworu, który stal sie legenda*. Poznań : Media Rodzina, 2004. 100 s. ISBN 83-7278-102-8.
133. ŠOLTÉS, L. – PULLMANN, R. a kol. 2008. *Vybrané kapitoly z medicínskej etiky*. Martin : Osveta, 2008. 252 s. ISBN 978-80-8063-287-8.
134. ŠPÁNIKOVÁ, M. 2010. *Efektívna penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť ako pomoc pri zachovaní rodinných väzieb*. In: Zborník príspevkov z III. ročníka vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet – Spoločnosť, kríza, rodina“. Ružomberok : PF KU v Ružomberku, 2010.
135. ŠKVARENINOVÁ, O. 2004. *Rečová komunikácia*. Bratislava : SPN, 2004. 278 s. ISBN 80-08-00290-9.
136. ŠTEFKO, A. 2003. *Dôstojnosť človeka v starobe, chorobe a zomieraní*. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity, 2003. 145 s. ISBN 80-7141-429-8.
137. THOMSON, I. E. – MELIA, K. M., – BOYD, K. M. 2000. *Nursing Ethics*. 4th Ed. Edinburgh : Churchill Livingstone, 2000. ISBN 978-04-4306-147-9.
138. TOKÁROVÁ, A. a kol. 2002. *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie, a metodiky sociálnej práce*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. 2002, 564 s. ISBN 80-8068-086-8.
139. TOMEŠ, I. 2010. Úloha sociálnych služieb v evropských systémoch sociálnej ochrany. In: *Dni sociálnej práce a InteRRa 8*. Zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou konanej na UKF v Nitre. Nitra : FSVaZ UKF, 2010. ISBN 978-80-8094-650-0, s. 30-42.
140. TRUHLÁŘOVÁ, Z. 2010. *Vybrané etické aspekty sociálnej práce se seniory*. In: MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. – MÜHLPACHR, P. – ROMAN, T. (eds.) *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety. ISBN 978-80-89271-89-4, s. 368 – 373.

141. TSCHUSCHKE, V. 2004. *Psychoonkologie*. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-826-0.
142. UHRINOVÁ, D. 2007. *Etika verus realita pri výkone sociálnej práce*. Študentská vedecká odborná činnosť. Nitra : UKF, 2007. 48 s.
143. ÚLEHLA, I. 1999. *Umění pomáhat*. Praha : Slon, 1999. 127 s. ISBN 80-85850-69-9.
144. VAJDA, J. 1995. *Etika*. Nitra : Enigma, 1995. 203 s. ISBN 80-85471-23-X.
145. WALZER, M. 2002. *Hrubý a tenký. O tolerancii*. Bratislava : Kalligram, 2002. 240 s. ISBN 80-7149-440-2.
146. WARK, G.R., & KREBS, D.L. 1996. *Gender and Dilemma Differences in Real-Life Moral Judgment*. In *Developmental Psychology*, 32, 220-230.
147. ZAPPALA, R. 1993. *Komunismus, kapitalismus, společenství*. Praha : Nové Město, 1993.
148. ZLATŇANSKÝ, J. 1992. Mravnosť a sloboda. In: *Svedectvo viery 2 : Ludská a kresťanská mravnosť*. Trnava : Dobrá kniha, 1992.
149. ŽILOVÁ, A. 2000. *Kapitoly z teórie sociálnej práce I*. Žilina : Edis, 2000. 119 s. ISBN 80-968932-0-3.
150. ŽILOVÁ, A. 2009. Prínos študentskej odbornej praxe v sociálnej práci, ošetrovatel'stve a pôrodnej asistencii. Ružomberok : PF KU, 2009. ISBN 978-80-8084-458-5.
151. ŽILOVÁ, A. 2005. *Úvod do teórie sociálnej práce*. Badín : Mentor, 2005. 130 s. ISBN 80-968932-1-1.

Mezinárodní a legislativní dokumenty

152. Európska únia. 2003. *Charta základných práv Európskej únie*. Bratislava : SNSLP, 2003. 28 s. ISBN 80-89016-07-3.
153. Európska únia. 2007. *Lisabonská zmluva*. Úradný vestník EÚ (2007/C 306/01-271). ISSN 1725-5236. [online 2010-18-10].
Dostupné na internete:
<<http://www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp>>.
154. Organizácia spojených národov. 1948. *Všeobecná deklarácia ľudských práv*, A/RES/217/III.

155. Rada Európy. 2009. *Európska sociálna charta (revidovaná)*. Bratislava : Epos, 2009. 48 s. ISBN 978-80-8057-817-6.
156. Zákon č. 460/1992 Z.z. z 1. septembra 1992 Ústava Slovenskej republiky.
157. Zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.
158. Zákon č. 365/2004 Z. z. z 20. mája 2004 o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon).
159. Zákon č. 578/2004 Z. z. z 21. októbra 2004 o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
160. Zákon č. 300/2005 Z. z. z 20. mája 2005 Trestný zákon.
161. Zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
162. Zákon č. 108/2006 Sb. ze dne 14. března 2006 o sociálních službách.
163. Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.
164. Zbierka rozkazov generálneho riaditeľa Zboru väzenskej a justičnej stráže č. 86/2009 o zaobchádzaní s obvinenými a odsúdenými.

AUTOŘI PŘÍSPĚVKŮ

Mgr. Daniela Baková

Katedra sociálnej práce a sociálnych vied
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva,
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre,
Kraskova 1, 949 74 Nitra
daniela.bakova@ukf.sk

PhDr. Viera Bencová, PhD.

I. onkologické klinika LFUK a OUSA
Heydukova 10, 812 50 Bratislava
jsvec@ousa.sk

PhDr. Peter Brnula, PhD.

Katedra sociálnej práce
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Šoltésovej 4, 811 08 Bratislava
brnula@fedu.uniba.sk

doc. PhDr. Mária Dávideková, PhD.

Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce
Trnavská univerzita v Trnave
Univerzitné námestie 1, 917 01 Trnava
maria.davidekova@gmail.com

Mgr. Martina Drobňáková

Teologický inštitút v Spišskom Podhradí
martina.drobnakova@gmail.com

Mons. Prof. ThDr. JCDr. Anton Fabian, PhD.

Katedra sociálnej práce
Filozofická fakulta UPJŠ Košice,
Popradská 66, 040 01 Košice
fabian.anton@rimkat.sk

Mgr. Jozef Facuna

Štátny pedagogický ústav
Pluhová 8, 830 00 Bratislava
jozef.facuna@statpedu.sk

PhDr. Ľudovít Hajduk, PhD.

Kazanská 23, 821 07 Bratislava
ludovit.hajduk@azet.sk

doc. PhDr. Ing. Emília Janigová, PhD.

Inštitút A. Radlinského pri Pedagogickej fakulte
Katolíckej univerzity v Ružomberku
026 01 Dolný Kubín, Nemocničná 2
janigova@ku.sk

doc. PhDr. Irena Kamanová, PhD.

Katedra sociálnej práce
Pedagogická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
Irena.Kamanova@ku.sk

PhDr. Jana Kollárčiková

M.V. Centrum sociálnej a opatrovateľskej starostlivosti, n.o.
Duchnovičova 22, 066 01 Humenné
j.kollarcikova@gmail.com

PhDr. Daniela Koval'ová, PhD.

Fakulta humanitných vied UMB
Katedra etiky a aplikovanej etiky
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
kovalova@fhv.umb.sk

PhDr. Daniela Květenská, Ph.D.

Katedra sociální práce a sociální politiky
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62
500 03 Hradec Králové III
daniela.kvetenska@uhk.cz

PaedDr. Slavomír Laca, PhD.

VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave
Nám. 1. mája, č. 1, P.O. Box 104,
810 00 Bratislava
Ťačevská 13, 085 01 Bardejov
slavomir.laca@gmail.com

prof. PhDr. Jana Levická, PhD.

Mgr. Katarína Levická

Katedra sociálnej práce
Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce
Trnavská univerzita v Trnave
Univerzitné námestie 1, 918 43 Trnava
j.levicka@centrum.sk

PhDr. ThDr. ThLic. Andrej Mátel, PhD.

Katedra sociálnej práce
VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave
Nám. 1. mája, č. 1, P.O. Box 104,
810 00 Bratislava
andrej.matel@gmail.com

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, PhD.

Institut mezioborových studií Brno
Veveří 111, 616 00 Brno
Muhl.Pa@seznam.cz

PhDr. Anna Pavlovičová, PhD.

Inštitút zdravotníctva a sociálnej práce sv. Ladislava Nové Zámky
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Slovenská ul. 1, 940 34 Nové Zámky
pavlovicovaanna@zupa-tt.sk

prof. Ing. Libuša Radková, PhD.

Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity
Univerzitné námestie 1
918 43 Trnava
libusa.radkova@gmail.com

PhDr. Tibor Roman, PhD.

VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave
Nám. 1. mája, č. 1, P.O. Box 104
810 00 Bratislava
romantibor@gmail.com

PhDr. Ladislav Roman, PhD.

VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave
Nám. 1. mája, č. 1, P.O. Box 104
810 00 Bratislava
ladislav.roman@gmail.com

prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD.

VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave
Palackého 1, P. O. Box 104
810 00 Bratislava
mschavel@stonline.sk

Mgr. Zuzana Truhlářová, Ph.D.

Katedra sociální práce a sociální politiky
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62
500 03 Hradec Králové III
zuzana.truhlarova@uhk.cz